

**Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
Юридичний факультет Київського національного університету імені
Тараса Шевченка
Асоціація українських правників**

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

науково-практичний журнал

№ 2 (8)
2013

ЗМІСТ

Костицький В.В. Соціологія права як навчальна дисципліна	2
Соціологія права: Програма курсу для студентів-магістрів юридичного факультету першого року навчання. // Укладач д.ю.н., професор Костицький В.В.	6
Сидор В.Д. Соціологічний підхід в науці земельного права України	22
Лапчак І. Становлення лісового права та законодавства України: соціолого-правовий аспект	26
Григорович Р. Соціологічний зміст правового регулювання надання послуг з питного водопостачання	32
Обрізко І. Соціолого-правові питання спеціалізації судів	36
Перчеклій І. Право власності Українського народу на природні ресурси: соціальна цінність та соціальні функції.	40
Матеріали III Всеукраїнської правової науково-практичної конференції «Соціологічні проблеми права очима молодих науковців та практиків»	46

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Костицький В.В.

(доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, професор)

Анотація. Автор досліджує питання про зміст соціології права, розглядає соціологію права як юридичну науку та навчальну дисципліну, аналізує запропоновану структуру навчального курсу та додає його програму.

Ключові слова: соціологія права, соціологія права як навчальна дисципліна, програма навчального курсу «Соціологія права».

Аннотация. Автор исследует вопросы содержания социологии права, рассматривает социологию права как юридическую науку и учебную дисциплину, прилагает к статье программу курса «Социология права» для студентов магистров Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Ключевые слова: социология права, социология права как учебная дисциплина, программа учебного курса «Социология права».

Annotation. Author explores the issues of the sense of sociology of law, regarding it as a legal science and an academic discipline, and analyzes the proposed "Sociology of Law" course syllabus for students of the Kyiv National Taras Shevchenko University.

Key words: sociology of law, sociology of law as an academic discipline, "Sociology of Law" course syllabus.

Особливостями сучасного світу є наявність швидких змін у ньому. Постіндустріальне суспільство III тисячоліття докорінно відрізняється від попередніх періодів у розвитку нинішньої цивілізації.

Тому визначимо основні особливості сучасного світу. Перш за все, сучасне суспільство стало глобальним і процеси глобалізації визначають специфіку усіх інших суспільних процесів, відносин і змін. В основу суспільного життя лягає слово, засоби масової комунікації перетворюються у вирішальну силу національної та міжнародної політики, для кожної людини світ стає менш матеріальним, а життя більш віртуальним.

Глобальне громадянське суспільство приходить на зміну постіндустріальному і це визначає стратегію подальшого поступу людства, який характеризується такими проблемами: а) формування глобального інформаційного суспільства, у якому відбувається віртуалізація значної частини суспільних відносин; б) стандартизація як людських відносин, одягу, взуття, предметів вжитку, автомобілів, літаків, телевізорів, телешоу та інших видів телепередач, мобільних телефонів, місць відпочинку, кумирів, навіть способу життя у цілому; в) цивілізаційні протистояння, які переміщуються із воєнної в економічну, а надалі в інформаційну, релігійну та гуманітарну сфери; г) загострення екологічних проблем та наростання загрози глобальної екологічної катастрофи; д) глобалізація економіки через утворення транснаціональних корпорацій та їх домінування в сучасному розвитку; е) перетворення людини у громадянина глобального інформаційного суспільства; ж) перетворення засобів масової інформації та комунікації (ЗМІ) у вирішальну силу, що визначає особливості суспільного та особистого життя; з) демографічні та гендерні проблеми у розвитку сучасного соціуму.

Сучасний світ, що зазнає швидких якісних змін, які визначають особливості трансформації постіндустріального суспільства в постіндустріальне інформаційне суспільство стандартизованого життя, є об'єктом вивчення загальної соціології. Термін «соціологія», запропонований визначним французьким вченим Огюстом Контом, похідний від таких двох слів, як латинське «societas», що в перекладі означає суспільство, та грецьке logos, яке перекладається як вчення.

Позначені вище та інші зміни знаходять своє відображення і у політико-правовій сфері. Паралельно із формуванням системи глобального управління ми стаємо свідками посилення ролі національних держав у суспільному житті. Зазначимо, що період поширення у світі етатичних держав пройшов, а столітнє панування ідей лібералізму унеможливають повернення до моделі держави, що вивисується над суспільством.

Однак і ліберальна модель держави, з одного боку, зазнала «моральної амортизації», а з другого - демонструє свою неспроможність у ХХІ столітті перед світовим тероризмом, насуванням екологічних кризових явищ, бідністю, демографічними та іншими викликами. Питання про нову соціальну роль держави, пов'язану з розповсюдженням ліберальної демократії як однієї з головних тенденцій процесу глобалізації суспільного життя, об'єктивно обумовлено самим розвитком глобального громадянського суспільства. Сучасна держава вимушено стає елементом громадянського суспільства, втрачає можливість домінувати над ним або ж займати позицію стороннього спостерігача, що обумовлено як глобалізаційними процесами в економіці, так і особливостями розвитку соціуму.

У нових умовах важливою для національної держави є її здатність протистояти можливим руйнівним впливам глобалізації, стати адекватною відповіддю у запиті соціуму на ефективне суспільне регулювання в сучасних умовах, основою якого є пріоритет людини, поєднання глобального, цивілізаційного і національного підходів, врахування соціокультурних та етичних чинників розвитку[1; 2]. У зв'язку із таким розвитком суспільного життя для кожної людини право перестає бути тільки інструментом, системою норм і правил поведінки.

Ми відмовляємося від спрощеного розуміння права як сукупності законів, все більше відчуваємо зміст і цінність права як соціального феномена. В силу цього соціальна роль правової науки зростає, трансформується із суто інтерпретаційної у творчу силу осмислення і розвитку, актуалізується найважливіше завдання науки – теоретико-методологічне, її здатність окреслювати шляхи розвитку правової системи у тій чи іншій країні, стати основою вирішення питань сучасного праворозуміння. Отже, наука про право і державу стає немислимою поза вивченням суспільства і людини, завдяки яким право твориться і реалізується. Відповісти на ці виклики ХХ-ХХІ століть спроможна наука, яка відроджується у загальнопланетарному масштабі – соціологія права.

Соціологія права була офіційно визнана окремою галуззю науки на V Міжнародному соціологічному конгресі у 1962 році. На сьогодні питання про предмет, об'єкт, місце соціології у системі наук залишається дискусійним. Ряд вчених, здебільшого соціологи, вбачають у соціології права окрему галузь або навіть окрему теорію загальної соціології. Інші схильні відносити соціологію права до окремої соціологічної науки. Разом з тим, сьогодні нагромадились підстави говорити про соціологію права як окрему галузь правової науки, яка межує із соціологією, філософією, теорією держави і права, історією політичних і правових вчень.

Соціологія права як наука вивчає суспільні відносини, що виникають у рамках, окреслених такими категоріями, як соціум (глобальне громадянське суспільство), індивід (людина), влада (держава), право, мораль; соціологія права – юридична наука, що вивчає соціальні закономірності функціонування, зміни і механізми взаємодії громадянського суспільства, його соціальних підсистем – моралі, права, влади як на загальносуспільному рівні, так і на рівні індивіда або соціальних груп.

В Україні соціологія права на сьогодні сформувалася не тільки як галузь юридичної науки, але і як навчальна дисципліна. Цьому передував тривалий процес визнання. Започатковано викладання курсу «Соціології права» спочатку у Чернівецькому університеті, що й зрозуміло, так як саме там працював спочатку викладачем, далі деканом юридичного факультету, а потім ректором університету один із основоположників соціології права проф. Євген Ерліх, який змушений був згодом покинути Батьківщину і переїхати і померти на чужині.

Така життєва драма породила спочатку визнання його за кордоном завдяки американському вченому Р. Паунду, який переклав твори видатного українського вченого з німецької на англійську і відкрив світові ім'я Євгена Ерліха, а надалі важкий шлях до повернення імені Ерліха в Україні. До цього часу його називають то австрійським, то німецьким вченим навіть українські дослідники.

Окрім Чернівецького університету соціологію права вивчають у Національному університеті «Юридична академія імені Ярослава Мудрого» у Харкові, Національному університеті внутрішніх справ. У цих двох вузах і вийшли у світ перші підручники із соціології права[3].

У Київському національному університеті імені Тараса Шевченка соціологію права авторові довелося розпочинати викладати як навчальну дисципліну, яка наразі не включена до числа обов'язкових і призначена тільки для магістрів, що завершують навчання по спеціалізації на кафедрі теорії права і держави.

Як і наука «Соціологія права» відповідна навчальна дисципліна має інтегральний характер. Її призначення – синтез знань, здобутих студентами під час навчання, створення із цих знань освітньо-кваліфікаційної матриці, а також формування психологічно-мотиваційних механізмів і умінь «накладати» «мертву» норму на проблему суспільно життя, «оживляти» право.

Тому предметом навчальної дисципліни “Соціологія права” є відображення взаємних функціональних залежностей між правом і не правовими суспільними явищами (політичними, економічними, та ін.), соціальні передумови виникнення відповідних правових норм, об'єктивні вимоги до них і зворотній вплив цих норм на суспільне життя.

Основними завданнями курсу є:

- ознайомлення студентів із загальними закономірностями утворення і реалізації права;
- вміння бачити право як соціальний феномен, а не нагромадження нормативних приписів;
- з'ясування причин, недоліків і помилок у правотворчій і правозастосовчій діяльності та висвітлення шляхів їх подолання;
- вивчення за допомогою соціологічного підходу актуальних правових проблем;
- використання соціолого-правового підходу і до інших проблем, що виникають у юридичній практиці;
- критика вузького нормативного підходу до права і відповідно запровадження широкого розуміння права.

Соціологія права вивчає закономірності функціонування права у системі соціальних інститутів: генезис, динаміку, структуру правових норм та їх роль у суспільстві, механізми їх реалізації в поведінці та діяльності особистості, групи, організації, інститутів, суспільства.

Предметом вивчення дисципліни “Соціологія права” є:

- суспільні відносини, за яких формувалися правові норми та право у цілому;
- соціальні закономірності функціонування, розвитку, змін права;
- соціальна зумовленість права та його вплив на соціальні процеси;
- морально-етичні основи права, правотворчості та реалізації права;
- прояви дії права на індивідуальному рівні.

Ці обставини знайшли своє відображення і у розробленій автором навчальній програмі з курсу «Соціологія права». Програмою курс поділено на чотири блоки, як входять до двох оціночних модулів.

У першому блоці зосереджено два розділи, у яких вміщені теми, що розкривають поняття, предмет, методи, функції та місце соціології права у системі наук та зміст навчального курсу, виникнення, історичний розвиток цієї науки, питання становлення української соціології права. Тут також знаходимо теми, висвітлюють право як соціальне явище, соціальну дію права, його місце у системі соціальних норм, соціальні функції права, роль права у розвитку суспільства, зміст оцінки та соціальної цінності права, верховенство права, соціолого-правові особливості правотворчого процесу.

У другому блоці висвітлюються соціолого-правовий зміст інститутів громадянського суспільства, соціологія функціонування влади, соціологічні аспекти

виборчого процесу, управління та правосуддя. Тут характеризуються соціолого-правові виміри основних проблем сучасності, пов'язаних з формуванням інформаційного суспільства та забезпеченням екологічної безпеки.

У третьому блоці предметом вивчення є особистісні проблеми соціології права, питання правової соціалізації особистості, розгляд правової культури та правосвідомості як соціальних та індивідуальних явищ і їх соціолого-правовий зміст, вивчаються соціологія правової поведінки і правового конфлікту, соціологія девіантної поведінки та злочинності, тобто формується соціологічний правовий портрет особистості.

Четвертий блок навчального курсу присвячений вивчення права як об'єкта соціологічних правових досліджень, його соціальної ефективності, класифікації факторів, що впливають на ефективність правових норм, критеріїв і показників соціальної ефективності права, а також питанням методології та методики проведення соціологічних правових досліджень та впливу соціальних технологій на розвиток права. Завершується вивченням соціології права темою, присвяченою соціолого-правовим проблемам праці правника.

Література.

1. Базылев Н.И. Глобализация национальной экономики: сущность, тенденции, последствия // Вестник БГЭУ. – 2002. - №6;
2. Костицкий В.В. Захист суспільної моралі як нова функція демократичної держави// Малий і середній бізнес. - 2010. – С. 3-12.
3. Соціологія права: Навчальний посібник /Джужа О.М., Кириченко І.Г., Ковальський В.С., Корецький С. М. та ін.; За заг. ред. проф. Джужи О.М. – К.: ЮрінкомІнтер, 2004. – с.5.

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ПРАВА І ДЕРЖАВИ

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

(програма курсу для студентів-магістрів юридичного факультету першого року навчання)

КИЇВ – 2010

Укладач: Костицький В.В. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

Рецензенти: - доктор юридичних наук, професор Безклубий І.А.
- доктор юридичних наук, професор Захарченко П.П.

Навчально-методичний комплекс
обговорений та схвалений
на засіданні кафедри теорії права і держави
(протокол № 4 від «4» вересня 2010 р.)

Соціологія права: Програма курсу для студентів-магістрів юридичного факультету першого року навчання. // Укладач д.ю.н. Костицький В.В. - К., 2010.

© Костицький В.В., 2010

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Соціологія права» (sociology of law) – соціологічне вивчення соціального контексту, розвитку і дії права. Соціологія права є міждисциплінарною наукою, що сформувалася на межі соціології та права та вивчає функціонування права в системі соціальних інститутів, генезу, динаміку і структуру правових явищ і правових норм, їх роль в суспільстві.

Запроваджена у зв'язку з виконанням указу Президента України від 24.04.2001.р. "Про розвиток соціології", особливе місце у якому присвячено як розвитку науки, так і підготовці висококваліфікованих спеціалістів.

4.1. Соціологія права.

4.2. В основі навчальної дисципліни - вивчення закономірностей функціонування права, його виявів у різних суспільних відносинах та системі соціальних інститутів, взаємний вплив права і соціуму.

Предметом вивчення дисципліни є:

- особливості прояву права у суспільних відносинах;
- соціальна зумовленість права, а також вплив права на соціальні процеси;
- вивчення соціальних умов і причин правової поведінки;
- формування і розвиток певних груп суспільних відносин під впливом права.

4.4. Навчальна дисципліна "Соціологія права" вивчається студентами магістратури першого року навчання юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка у другому семестрі навчального року.

4.5. Планом навчального процесу для вивчення курсу цієї дисципліни відведено 144 години учбових занять. Із них на лекції відведено – 34 години, на практичні заняття – 34 години, на самостійну роботу – 76 годин. Формою контролю є іспит. Дисципліна вивчається із застосуванням кредитно-модульної системи (КМС) і складається з двох змістовних модулів. Перший змістовний модуль складають теми 1 - 8, другий – теми 9 - 15.

4.6. Лектор – доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії наук України, проф. Костицький Василь Васильович.

4.7. Метою навчальної дисципліни є синтез здобутих у процесі навчання знань. З цією метою початковий курс включає історико-теоретичну, особливу та спеціальну частину. В особливій частині вивчаються проблеми застосування і дотримання правових норм у певних сферах суспільного життя (судова соціологія, соціологія охорони довкілля, соціологія ЗМІ, електоральна соціологія, соціологія законодавчої діяльності), а у спеціальній – методика проведення соціологічних досліджень.

4.8. Студент повинен знати історію соціології права, основні вчення у галузі соціології права, особливості взаємодії права і соціуму у певних сферах суспільного життя та вміти розробити програму і провести соціологічне дослідження, опрацювати його результати та сформулювати шляхи його використання у практичній діяльності.

4.9. Методи викладання «Соціології права» включають читання лекцій, проведення семінарських і практичних занять, участь у робочих засіданнях державних органів (суду, органів місцевого самоврядування), розв'язування ситуативних задач, розробку програм, анкет та пам'яток для проведення соціологічних опитувань, проведення ділових ігор, круглих столів.

4.10. Оцінювання знань студентів здійснюється шляхом експрес- опитування на лекціях, оцінкою доповідей за підготовленими рефератами та виступів на семінарських і практичних заняттях та наукових міні-конференціях, вільної дискусії, розв'язання казусів, складання тестових завдань, а також за результатами складання іспиту.

4.11. Мова викладання – українська.

Актуальність вивчення навчальної дисципліни «Соціологія права», обумовлена тим, що без врахування дії права, його «життя» у соціумі не можливо забезпечити

розвиток права та захист і реалізацію прав і свобод людини і громадянина, верховенство права, розбудови правової держави в Україні на засадах справжнього народовладдя.

Мета курсу – навчити майбутніх правників бачити «життя» правових норм, бачити право як «з середини», так і «зовні», оволодіти інтеграційним ключем застосовувати набуті знання з різних галузей права у практичному житті, сприймати право в дії, в розвитку, у процесі взаємодії з іншими соціальними явищами, подолати застарілий підхід до розуміння права як догматичної системи норм і розвивати у майбутніх юристів критичний підхід до чинного права з врахуванням його відповідності інтересам як суспільства, так і конкретної людини.

Предметом навчальної дисципліни “Соціологія права” є відображення взаємних функціональних залежностей між правом і не правовими суспільними явищами (політичними, економічними, та ін.), соціальні передумови виникнення відповідних правових норм, об’єктивні вимоги до них і зворотній вплив цих норм на суспільне життя.

Основними завданнями курсу є:

- ознайомлення студентів із загальними закономірностями утворення і реалізації права;
- з’ясування причин недоліків і помилок у правотворчій і правозастосовчій діяльності та висвітлення шляхів їх подолання;
- вивчення за допомогою соціологічного підходу актуальних правових проблем; з’ясування цього підходу і до інших проблем, що виникають у юридичній практиці;
- критика вузького нормативного підходу до права і відповідно широкого розуміння права.

Соціологія права вивчає закономірності функціонування права у системі соціальних інститутів: генезис, динаміку, структуру правових норм та їх роль у суспільстві, механізми їх реалізації в поведінці та діяльності особистості, групи, організації, інститутів, суспільства.

Предметом вивчення дисципліни “Соціологія права” є:

- суспільні відносини, за яких формувалися правові норми та право у цілому;
- соціальні закономірності функціонування, розвитку, змін права;
- соціальна зумовленість права та його вплив на соціальні процеси;
- прояви дії права на індивідуальному рівні.

Навчальна дисципліна “Соціологія права” вивчається студентами магістратури першого року навчання юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка у другому семестрі навчального року. Планом навчального процесу для вивчення курсу цієї дисципліни відведено 144 години учбових занять. Із них на лекції відведено – 34 години, на практичні заняття – 34 години, на самостійну роботу – 76 годин. Формами контролю є експрес-опитування на лекціях, оцінка доповідей за підготовленими рефератами та виступів і відповідей на запитання під час семінарських занять, відповіді на задані казуси на практичних заняттях, оцінка відповідей на запитання контрольних робіт та тестів, іспит. Дисципліна вивчається із застосуванням кредитно-модульної системи (КМС) і складається з двох змістовних модулів. Перший змістовний модуль складають теми 1 - 8, другий – теми 9 - 15.

З найбільш важливих тем курсу проводяться семінарські заняття. На них можуть використовуватись різні форми та методи контролю знань студентів: доповіді, експрес-опитування, доповнення відповіді, вільна дискусія, співбесіда, обговорення рефератних повідомлень, розв’язання казусів, виконання самостійних і контрольних робіт, індивідуальні завдання та ін. Рівень знань, підготовленості, ерудиції, активності студентів на семінарах оцінюється викладачем самостійно.

Завершується вивчення дисципліни “Соціологія права” проведенням іспиту. До іспиту допускаються ті студенти, які відпрацювали всі пропущені заняття, виправили незадовільні оцінки, що були отримані на семінарських заняттях, набрали мінімальну кількість балів і успішно здали змістовні модулі.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА»

№ теми	Назва теми	Кількість годин		
		Лекції	семінари	Самостійна робота студента
Змістовний модуль 1				
1.	Соціологія права як навчальна дисципліна та галузь правової науки	2	2	4
2.	Виникнення, становлення та розвиток соціології права.	2	2	4
3.	Основні етапи розвитку української соціології права.	2	2	4
4.	Сучасна соціологія права (друга половина XX - XXI століття).	2	2	4
5.	Право як соціальне явище.	2	2	4
6.	Соціальна цінність права.	1	1	4
7.	Соціологія законодавства та правотворчий процес.	2	2	4
8.	Соціологія влади.	2	2	4
9.	Соціологія права і виборче право.	2	1	4
	Модульна контрольна робота		1	4
	Всього за змістовним модулем 1:	17	17	40
Змістовний модуль 2				
10.	Соціологічні проблеми управління.	1	1	4
11	Соціологія правосуддя.	1	2	2
12.	Соціологія інформаційно-правових відносин.	1	1	4
13.	Соціологія правової охорони довкілля.	2	1	2
14.	Особливості правової соціалізації особистості.	2	1	4
15.	Правова свідомість та правова культура.	1	-	2
16.	Соціологія правової поведінки і правового конфлікту.	2	2	4
17.	Соціологія девіантної поведінки.	2	-	2
18.	Соціологія злочинності.	1	2	4
19.	Право як об'єкт соціологічного дослідження.	1	1	2
20.	Методологія та методика соціологічного правового дослідження.	2	4	4
21.	Соціологія права та праця правника.	1	1	2
	Модульна контрольна робота		1	4
	Всього за змістовним модулем 2:	17	17	40
	Всього годин 144, із них:	34	34	80

ПРОГРАМА КУРСУ “СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА”

I. Історико - теоретичні основи соціології права.

Тема 1. Соціологія права як навчальна дисципліна та галузь правової науки.

Поняття соціології та соціології права. Предмет соціології права. Предмет соціології та предмет соціології права. Предмет науки соціології права та предмет навчальної дисципліни «Соціологія права». Тенденції розвитку соціології права. Історична, аналітична та емпірична соціологія. Закони і категорії соціології права.

Соціальне джерело та соціальна обумовленість правових норм.

Місце соціології права у системі наук. Співвідношення соціології права з галузями соціології. Співвідношення філософії права, теорії права та соціології права.

Об'єкт соціології права. Соціальні та правові явища. Критерії розмежування правового і соціального неправового. «Неправо» у Г.Гегеля.

Функції соціології права. Методологічна та пізнавальна функції соціології права. Інформаційна, практична та критична функції соціології права.

Тема 2. Виникнення, становлення та розвиток соціології права.

Соціологічні погляди та соціальні знання як система поглядів на суспільство. Формування протосоціології. Творчість Демокріта, Платона, Арістотеля, Т. Аквінського, Т.Мора, Т.Кампанели та інших мислителів стародавнього світу і середньовіччя.

Систематизація соціологічних знань у науку. Ідея «природного права» та «суспільного договору» Гуго Гроція і Томаса Гобса, Джона Локка. Шарля Монтеск'є. Свідоме підпорядкування людини загальній волі та соціологія норм Ж.-Ж. Руссо. Теорія народонаселення Томаса Мальтуса.

Запровадження Огюстом Контом терміну «соціологія». Ідеологія солідарності людей як протиставлення праву особистості Огюстом Контом.

Виникнення соціології права. Соціологія права Е.Дюркгайма. Право, моральність та релігія як колективні звички у Дюркгайма. Зміст теорії солідаризму Дюркгайма. «Аномія» Дюркгайма як стан вакууму, коли старі норми права не діють, а нові не створені.

Суспільно-історична формація, класова боротьба, «вторинність» права по відношенню до базису як економічної системи та здатність суспільства до саморозвитку у Карла Маркса та Фрідріха Енгельса.

Соціологія права Макса Вебера. «Розуміюча соціологія» та легітимація влади за Максом Вебером.

Вплив “Основ соціології права” Євгена Ерліха як фундамента нової науки на формування соціології права.

Соціологічний підхід до права в Росії в XIX – початку XX ст. Теорія правового плюралізму Лева Петражицького.

Тема 3. Основні етапи розвитку української соціології права.

Українська соціологічна думка – складова світової соціологічної спадщини. Вплив європейської соціології на розвиток соціологічної науки в Україні. Соціологічні погляди на взаємодію держави, суспільства та церкви Петра Могили та Феофана Прокоповича, соціологічні проблеми національно-державних відносин у Стефана Яворського, проблеми свободи слова у працях Михайла Максимовича. Рівноправність, право на щастя та свободу як основи ідеального суспільства у Григорія Сковороди. Політична соціологія як універсальна наука у Михайла Драгоманова. Радикальні революційні погляди на розвиток держави і суспільства Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та Михайла Гулака.

Соціологія Є.Ерліха. «Живе право» Євгена Ерліха як перші кроки до обґрунтування верховенства права. Відгомін ерліхівських ідей у трактуванні

співвідношення писаного права і правозастосування в працях Н.М.Коркунова та Б.А.Кістяківського.

Соціологія права Б.А.Кістяківського. Соціологічні аспекти державного будівництва у Михайла Грушевського. Природа нації, влади та еліт у працях Вячеслава Липинського.

Соціологія права у роботі “Звичаєве право” Станіслава Дністрянського. Право як складний соціальний чинник Микити Шаповала. Віденська та Празька українські соціологічні школи.

Українська соціологічна правова думка сьогодні. Проблеми права у творчості представників соціологічної школи Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Проблеми праворозуміння та верховенства права у роботах вчених сучасної України. Права людини як основа соціальної оцінки права. Проблеми розподілу влади у працях сучасних українських вчених. Юснатуралістичне, теолого-соціологічне та нормативне пояснення права у роботах українських вчених.

Соціолого-правові погляди вчених Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, Національного університету Міністерства внутрішніх справ, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Тема 4. Сучасна соціологія права (друга половина XX - XXI століття).

Соціологічні теорії XX століття: загальна характеристика. Американська соціологія права. Зв'язок соціології з юридичною наукою в працях у працях Питирима Сорокіна та Роберта Мертона. Право як найважливіший фактор соціальної інтеграції у соціальній системі Т. Парсонса. Теорія аномії у роботах Роберта Мертона. Соціологія В. Парето. Особливості практичної спрямованості американської соціології права.

Культура як складова соціології у пізнанні особи і суспільства та соціальні аспекти покарання у Питирима Сорокіна. Праці С.А.Муромцева, М.М.Ковалевського, Б.Н.Чичеріна.

Сучасна соціологія права. Пауль Лазарсфельд про метод контент-аналізу. Започаткування функціоналістського та конфліктологічного підходів Ентоні Гіденсом.

Німецька соціологія права, Франкфуртська школа. Н.Луман про співвідношення права і політики. Французька соціологія права. Концепція “соціального права” Ж.Гурвіча. “Юридична соціологія” Ж.Карбоньє. Шляхи розвитку англійської соціології права і юриспруденції. Експериментальна юриспруденція. Польська соціологія права у дослідженнях А. Подгурецького, Г.Піонтка, А.Пеняжека. Соціологія права у наукових працях російських вчених В.М. Кудрявцева, В.П. Казимірчука, В.А. Туманова.

II. Право як соціальний інститут.

Тема 5. Право як соціальне явище.

Соціальна обумовленість та роль права в системі суспільних відносин. Місце права у системі соціальних норм. Публічне і приватне право. Правові норми та суспільні відносини. Право як система. Правова система і система права.

Соціальна дія права. Механізм соціальної дії права. Соціально-правовий механізм дії права. Поняття і структура “механізму соціальної дії права”. Форми і засоби правового впливу та соціальної дії права. Стадії соціальної дії права. Функціонування соціально-правового механізму в правовій державі. Етична, інформаційна, психологічна дія права. Соціальні функції права.

Фактори реалізації права. Реалізація права як явище. Механізм реалізації (застосування) права. Юридична норма і соціальна ситуація. Види норм права. Дослідження процесу застосування норми права.

Роль права у розвитку суспільства.

Тема 6. Соціальна цінність права.

Основні концепції праворозуміння. Юридичний позитивізм, легізм і юснатуралізм. Природноправовий підхід до розуміння права. Аксиологічне, гносеологічне та онтологічне у праві. Оцінка права. Право і культура. Право як надбання культури. Соціальні функції права. Регулятивна, статична та динамічна функції права. Охоронна, контрольна та інтеграційна функції права. Захист інтересів населення. Комунікативна функція правової системи.

Соціальна цінність права. Право як цінність культури. Право як моральна цінність. Естетичні цінності і право. Право і закон, право і нормативно-правовий акт. Правовий закон. Верховенство права як цінність права. Принципи права як цінність. Правова держава як соціальна цінність.

Тема 7. Соціологія законодавства та правотворчий процес.

Соціум і законодавство. Соціологічний зміст законодавства. Законодавча соціологія. Прикладний характер законодавчої соціології. Соціологічні дослідження законодавства та законодавчої діяльності.

Соціальні фактори та соціальний механізм правотворчої діяльності (економічний, екологічний, демографічний, політико-правовий, соціокультурний, ідеологічний, демографічний, психологічний, національний і міжнаціональний).

Зміст та етапи соціологічного забезпечення законодавчої та законотворчої діяльності. Соціальний механізм підготовки правових норм. Емпіричні соціологічні дослідження як спосіб виявлення та обліку соціальних факторів правотворчої діяльності. Контент-аналіз соціальних факторів правотворчої діяльності. Прогнозування потреби у правовому регулюванні.

Зміст та етапи правотворчого процесу. Правотворчість як соціальна, державна, громадська діяльність. Правотворчість і законодавча діяльність. Законодавча діяльність як різновид прийняття соціальних рішень.

Суб'єкти правотворчості. Правотворчість в умовах представницької демократії. Законодавча ініціатива народу. Народ як суб'єкт законотворчості.

Демократизм законодавства та правотворчої діяльності і громадська думка. Зміст «лобізму» у правотворчій діяльності, тіньова правотворчість. Легітимація закону як соціологічна проблема.

III. Соціологія влади у системі соціології права.

Тема 8. Соціологія влади.

Суспільство як система. Загальна характеристика глобального громадянського суспільства. Політико-правові та соціолого-правові характеристики сучасного інформаційного суспільства. Соціальне регулювання та соціальні регулятори суспільних відносин. Структура громадянського суспільства. Держава як основний елемент громадянського суспільства. Політичні партії, об'єднання громадян, професійні спілки, релігійні організації, професійні громадські організації як суб'єкти громадянського суспільства. Індивід як суб'єкт громадянського суспільства.

Види та інститути влади у громадянському суспільстві. Державна влада. Конституційне закріплення моделі влади. Розподіл влади. Механізм влади. Конституція як суспільний договір. Вчення про владу у Демокріта, Платона, Арістотеля, Макіавеллі, Аквінського, Мора, Кампанелли, Сковороди, Вольтера, Руссо. Теорія розподілу влади Локка і Монтеск'є. Праці Вебера, Липинського, Сунь-Ятсена. Сучасні теорії розподілу влади.

Тема 9. Соціологія права і виборче право.

Соціологічна оцінка прямої і представницької демократії. Законодавча ініціатива народу та референдум у соціологічному контексті. Вибори як участь народу (громадянського суспільства) у здійсненні влади.

Соціологічна оцінка виборчого законодавства та ролі держави в організації виборчих змагань. Інститути громадянського суспільства та вибори.

Поняття електоральної соціології та її значення у виборчих змаганнях. Цілі електоральних соціологічних досліджень та виборчі технології. Сучасні теорії електоральної поведінки. Соціологічні дослідження та проблеми законності проведення і встановлення результатів виборів.

Перші соціологічні дослідження виборчих процесів Дж. Геллапа та Е. Ноель-Нейман та їх значення у розвитку соціології права.

Інституціоналізація електоральних досліджень в Україні. Дослідження громадської думки як соціологічний метод та виборча т

Тема 10. Соціологічні проблеми управління.

Соціальне регулювання і управління. Управління як соціальний процес.

Функціональна характеристика управління. Функції управління – контроль, координація, збір інформації, планування, облік, матеріально-технічне та фінансове забезпечення – їх соціологічна правова оцінка.

Державне управління у системі соціального управління. Система державного управління. Органи державного управління.

Участь громадянського суспільства у здійсненні державного управління. Інституціоналізація участі соціуму в державному управлінні. Врахування громадської думки при прийнятті рішень у системі державного управління.

Соціологічні дослідження ефективності державного управління. Врахування результатів соціологічних досліджень у здійсненні державного управління. Соціальні технології підвищення ефективності правового регулювання та державного управління. Соціальні технології управління в екстремальних ситуаціях та підвищення ефективності управління.

Тема 11. Соціологія правосуддя.

Соціальна природа правосуддя. Судова влада у системі державної влади. Участь представників громадянського суспільства у здійсненні правосуддя.

Судочинство як соціальний процес. Соціологічна оцінка та тлумачення норм права у судочинстві. Соціологічна експертиза у правосудді.

Соціологічна оцінка суду, суддів і судочинства громадянським суспільством. Соціологічна природа суддівського самоврядування.

Роль суду у правотворчій і правозастосовчій діяльності. Теолого-соціологічне розуміння правосуддя.

Соціологічні дослідження ефективності правосуддя. Соціологія права та ефективність правосуддя. Соціологія правосуддя і судова соціологія.

IV. Соціологія права і основні проблеми сучасності.

Тема 12. Соціологія інформаційно-правових відносин.

Громадянське суспільство та засоби масової комунікації. Соціолого-правова характеристика глобального громадянського суспільства. Право на свободу слова, свободу інформації, свободу творчого самовираження та питання соціальної відповідальності засобів масової інформації.

Соціологічна характеристика законодавства про телебачення і радіомовлення, друковані ЗМІ, рекламу і рекламну діяльність, книгодрукування. Інтернет як нова форма

комунікації, засіб виробництва, проблеми правового регулювання функціонування Інтернет-у.

Соціологічна оцінка ролі і місця журналіста у суспільстві. Проблеми журналістського самоврядування.

Сучасні проблеми медіаетики. захист суспільної моралі як нова функція держави в умовах розвитку глобального громадянського суспільства.

Тема 13. Соціологія правової охорони довкілля.

Соціальні проблеми взаємодії суспільства і природи. Сучасні теорії взаємодії довкілля та соціуму.

Правове регулювання консервативної охорони природи, раціонального природокористування як реалізація стурбованості соціуму за долю нинішніх і майбутніх поколінь. Навколишнє природне середовище (довкілля) як об'єкти правового регулювання.

Поняття екологічної безпеки та охорони довкілля як соціальної проблеми. Забезпечення екологічної безпеки як функція держави.

Екологічне право: соціологічна характеристика. Обґрунтування Григорієм Бачинським поняття соціоекологічного права. «Екологічне дерево» Василя Костицького.

Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища. Екологічна Конституція Землі.

Морально-етичний імператив як основа розвитку екологічного права та забезпечення екологічної безпеки на планетарному рівні.

V. Соціологія права і особистість.

Тема 14. Особливості правової соціалізації.

Поняття правової соціалізації. Дві точки зору на проблему соціалізації. Соціалізація особистості та вплив особи на розвиток соціуму. Людина як біосоціальна істота.

Соціалізація особистості та питання структуризації суспільства. Ідентифікація особистості із суспільством, народом, соціальною групою як напрямки соціалізації. Формування групового конформізму.

Форми правової соціалізації: правова соціалізація шляхом навчання; передача досвіду; “символічна” соціалізація.

Суб'єктивне і об'єктивне правової соціалізації. Соціальна діяльність особистості як основний фактор правової соціалізації. Правове виховання та правова освіта.

Система та складові правової соціалізації. Пряма і опосередкована соціалізації. Конфліктний характер правової соціалізації. Правова культура як фактор правової соціалізації.

Психологічний механізм соціалізації. Аксиологічні складові правової соціалізації. Оцінка і ціннісні установки та інтереси як основа психологічного механізму соціалізації.

Соціологічна система соціального контролю.

Деструктивні фактори: ситуація опору закону; деформована громадська думка; психологія “натовпу” в дослідженнях Г.Тарда та Г.Лебона.

Тема 15. Правова свідомість та правова культура.

Свідомість як соціальне та індивідуальне явище. Соціологія правосвідомості. Загальна та компаративістська характеристика правосвідомості населення України. Вивчення правової свідомості в соціології. Правова ідеологія і правова психологія як рівні правової свідомості та відображення «життя» права і правовідносин.

Поняття “правової культури”. Місце правової культури у системі загальної та духовної культури. Право як культурне надбання, складова духовної культури. Цінності культури і право. Особливості взаємного впливу права і культури.

Діяльнісна характеристика культури. Соціодинаміка культури. Особа і культура. Роль культури в соціалізації особи. Культура і поведінка людини.

Тема 16. Соціологія правової поведінки і правового конфлікту.

Соціум і поведінка людини. Поняття і ознаки правової поведінки. Юридично значима поведінка і юридичні факти. Соціологічний зміст правової поведінки. Об’єктивність і суб’єктивність соціальної поведінки особистості. Співвідношення соціальних, психологічних та біологічних складових у поведінці людини.

Правомірна і протиправна поведінка особи. Соціальна природа правопорушення. Особливості поведінки та особистості правопорушника. Соціологічний зміст юридичної відповідальності.

Поняття правового (юридичного) конфлікту. Юридичний і правовий конфлікт у системі загальної конфліктології. Етичні та соціальні проблеми конфліктології. Правовий конфлікт як вид соціального конфлікту. Учасники конфлікту і суб’єкти конфлікту. Конфліктна ситуація. Об’єкт і предмет конфлікту. Специфіка та характер хибного юридичного конфлікту.

Типологія правового конфлікту. Стадії правового конфлікту. Динаміка правового конфлікту, масові правові конфлікти (групові, корпоративні, релігійні, етнічні, міжнаціональні). Ритуалізовані конфлікти. Кримінальний конфлікт. Особливості міжнародних конфліктів.

Тривалість правового конфлікту. Ситуативний юридичний конфлікт. Стадії розвитку кримінального конфлікту. Способи виходу з конфлікту та подолання соціального конфлікту. Попередження соціального конфлікту. Використання регуляторного впливу права у вирішенні конфліктів. Правове регулювання попередження та профілактики конфліктів.

Тема 17. Соціологія девіантної поведінки.

Загальна характеристика соціальної норми і девіантної поведінки. Розбіжності кримінологічного та соціологічного підходів до розуміння девіантності. Концепція девіантної ідентичності. Девіантна субкультура. Депривація. Делінквентність.

Причини та соціальні фактори девіантної поведінки. Концепція аномії Е. Дюркгайма, Р. Мертона, Т. Парсонса і А. Коена. Теорія “приклеювання ярликів” і теорія “соціетальної реакції”. Посилення девіантності. Первинна і вторинна девіація. Референтна група.

Негативні та позитивні форми девіантної поведінки. Три групи негативних форм девіантної поведінки: 1) злочини; 2) злочини без жертв; 3) відхилення, що не суперечать загальноприйнятим нормам.

Проблеми девіантної поведінки в сучасній Україні. Системна криза українського суспільства і ріст девіантності. Активні і пасивні форми девіантності: боротьба (заколот), пристосування (іновація), відхід (ретритизм).

Санкція як елемент соціального контролю. Е.Дюркгейм про механізм соціального контролю.

Соціальний контроль і проблеми девіантної поведінки особистості.

Тема 18. Соціологія злочинності.

Концептуальні підходи до соціології злочинності. Теорії злочинності. Біологічна, психологічна, соціологічна, антропологічна та конфліктна теорії злочинності. Диференційна асоціація Е.Г.Сазерленда. Аномія Р.Мертона (структурна напруга). Злочинність як соціальна патологія та її «користь» для розвитку права за Дюркгаймом.

Специфіка соціологічного аналізу злочинності. Кримінологічний та соціологічний підходи до вивчення злочинності. Злочинність і статистика злочинності. Убивства. Насильницькі злочини. В'язниці і покарання. Смертна кара. Гендер і злочин. Жертви злочинів. Домашнє насильство. Сексуальні домагання. Злочини багатих і можновладців. Державні злочини. Організована злочинність.

Злочинність в сучасній Україні. Об'єктивно-суб'єктивна природа злочинності в Україні. Процес модернізації і криміналізація суспільства. Криміналізація політики. Зміна демографічної структури злочинності. Тенденції розвитку злочинності в сучасних соціально-економічних умовах України. Корупція в українському суспільстві.

VI. Соціологічні правові дослідження та юридична професія.

Тема 19. Право як об'єкт соціологічного дослідження.

Право і правові відносини у суспільстві. Юридичні факти як об'єкт соціологічного дослідження. Напрямки соціологічного дослідження права. Предмет емпіричного соціологічного правового дослідження. Особливості реалізації функції соціологічного дослідження права.

Соціальна ефективність права. Соціальна ефективність правової норми. Методологічні засади вивчення соціальної ефективності права. Критерії та показники соціальної ефективності права. Класифікація факторів, що впливають на ефективність правових норм. Методика аналізу соціальної ефективності права.

Тема 20. Методологія та методика соціологічного дослідження.

Загальна характеристика конкретно-соціологічного дослідження. Огляд діяльності українських центрів соціологічних досліджень. Мета та завдання соціологічного дослідження. Види соціологічних досліджень.

Програма соціологічного дослідження. Етапи соціологічного дослідження. Методи соціологічних досліджень.

Соціологічне правове дослідження. Програма соціологічного правового дослідження. Загальні вимоги до програми соціологічного дослідження у праві. Теоретична складова підготовки програми соціологічного правового дослідження. Методи збору соціально-правової інформації (вибірка, експериментальна перевірка гіпотез в соціології права, аналіз документів, спостереження, опитування: анкетування та інтерв'ю).

Способи аналізу та інтерпретації даних, отримання емпірично обґрунтованих узагальнень, висновків і рекомендацій. Використання результатів соціологічних досліджень.

Роль прикладних соціологічних досліджень в розвитку соціальної інженерії та соціальних технологій. Вплив соціальної інженерії та соціальних технологій на розвиток права.

Тема 21. Соціологія права та праця правника.

Соціологія праці у системі економічної соціології. Соціологія праці як розділ соціології права. Соціологічна оцінка трудового права. Місце і роль інститутів громадянського суспільства у регулюванні трудових правовідносин. Профспілки як інститут громадянського суспільства. Правове регулювання діяльності профспілок та їх участі у трудових правовідносинах. Угоди між урядом, і представниками роботодавців та профспілками.

Соціологічні особливості трудових правовідносин юриста. Соціологія трудового колективу правників. Соціологічні складові юридичної кар'єри.

Список рекомендованої літератури.

- Алексеев С.С. Восхождение к праву: Поиски и решения. – М., 2001.
- Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М., 1999.
- Алексеев С.С. Философия права. – М., 1998.
- Алексеев И.Г., Кейсевич Л.В. Последняя цивилизация. – К.: Наук. думка, 1997. – 404с.
- Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій в схемах. Загальна частина. – К.: “Вентурі”, 1996. – 206с.
- Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навчальний та науково-практичний посібник. – К.: Знання-Прес, 2002. – 332с.
- Аристотель. О возникновении животных. – М., 1940.
- Бабосов Е.М. Прикладная социология: Учеб. пособие. – Минск, 2000.
- Бекон Ф. Книга вторая афоризмов об истолковании природы или о царстве человека. Сочинения. – Т.2. – М., 1972.
- Білорус О. Імперативи стратегії України в епоху глобалізації // Політична думка. – 2001. – №3.
- Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія. – К.: ВО “Батьківщина”, 2001. – 300с.
- Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды). Учебник. – М., 1999. – 684с.
- Боботов С.В. Буржуазная социология права. – М.: Юр. лит., 1978.
- Гегель Г.В.Ф. Изложение теологического доказательства в лекциях по философии религии, прочитанных в летний семестр 1831 // Философия религии: В 2-х томах. – М.: Наука, 1977.
- Гегель Г.В.Ф. Философия права. – М.: “Мысль”, 1990. – 387с.
- Гетьман А.П. Вступ до історії еколого-процесуального права України: Навч. посібник. – Харків: “Основа”, 1998. – 205с.
- Гетьман А.П. Термінологія екологічного законодавства: методологічні засади та перспективи уніфікації // Вісник Академії правових наук України. – №2 - №3. – Харків: “Право”, 2003.
- Гіденс Е. Соціологія. – К., 1999.
- Голубець М.А. Від біосфери до соціосфери. – Львів: “Поллі”, 1997. – 252с.
- Гольбах П. Система природы. Избр. соч. – Т.1. – М., 1960.
- Гофман К.Г. Экономический механизм природопользования в условиях перехода к рыночной экономике // Экономика и математические методы. – 1991. – Т. XXII. – Вып.2.
- Гревцов Ю.И. Очерки теории и социологии права. – СПб., 1996.
- Грушевский М. Очерк истории украинского народа. – К., 1990. – 400с.
- Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. – М.: Международные отношения, 1999. 400с.
- Данилишин Б., Костицький В. Передумови і перспективи сталого економічного розвитку регіонів України // Малий і середній бізнес. – 1999. – №1.
- Данилишин Б., Костицький В. Сталий розвиток України: реалії і проблеми на зламі століть // Малий і середній бізнес. – 1999. – №5-6.
- Дейлі Герман. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. – К.: Інтелсфера. – 2002. – 312с.
- Декарт Р. Рассуждение о методе. Избранные произведения. – М.: Госполитиздат, 1950.

Джу́жа О.М., Корецький С.М., Левченко Ю.О., Надточій А.С. Соціологія права. Навчальний посібник. – К., 2004.

Дністрянський С.С. Звичаєве право і соціальні зв'язки // Часопис правнича і економічна. – Львів, 1902.

Дністрянський С.С. Погляд на теорії права та держави. – Львів, 1925.

Дністрянський С.С. Соціальні форми права // Записки соціально-економічного відділу ВУАН. 1924. Т. 4-5.

Долгих Л. М. Вплив статево-рольових стереотипів на кар'єрні домагання молоді: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – К., 2007.

Драгоманов М. Вибране... Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні. – К, 1991. – 682с.

Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. – М., 1991.

Дюркгейм Э. Самоубийство. Социологический этюд. – М., 1994.

Жоль К.К. Философия и социология права. – К., 2000.

Зыков П.Г. О социальной природе права. – М., 1976.

Карбонье Ж. Юридическая социология. – М., 1986.

Капитонов З.В. Социология XX века: история и технология. – М., 1996.

Касьянов В.В., Нечипуренко В.Н. Социология права. – Ростов-на-Дону, 2002.

Кашанина Т.В. Происхождение государства и права: Современные подходы. – М., 1999.

Керимов Д.А. Основы философии права. – М., 1992

Кернер Х.Ю. Криминология: Словарь-справочник. – М., 1998. Кистяковский Б. Социальные науки и право. – М., 1916. переизд. – М. "Ротопринт". 2007. – 168 с.

Кистяковский Б.А. В защиту права. Интеллигенция и правосознание // Вехи. – М., 1991.

Кистяковский Б.А. Философия и социология права. – СПб., 1998.

Киселев Н.Н. Мировоззрение и экология. – К.: Наук. думка, 1990. – 216с. Колбасов О.С. Международно-правовая охрана окружающей среды. – М.: Международные отношения, 1982. – 237с.

Колбасов О.С. Экология: политика – право. – М., 1976. – 227с.

Коментар до Конституції України / Редкол.: В.Ф. Опришко (гол.) та ін. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – 376с.

Костицька І.О. Інститут президентства в Україні: становлення і функціонування. – К.: ІЗППЕ, 2003. – 459с.

Костицький В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). – К., 2003. – 772с.

Костицький В.В. Закон перманентної концентрації капіталу: економічна історія та українські реалії. – К.: Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. – 198с.

Костицький В. Організаційно-правовий механізм регулювання в галузі охорони довкілля. – К.: 1997. – 119с.

Костицький В. Економічний патріотизм як складова національної ідеї. – К., 2002. – 22с.

Костицький В. В. Конституційна реформа в Україні: шляхи трансформації політичної системи. – К., 2003. – 120с.

Костицький В.В. Право як цілісність // Право України. – 2002. – №2.

Костицький В.В. Право як цілісність: теолого-соціологічний підхід. – Соціологія права.-2012, №1(3). –С.3-9.

Костицький В.В. Закон перманентної концентрації капіталу: економічна історія та українські реалії; Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи; Київ, 2003.-203с.

Костицький В.В. Політичні партії в системі "громадянське суспільство і держава"; Право України, №12, 1995; Київ, 1995.

Костицький В.В. Судова влада: світовий досвід і принципи судової реформи в Україні; Правосуддя – гарант законності у сфері економічних правовідносин (Міжвідомчий науковий збірник); Київ, 2000.

Костицький В. Українська національна ідея: минуле і сучасне (вступ до збірника наукових праць); Приватне право і підприємництво (збірник наукових праць), 2000-2002, випуск 2; Київ, 2002.

Костицький В. Проблеми ренесансу в сучасній теорії права. – Малий і середній бізнес. – 2009, №1-2. – С. 3 – 10.

Костицький В. Влада народу: сім функціональних гілок влади (проблема ренесансу в теорії права) – Малий і середній бізнес. – К., 2010, №1-2. – С. 4 – 15.

Костицький В. Захист суспільної моралі як нова функція демократичної держави. – Малий і середній бізнес. – К., 2010, №3-4. – С. 3 – 12.

Костицький В. Найкраще, що є у Бога на Землі (Екологічне право та школа екологічного права професора Ю.С. Шемшученка). – „Держава і право у світлі сучасної юридичної думки”: Збірник наукових праць на пошану Юрія Сергійовича Шемшученка. До 75-річчя від дня народження. – К.: Видавництво „Юридична думка”, 2010. – С. 370-377.

Костицький В. Релігія і церква в Україні: політико-правові проблеми; Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи; Київ, 2002. – 102с.

Костицький В. Теорія розподілу влади: громадянське суспільство і держава в епоху глобалізації. – К.: 2011. – 63с.

Костицький В. Україна та Європейський Союз: перспективи, переваги і проблеми євроінтеграції. – Київ, Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи. – 2006. – 57с.

Костицький В. Багатолике право. Теолого-соціологічне розуміння права та проблеми конституційного закріплення розподілу влади. – «Юридичний вісник України» №36 за 10-16 вересня 2011 р.

Коэн А. Отклоняющееся поведение и контроль над ним // Американская социология. – М., 1972.

Коэн А. Отклоняющееся поведение и контроль над ним // Американская социология. – М., 1972.

Кравченко С. М., Андрусевич А.О., Бонайн ДЖ.Е. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища / Під заг. ред. Кравченко С.М. – Вид. Львівського університету. – Львів, 2002.

Кудрявцев В.Н., Казимирчук В.П. Современная социология права. – М., 1995.

Кульчар К. Основы социологии права. – М., 1981.

Курганов С.И., Кравченко А.И. Социология для юристов: Учебное пособие. – М., 2000.

Лапаева В.В. Социология права. – М., 2000. Лапаева В.В. Обнародование результатов исследования общественного мнения как объект правового регулирования // Соц. Исследования. 1998. № 8.

Лукашевич М.П., Туленков М.В., Яковенко Ю.І. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій: Підручник. – К.: Каравелла, 2008. – 544с.

Марчук В.П. “Свободное право” в буржуазной юриспруденции. Критика концепций Е.Эрлиха. – К., 1997.

Марчук В.П. Євген Ерліх: сторінки життя і творчості // Ерліховський збірник. – Чернівці. 1994.

Мейхью Л. Социология права // Американская социология. Перспективы, проблемы, методы. – М., 1972.

Мертон Р. Социальная структура и аномия // Соц. исследования. 1992. № 2-4.

Нерсисянц В.С. Философия права. – М., 2000.

Основы социозологии / Под ред. Г.Г. Бачинского. – К., 1994.

Павленок П.Д. Краткий словарь по социологии. – М., 2000.

Піча В.М. Соціологія: Загальний курс. – К., 2000.

Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ століття. – К., 1996.

Подгурецкий А. Очерк социологии права. – М., 1974. Пристанская О.В.,

Подолінський Сергій. Вибрані Праці. – Луцьк, 2004. – 151с.

Рабінович П.М. Основы загальної теорії права та держави. Львів: Край, 2008, 224с.

Радбрух Густав. Філософія права: Пер.з нім. – Київ: Тандем, 2006. – 316с.

Радугин А.А., Радугин– К.А. Социология: Курс лекций. – М., 1996.

Римаренко Ю. Національний розвій України. – К., 1995. – 269с.

Румянцев О.Г., Додонов В.Н. Юридический энциклопедический словарь. – М., 1997.

Социология наука об обществе: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – Харьков, 1996.

Социология. / Под ред. Ю.Г. Волкова. – М., 2000.

Социологический справочник / Под ред. В.И.Воловича. – К., 1990.

Социология: Словарь-справочник. В 4-х томах / Отв. ред. Г.В.Осипов. – М., 1990-1991.

Социология: Конспект лекций в схемах. – М., 1999.

Соціологія. / Под ред. В.Г. Городяненка. – К., 2002. – 559 с.

Соціологія. Матеріали до лекційного курсу. – К., 1996.

Сырых В.М. Социология. – М., 2001.

Тощенко Ж.Т. Социология: Общий курс. – М., 1994.

Філософія права. Навчальний посібник. – К., 2000.

Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання. – 5-те видання. – К.: Знання, 2009. – 468 с.

Шемшученко Ю.С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в СССР. – К.: Наук. думка, 1976. – 275с.

Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. – К.: Наук. думка, 1989. – 231с.

Юцкова Е.Н. Методика криминологического изучения правосознания и общественного мнения о преступности. – М., 1990.

Юридическая Социальная структура общества и право: учеб. Пособие / А.М. Яковлев. – М.: Норма, 2009. – 368 с.

Яковлев А.М. Социология экономической преступности. – М., 1988.

Яковлев А.М. Теоретические проблемы социологии права. – М., 1970.

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В НАУЦІ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Сидор В.Д.

(доктор юридичних наук, доцент, Чернівецький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»)

Анотація: Сидор В.Д. доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Соціологічний підхід в науці земельного права України». Публікація присвячена дослідженню цінності земельного права на основі соціологічного підходу і встановлення його залежності від суспільних інтересів, реальних земельних відносин та практики вирішення земельних спорів. Цінність земельного права з соціологічної точки зору розглядається як механізм забезпечення і задоволення суспільних земельних інтересів. Доводиться, що соціологічний підхід має велике прикладне значення для формування галузі земельного права України.

Ключові слова: соціологічний підхід, земельні відносини, земельне законодавство, наука земельного права, методи пізнання, законодавча діяльність, наукові дослідження.

Аннотация: Сидор В.Д. доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры аграрного, земельного и экологического права Национального университета «Одесская юридическая академия» «Социологический подход в науке земельного права Украины». Публикация посвящена исследованию ценности земельного права на основе социологического подхода и установления его зависимости от общественных интересов, реальных земельных отношений и практики разрешения земельных споров. Ценность земельного права с социологической точки зрения рассматривается как механизм обеспечения и удовлетворения общественных земельных интересов. Доказывается, что социологический подход имеет большое прикладное значение для формирования отрасли земельного права Украины.

Ключевые слова: социологический подход, земельные отношения, земельное законодательство, наука земельного права, методы познания, законодательная деятельность, научные исследования.

Summary: Sydor V.D., doctor of Law, docent, professor of agrarian, land and environmental law department of National University "Odessa Law Academy" "Sociological approach in science land law of Ukraine". A publication is devoted to researching of value of land law from a sociological approach and establish its dependence on the public interest, real land relations and practices of land disputes resolving. The value of land law from a sociological point of view is considered as a mechanism to ensure satisfaction and public land interests. Proved that the sociological approach is of great practical importance for the formation of the land law of Ukraine.

Key words: sociological approach, land relations, land legislation, science of the land law, methods of cognition, legislative activity, scientific research

Актуалізація проблем використання соціологічного підходу в науці земельного права зумовлена тією роллю, яка належить цій галузі законодавства в теорії і практиці державного функціонування. Дослідження особливостей методології земельного законодавства в науковому руслі повинно сприяти визначенню основних концептуальних напрямів розвитку земельного права і законодавства, розробці конкретних рекомендацій щодо їх удосконалення та оптимізації і, як наслідок, зміцненню авторитету державної влади і стабілізації земельних правовідносин. Динаміка розвитку суспільних земельних відносин ставить перед наукою земельного права чимало проблем. Руйнування економічної і соціально-політичної систем радянського суспільства, що спиралися на конкретну наукову доктрину, спричинили певну дезорганізацію в галузі методології дослідження соціальних процесів. Неозброєним оком помітна неадекватність правової теорії реаліям практичного життя. Проте наукова теорія є життєздатною лише за умови загального сприйняття її основних положень науковим співтовариством. Відбулися зміни в наукових методах земельно-правових досліджень, активніше стали використовуватися методи порівняльного правознавства, конкретні наукові дослідження тощо. Стрімке реформування економічного і політичного ладу України, висока динаміка становлення нових форм суспільного життя вимагають належного юридичного забезпечення, яке би ґрунтувалося на сучасній науковій теорії та методології.

В науці земельного права проблеми методології були предметом досліджень таких вчених-правознавців, як: В.І.Андрейцев, Г.І. Балюк, А.П. Гетьман, І.І. Каракаш, В.В. Костицький, П.Ф. Кулинич, В.Л. Мунтян, В.В. Носік, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, Н.І. Титова, Ю.С.Шемшученко, М.В. Шульга та ін. Проте сьогодні виникає нагальна потреба

всестороннього осмислення цілого ряду теоретично-прикладних аспектів методології науки земельного права на основі сучасних досягнень вітчизняної науки.

Метою даної публікації є з'ясування цінності земельного права на основі соціологічного підходу і встановлення його залежності від суспільних інтересів, реальних земельних відносин та практики вирішення земельних спорів.

Переходячи до викладення основного матеріалу, хочемо зазначити, що методологія юридичної науки являє собою систему підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ. В енциклопедичній літературі вказується, що основу методології юридичної науки становлять ряд підходів, зокрема, філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичних чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, у тому числі державно-правових, закономірностей та можливості їх пізнання, здобуття істинних знань про них); загальнонаукові методи, тобто такі, які використовуються в усіх або у більшості наук (наприклад, методи структурний, функціональний, сходження від абстрактного до конкретного; формальнологічні процедури – аналіз та синтез); групові методи, тобто такі, які застосовуються лише у певній групі наук, наприклад, тільки у суспільствознавстві (наприклад, метод конкретно-соціологічного дослідження); спеціальні методи, тобто прийнятні для дослідження предмета якоїсь однієї науки (тлумачення юридичних норм, спеціальні прийоми узагальнення юридичної практики) [1, с. 618].

Тривалий час у теорії права існувало два методологічних підходи до дослідження природи права, які ґрунтувалися на виключно однобічному аналізі розуміння змісту права, і відповідно, законодавства. Перший з них полягає у прихильності до проголошеного у ХХ ст. позитивістського отождолення права й закону, аналізу змісту права в повній залежності від державної волі, що зводить право до наказу держави. Такий підхід поширений досі й залишає поза увагою розгляд права як засобу втілення в життя справедливості, гуманності як необхідних складових демократичного розвитку суспільства, обмежує юридичну науку лише дослідженням догми права. Наслідком такого праворозуміння є недооцінка соціальної природи джерел права. Інший підхід полягає у зведенні права виключно до природних прав людини, обґрунтуванні непотрібності й необов'язковості їх відображення у законодавстві, запереченні або недооцінці впливу державної влади на правоутворення і правореалізацію. Недооцінка ролі держави у правовому регулюванні суспільних відносин, урешті-решт, призводить до порушень закону, правового нігілізму тощо. У цьому контексті, як підкреслює Н. М. Пархоменко, гостро постає потреба у дослідженні теоретичних проблем юридичної науки концептуального характеру, що вимагає нового методологічного обґрунтування [2, с. 12]. Водночас постійний пошук нових дослідницьких прийомів і методів забезпечує приріст наукових знань, поглиблення уявлень про властивості земельного права і форми його виразу – земельне законодавство.

Наукові досягнення у галузі земельного права передбачають виявлення юридичних властивостей цієї галузі права, відкриття нових ефективних моделей правового регулювання найважливіших земельних відносин. Велике значення науки земельного права в науковому виявленні оптимального співвідношення законодавчого регулювання земельних відносин. Наука земельного права з урахуванням виявлених прогалин у нормах земельного законодавства виносить пропозиції щодо їх вдосконалення, виявляє потребу й об'єктивну необхідність розробки нових напрямків законотворчої роботи, зумовлює концептуальні основи подальшого розвитку та вдосконалення земельного законодавства.

На думку професора В.В. Костицького, одним із реальних шляхів подолання кризи сучасного правознавства є розвиток соціології права, дослідження права як феномену нашої цивілізації через призму «життя» абстрактної правової норми завдяки її застосуванню, дотриманню, реалізації суб'єктами суспільних відносин. Отже, доречно говорити про нові можливості права як засобу творення держави, моделювання

справедливої влади, здатної відповідати викликам, перед якими опинилося людство у третьому тисячолітті [3].

Земельне законодавство як специфічний інструмент правового регулювання значно впливає на обрання засобів і методів, що використовуються в процесі регулювання земельних відносин. У правовій державі здійснення законодавчої діяльності передбачає досягнення відповідності правомірності й законодоцільності, коли нормативні акти, що приймаються від імені всього державно-організованого суспільства, в обов'язковому порядку враховують інтереси кожного індивіда і реалізуються всіма суб'єктами правовідносин і насамперед самою державою. Оскільки правознавство в цілому покликане допомагати законодавцеві в розробці наукових основ управління суспільством і науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на вдосконалення цього управління, можна стверджувати, що завданням юридичної науки є надання допомоги законодавцеві в розробці і прийнятті правових норм. Сучасне земельне законодавство розвивається досить інтенсивно і наука земельного права повинна прагнути до того, щоб сприяти цьому процесу, розв'язуючи поточні й перспективні проблеми вдосконалення земельного законодавства.

Соціальна функція юридичної науки зобов'язує науковців до розробки працюючих механізмів, здатних реально вплинути на стан справ у правозастосуванні. Для того, щоб адекватно реагувати на існуючу потребу в дослідженнях комплексного, аналітико-прикладного характеру, необхідно повернути теоретичне осмислення на узагальнення соціальної і судової практики з урахуванням динамічності законодавства і мінливих економічних та політичних умов. Цей підхід не означає зменшення значущості фундаментальних праць, йдеться насамперед про сутність фундаментальності юридичної науки, про подолання розриву між теорією і практикою. Земельне право сьогодні переживає період накопичення теоретичного знання, а його відрив від потреб правового і суспільного життя може мати негативні наслідки для всієї галузі.

Сучасні земельно-правові дослідження повинні прагнути віднайти відповіді на складні і нестандартні питання, що виникають у зв'язку з новими обставинами й умовами реалізації земельних прав, у тому числі наростанням обсягу судової і суспільної практики. Потрібен поворот від статичного (формально-догматичного) знання до активного знання, що вивчає явища глибоко й всебічно, використовуючи досягнення суміжних наук і реально впливає на законодавство і практику його застосування. Розуміння необхідності утвердження нових напрямів у земельно-правових дослідженнях, заснованих на цінностях, що базуються на правах людини, підходах до розвитку правової галузі, що враховують попередній досвід регулювання, виходять за межі юридичної догматики, в рамках якої вже практично не існує резервів наукового розвитку інституту земельних прав.

Законодавча діяльність виходить з вимог об'єктивних, не залежних від волі людей економічних законів. Здійснюючи уніфікацію старого і розробляючи нове земельне законодавство, необхідно враховувати об'єктивний характер економічних законів, співвідношення законів економічних і юридичних і не допускати плутанини в цьому питанні, що веде до суб'єктивного ідеалізму.

Сучасний рівень науки земельного права і нормотворчої діяльності ставить перед наукою земельного права проблему удосконалення методики емпіричних досліджень у галузі застосування земельно-правових норм з метою виявлення їх ефективності й пошуку шляхів удосконалення земельного законодавства, приведення його у відповідність з мінливими соціально-економічними умовами нашого суспільства. У зв'язку з цим суттєвого значення, як зазначає професор І. О. Іконицька, набуває соціологічний напрям у науці земельного права, що передбачає дослідження реальних суспільних відносин у сфері застосування земельно-правових норм, аналіз взаємозв'язку між земельно-правовими нормами, правовими відносинами і фактичними земельними відносинами [4, с. 43–44]. Зокрема, методами проведення емпіричних досліджень у земельному праві є опитування й

анкетування спеціалістів різних рівнів, що займаються застосуванням земельно-правових норм, метод спостереження тощо.

Одним з актуальних напрямів адаптації вітчизняного правознавства до викликів сьогодення, на думку академіка О. В. Петришина, має стати соціалізація права та юридичних знань. Людина як носій невід'ємних прав і свобод, які покликані визначати зміст і спрямованість діяльності держави, не може сьогодні розглядатися за межами правової науки [5, с. 138]. Лише за умов усвідомлення соціальних основ права законодавство може розглядатися у контексті забезпечення та захисту прав та свобод людини і громадянина, функціонування правової державності та правової культури суспільства. На цій основі, зазначає професор О. В. Сердюк, формується соціологічний підхід до права як саме теоретичний концепт, що має соціальну природу, відмінну від звичного застосування у правознавстві методики конкретно-соціологічних досліджень для підтвердження тих чи інших теоретичних висновків [6, с. 5]

Необхідно провести глибокий аналіз існуючих земельних відносин, які потребують чи можуть потребувати правового регулювання. Оскільки фактичні суспільні відносини досить рухомі, нестабільні, важливо не тільки виявити їхню сучасну систему, а й з'ясувати тенденції їх розвитку. Такий аналіз дає змогу побудувати модель правового регулювання цих відносин у майбутньому, чи, іншими словами, прогнозувати розвиток земельного законодавства, підготувати створення відповідних норм та інститутів. Головна особливість правового прогнозування полягає у визнанні того, що право розвивається завжди на основі змін у суспільному бутті, у фактичних суспільних відносинах людей. Тому і передбачити розвиток права можливо лише на базі відомого чи передбаченого розвитку суспільства в цілому. Проте прогностичний характер відображення в праві має свої межі, які умовно можна поділити на соціальні, ґносеологічні й власне правові. Соціальні межі виражаються в тому, що законодавство повинно не тільки правильно відображати майбутній розвиток суспільних відносин, а й враховувати реальні суспільні, конкретно-історичні можливості його досягнення. Соціально-правове прогнозування може бути плідним лише тоді, коли воно здійснюється на основі вивчення загальних закономірностей розвитку суспільства. Для цього необхідно аналізувати економічні, політичні, соціально-психологічні, демографічні та інші явища в житті суспільства, які в сукупності визначають можливості правового регулювання суспільного життя, виявити об'єктивні закономірності цих явищ [7, с. 19].

Тому ми приєднуємось до думки професора С. С. Сливки, який вважає, що методологічно правильно побудована та наука, яка ґрунтується на певній сукупності концептів різних наук. На основі цього вибудовується справжня методологічна будова права, є можливість здійснювати широкий методологічний аналіз, виводити нову методологічну стратегію, що обґрунтовується коеволюційним зв'язком людини з природою, антропологією, синергетикою та іншими сучасними науками [8, с. 64].

Важливою методологічною особливістю дослідження проблем розвитку земельного законодавства є використання міждисциплінарного підходу. Земельне право як наука являє собою структурно організоване знання про земельні правовідносини, форми і методи формування земельної правосвідомості й шляхи їх удосконалення, включає уявлення правознавців про предмет і метод даної галузі юридичного знання, джерела і детермінанти їх формування, про місце земельного права в системі юридичної науки. Суттєвим моментом, що зумовлює характер і особливості формування і розвитку земельного-правового знання є усвідомлення взаємозв'язку земельного права не тільки з іншими галузями правової науки, а й з іншими суспільними науками – філософією і соціологією, що визначають методологічні пошуки.

Методологічну основу функціонування земельного права України, на думку професора В. В. Носіка, мають становити вчення національної та зарубіжної філософської, економічної, екологічної, аграрної, біологічної, юридичної та інших доктрин про взаємозв'язок землі, людини, суспільства і природи, а також про використання землі як

основи економічного, соціального, державно-правового, демографічного, духовного, культурного розвитку народу та збереження землі і довкілля. У взаємозв'язку земля – людина – природа виняткова роль належить землі, оскільки особливості землі як об'єкта правового регулювання суспільних відносин зумовлені її об'єктивними фізичними ознаками і функціями, які вона виконує в природі, економіці, суспільстві, а також суб'єктивними юридичними властивостями, які визначають її як об'єкт земельного права [9, с. 53].

Принциповою методологічною проблемою земельного права і законодавства є суб'єктивний фактор і складність розуміння законодавцем земельно-правових процесів і явищ. Людина створює законодавство, що врегулювало б земельні відносини, і, здавалося б, існування цього законодавства залежить від волі людини, що творила його. Проте траєкторія розвитку земельного законодавства часто виходить за межі цілей і завдань його творців. Ми переконані в тому, що соціологічний підхід дозволить поглянути на цінність земельного права як механізму забезпечення і задоволення суспільних земельних інтересів. Незважаючи на те, що соціологічний підхід пов'язує ефективність правового регулювання земельних відносин з правом, яке походить із фактично існуючих відносин, він має велике прикладне значення для формування галузі земельного права України. А тому, дослідження питання утвердження цінності права на основі соціологічного підходу у праворозумінні є актуальним для забезпечення правового регулювання земельних відносин і розробки ефективного земельного законодавства.

Література.

1. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. / 3-й том «К-М». – К. : «Укр. енцикл.», 2001. – 789 с.
2. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія / Пархоменко Н. М. – К. : ТОВ «Вид-во «Юрид. думка», 2008. – 336 с.
3. Костицький В.В. Теорія розподілу влади: громадянське суспільство і держава в епоху глобалізації [Електронний ресурс] : доповідь / В.В. Костицький. – Режим доступу : kostytsky.com.ua/publications.php
4. Иконичкая И. А. Применение социологических методов исследования в земельном праве / И. А. Иконичкая // Развитие аграрно-правовых наук / редкол. : З. С. Беляева, М. И. Козырь (отв. ред.), М. М. Славин, Л. П. Фомина. – М. : Изд-во ИГиП АН СССР, 1980. – С. 43–48.
5. Петришин О. Проблеми соціалізації права та соціологізації правової науки / О. Петришин // Право України. – 2011. – № 8. – С. 131–141.
6. Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права : монографія / Сердюк О. В. – Харків : Право, 2007. – 320 с.
7. Законодавство: проблеми ефективності / [Авер'янов В. Б., Бобровник С. В., Головченко В. В. та ін.] ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : Наук. думка, 1995. – 232 с.
8. Сливка С. Філософія права: методологічне осмислення / С. Сливка // Право України. – 2011. – № 8. – С. 61–70.
9. Носік В. В. Юридична природа сучасного земельного права України / В. В. Носік // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 7–8 (81–82). – С. 50–58.

СТАНОВЛЕННЯ ЛІСОВОГО ПРАВА ТА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Липчак І.

(юрист)

Анотація. автор розглядає соціолого-правові проблеми становлення і розвитку лісового права та лісового законодавства.

Ключові слова: лісове право, лісове законодавство, історія розвитку лісового права.

Аннотация. автор рассматривает социолого-правовые проблемы становления и развития лесного права и лесного законодательства.

Ключевые слова. лесное право, лесное законодательство, история развития лесного права.

Annotation. The author examines the sociological and legal problems of the formation and development of forest law and forest legislation.

Key words: forest law, forest legislation, forest law development history.

Ліс – це особливий, незмірно добрий і безконечно щедрий організм, який не просить нічого для підтримки свого існування й великодушно розсилає продукти власної життєдіяльності; він бере під захист усі живі істоти й пропонує затінок навіть лісорубові, який губить його.

С. Гуаама основоположник буддизму

Практично у всій екологічній, юридичній та економічній літературі, ліс як компонент біосфери, означають словами “головний”, “ключовий”, “основний”, “унікальний” і т.п. Це і не дивно, якщо взяти до уваги ту роль, яку він виконує в природі та житті людини.

Ліси краще за інші види рослинності виконують санітарно-гігієнічні, оздоровчо відновлювальні, естетичні та економічні функції. Нині вони вкривають близько 30% площі суші. Але за сучасних темпів лісозаготівель їх вистачить не надовго, адже щорічно вирубується понад 3 млрд. м куб. деревини[1].

З кожним роком потреба в деревині зростає, а площа лісів зменшується. Особливо швидко знищуються тропічні ліси, що пов’язано з переводом земель, зайнятих ними, в сільськогосподарське використання, а також з будівництвом.

В рамках програми ЮНЕСКО “Людина і біосфера” на території Венесуели вченими проведений унікальний експеримент з вивчення екосистеми вологих тропічних лісів. За допомогою “мічених атомів” поживних речовин (кальцій, фосфор) було встановлено, що понад 99% їх було абсорбовано кореневим шаром. Це вказує на те, що практично всі поживні речовини, що звільняються внаслідок розкладання органічних речовин, засвоюються безпосередньо коренями рослин, обходячи мінеральну частину ґрунту. Кореневий шар у вологих тропічних лісах запобігає втраті поживних речовин, не даючи їм вийти із системи.

Ці дослідження дали змогу виявити велику слабкість екосистеми тропічних лісів при їх знищенні; незважаючи на життєстійкість і багатство біомаси, продуктивність цих екосистем різко падає. Вологі тропічні ліси виявились малостійкими до антропогенного впливу порівняно з лісами помірних широт; деякі вчені відносять їх навіть до категорії не відновлюваних ресурсів.

Ліс – це унікальна екологічна система, яка безпосередньо впливає на стан навколишнього середовища. Тому людина зрозуміла, що її існування на планеті пов’язано з життям лісових формацій.

Тільки усвідомлення людиною того, що вона зробила з лісовими біогеоценозами, за допомогою свого розуму і тої гігантської сили яку вона поступово здобувала за його допомогою, могло викликати потребу в створенні тих норм матеріального і процесуального права, які в своїй сукупності становлять лісове право в теперішньому його значенні, тобто “систему правових норм, що регулюють суспільні лісові відносини на основі права державної власності на ліси і особливих принципах”[2].

Практично ми не знаходимо підстав для появи основної думки яка характеризує лісове право, - думки про необхідність обмеження свободи дій людини по відношенню до лісів в боротьбі за своє існування.

Зазначена думка може, народитись і розвинути в суспільстві лише тоді, коли суспільство захопившись своїми перемогами над природою доведе її до такого стану, що він (стан) почне загрожувати існуванню життя на планеті.

З огляду на це, навколишнє природне середовище, головним компонентом якого є ліс, потребує збереження його якості, охорони, зокрема за допомогою державно-правових засобів, обмеження непродуманої, спонтанної і шкідливої людської діяльності, здатної змінити його якісні і кількісні характеристики.

В процесі здійснення державно - правових заходів спрямованих на охорону, захист, використання і відтворення лісів, управління лісами та лісовим господарством і виникає широке коло суспільних лісових відносин юридичною формою яких виступає лісове право.

Саме лісовим правом конструюються механізми за допомогою яких здійснюється охорона, захист, використання і відтворення цього унікального природного ресурсу.

Але, ліс є невід'ємним природним компонентом і провести чітку межу між ним, та іншими складовими біосфери неможливо. А звідси випливає і тісний зв'язок між лісовим правом і правом екологічним. Тим більше, що лісове законодавство і право народилося і тривалий час розвивалося в фарватері земельного права, яке складає основу природноресурсового права, яке як галузеву підсистему включає в себе екологічне право.

Вчені справедливо відзначають, що безпосередній зв'язок між нормами земельного права та нормами гірничого, водного і лісового права, нормативно-правовими актами природно-рослинного (флористичного) та природо-заповідного законодавства полягає в неможливості використання цих природних ресурсів без використання водночас просторового базису, яким є земля[3].

Розглядаючи та аналізуючи особливості організаційно-правової основи економіко-правового механізму використання і охорони лісових ресурсів, тобто лісового права, ми тим самим звертаємося до особливостей його становлення та розвитку.

Для того, щоб лісове право в наукових колах отримало визнання самостійної галузі права[2; 4; 5], воно пройшло довгий шлях свого історичного розвитку у суспільстві.

Першими нормами права, які образно, можна назвати лісовими, слід вважати ті норми права які ввійшли до змісту найдавнішої пам'ятки вітчизняної правової культури “Руська Правда” і стосувалися охорони земель, рослинного і тваринного світу. Законодавство мало достатньо розвинуту систему цивільно – правових норм, які були спрямовані на захист князівського феодального маєтку (земля, угіддя, ліси і т.п.). Наприклад, знищення знаку власності на бортних деревах каралося штрафом у 12 гривень[6].

Власність громади на землю базувалась на природному праві, князівська – на освоєнні пустопорожніх земель та захопленні громадських, а боярська і монастирська – на основі дарування з боку князя[7].

Українські землі Київської Русі після монголо-татарської навали не змогли зберегти свою політичну незалежність. З XIV ст.. Київська земля і Волинь увійшли до сфери політичного впливу Литви, а Галичина – Польщі. Але, юридичний устрій українських земель не зазнав змін, оскільки українські землі стояли на більш високій правовій сходинці розвитку ніж Литва і Польща. Про це зокрема свідчить те, що перші пам'ятки литовського та польського права - Литовський Статут 1529 р., Вислицький Статут 1347 р., Вартський Статут 1420-1423 рр. увібрали в себе багато норм “Руської Правди”.

З поширенням в першій половині XIX ст.. на території України законодавства Російської імперії вся система польсько-литовського права була замінена російським імперським правом, основу якого становив Звід законів Російської імперії. Норми цивільного права були включені в т. X ч.1 Зводу законів який на практиці отримав назву Зводу цивільних законів. Крім того, на території України діяли місцеві закони, зокрема “Зібрання малоросійських прав” прийняте 1807 р. В 1842 році малоросійське право включається в т.Х ч.1 Зводу законів, який і діяв до революції 1917 року. По своїй суті, - як зазначає В.І. Синайський, малоросійське право є право Литовського статуту. Тому під статтями т. X ч.1, в яких викладаються малоросійські закони, зроблені посилання на Литовський статут і думки імперської Державної Ради 1842 р. Ті статті, які були підтверджені Державною Радою, є місцевими законами, всі інші статті Литовського Статуту можуть мати лише допоміжне значення, для ознайомлення з загальним змістом якого-небудь підтвердженого Державною Радою інституту Литовського Статуту[8].

Тому слід визнати, що українське лісове право має найдревніші правові корені, воно народилося і розвивалося на основі власних правових традицій.

Цей період характеризувався тим, що права власності на природні ресурси, були тісно пов'язані з просторовими границями права власності на нерухомість, а саме на землю. Власник мав право на поверхню належної йому землі і на всі приналежності, які знаходились в її межах (ст.424 і 386-392 т. X ч.1 Зводу законів), в т. ч. ліси, надра, повітряний простір над землею (повітряний стовп) [8].

Отже слід констатувати, що практично до революції, в Російській імперії, не було галузі лісового законодавства, хоча норми права, які регулювали питання використання лісових ресурсів існували, але були закріплені в т. X ч.1 Зводу законів Російської імперії (звід цивільних прав) і Статуті лісному, який за своєю суттю був актом цивільного законодавства.

З цього слід зробити висновок, що лісове право як і інші природоресурсові галузі не розглядались як самостійні галузі права, а були складовими цивільного права.

Після революції 1917 року виходять нормативно-правові акти, які закладають основи, для подальшого розвитку лісового права. Першим таким актом був Декрет про землю, прийнятий на II Всеросійському з'їзді Рад 8 листопада 1917 року, який проголосив націоналізацію земельного фонду. Земля стала власністю держави та територіальних громад і вилучалася з цивільного обороту. Землю могли отримати в користування, лише ті особи, які на ній працювали. В Селянському наказі декларувалося, що земля, надра, води, ліси, які мають загальнодержавне значення переходять у виключне користування держави, а всі інші об'єкти (мілкі ріки, озера а також інші ліси) – в користування місцевих громад, за умови завідування ними органами місцевого самоврядування.

27 травня 1918 року виходить Декрет ВЦВК “Про ліси”, який встановлює новий правовий статус лісів в державі. Паралельно з цими документами приймаються нормативно-правові акти, які встановлюють порядок використання лісів, що докорінно змінює систему лісових правовідносин.

Націоналізація лісів, стала підставою для виникнення нового типу лісових відносин. Ліси перестали бути об'єктом цивільно-правових угод і це зумовило виключення лісових відносин з предмета регулювання цивільного права де вони знаходились в умовах приватної власності до 1917 року.

З створенням СРСР ведеться активна робота по кодифікації лісового законодавства, наслідком якого стало прийняття у 1923 році Лісового кодексу.

Але, лісове право «виПАвши» з цивільного права не стало самостійною галуззю, а було включене до земельного права, курс якого у 20-х роках викладався на юридичних факультетах ВУЗів СРСР, в межах якого і розглядались питання про використання лісів. В 30-х роках питання використання лісів викладались в рамках земельно-колгоспного права, до якого крім використання землі та інших природних об'єктів були включені питання колгоспного будівництва.

На Першій всесоюзній нараді юристів у 1938 році, було зроблено висновок, про створення самостійної галузі у всесоюзній системі права – земельного права.

В подальшому розвиток земельного права пішов по шляху диференціації земельних відносин. По мірі втягнення в господарську експлуатацію других природних ресурсів – мінеральних, лісових, водних та накопленою правового матеріалу, призначених для регулювання відносин по їх використанню, з земельного права почали виділятися інші галузі права – лісове, водне, гірниче (надрове).

Але, як справедливо зазначає професор В.В. Петров, цей процес диференціації не перейшов дозволених меж. Земля, надра, води, ліси були виключною власністю лише одного суб'єкта – держави. Так створилась інтегрована галузь права – природноресурсове право.

Зазначена галузь включила в себе вже досить розвинуту на той час систему лісового права і законодавства.

В шістдесяті роки професор Казанцев Н.Д. обґрунтовує ідеї про - самостійність галузі природоохоронного права та природноресурсового права як самостійних інтегрованих галузей права[9; 10]. Практично вперше в історії вітчизняної науки було обґрунтовано ідею виокремлення в системі права двох самостійних галузей – природоресурсового і природоохоронного права. Науковці справедливо відзначають, що наукова дискусія між Г.М. Полянською і Н.Д. Казанцевим стала «каталізатором для пошуку шляхів розвитку природоохоронного права, як у центрі так і в союзних республіках» [2].

Наукові пошуки своїх попередників Н.Д. Казанцева і Г.М. Полянської в подальшому були продовжені професором О.С. Колбасовим, який вважав що в системі права земельне, лісове, водне, гірниче право цілком рівноправні між собою і з іншими галузями, але відрізняються за ступенем свого розвитку, що зумовлено певними історичними умовами[11].

Однак, на його думку, в сімдесятих роках минулого століття, ще не можливо було довести існування галузі природоохоронного права. Можна було, лише умовно вести мову про тенденцію до формування такої правової галузі. На його погляд – інтегровану галузь права на виникнення якої можна очікувати, слід назвати не природоресурсовим, а екологічним правом[11].

Паралельно з теоретичними розробками вчених в 1967 – 1981 рр. активно формується і кодифікується природоохоронне і природоресурсове законодавство. В Україні в цей період прийняті: Земельний кодекс (1970), Водний кодекс (1972), Кодекс про надра (1976), Лісовий кодекс (1979), Закон УРСР «Про охорону та використання тваринного світу» та Закон УРСР «Про охорону атмосферного повітря» (1981).

На основі активного розвитку природоресурсового права і природоресурсового законодавства завдяки громадському руху за охорону довкілля та активній діяльності вчених в середині вісімдесятих років була сформована інтегрована правова галузь – природноресурсове право та правова охорона навколишнього середовища[12; 13], яка включала в себе і лісове право.

Однак в юридичній літературі немає єдиного погляду, щодо співвідношення між лісовим і екологічним правом. Це, зокрема, пояснюється тим, що питання оптимального розуміння екологічного права в науці залишається проблематичним.

На сьогодні в літературі відмічаються дві відмінні позиції до його розуміння:

1) Прихильники першої позиції, вважають, що екологічне право, регулює єдині екологічні відносини, які виникають в різних сферах взаємодії суспільства і природи і включає в себе низку визнаних самостійних галузей права, які регулюють різні види екологічних відносин[14; 15; 16; 17].

2) Представники другої позиції вважають, що екологічне право має єдиний предмет правового регулювання – сукупність однорідних суспільних відносин, які складаються з приводу раціонального використання і охорони природних ресурсів, а тому його не слід відносити до комплексних галузей права[13].

Найяскравішим представником цієї точки зору слід вважати професора М.В. Шульгу, який розглядає екологічне право в якості самостійної (не комплексної) галузі права з підгалузевою структурою, яку складають лісові, водні, земельні та інші відносини. Він підкреслює, що при такому підході зберігається єдність і певна видова диференціація екологічного права, що обумовлено єдністю земельних, водних, надрових, лісових, фауністичних та інших правовідносин. Єдність цих правовідносин зумовлена тим, що вони виникають, тривають і припиняються з приводу певних природних об'єктів, які розвиваються по об'єктивних законах природи. А всі природні об'єкти в сукупності знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності, створюючи єдину екологічну систему. Дана система і виступає об'єктивною основою існування єдиних екологічних відносин. Єдність екологічних відносин зумовлює і єдність законодавства про природокористування. Воно повинно базуватися не тільки з врахуванням соціальної

оцінки конкретних природних ресурсів і їх специфіки, що впливає з такої оцінки, але й на врахуванні об'єктивних закономірностей існування і розвитку єдиної природи[20].

Відносини ж які виникають з приводу використання і охорони різних природних об'єктів є різновидами єдиних екологічних відносин, а тому вони є підгалузями екологічного права.

Звідси випливає, що прихильники першої позиції визнають лісове право, як самостійну правову галузь, що входить до складу комплексної галузі екологічного права, представники другої вважають його підгалуззю не комплексної (самостійної) галузі екологічного права.

На наш погляд слід погодитись з вченими, які виробили компромісну позицію і стверджують, що екологічне право є комплексною галуззю до якої включені самостійні правові галузі - земельне, водне, лісове, гірниче, фауністичне, атмосфероохоронне. Ці галузі мають внутрішню правову структуру, свій предмет і метод правового регулювання. У системі екологічного права вони фактично є його підгалузями. Зазначені галузі забезпечують диференційований підхід до екологічно обґрунтованого використання кожного з відповідних природних ресурсів, тоді як норми загальної частини екологічного права "нашаровуються" над вказаними підгалузями, виконуючи функції силового інтеграційного поля[2].

Отже, підсумовуючи зазначене, слід визнати, що лісове право сьогодні, остаточно конституювалось, як самостійна галузь права, що відображає узагальнений інтерес, узаконену суспільну потребу в охороні, збереженні, раціональному використанні та відтворенні лісових ресурсів, як умови подальшого існування теперішнього і майбутніх поколінь.

Література.

1. Білявський Г.О., Падун М.М., Фурдуй Р.С. Основи загальної екології \ К.: Вид-во "Либідь", 1995. – с.167, 236-237.
2. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник \ За заг. Ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ "Вид-во "Юридична думка", 2005. – с. 525.
3. Земельне право України \ Підручник, За ред. М.В. Шульги. К.: Вид-во "Юрінком Інтер" – 2004 – с.21.
4. Костицький В.В., Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка. (Економіко – правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). - К., ІЗП і ПЕ, 2003. с.- 198.
5. Природоресурсове право України: Навч. посіб. / За ред. І.І. Каракаша. – К.: Істина – 2005. с. – 40 та ін.
6. Історія держави і права України: - Львів: Світ, 1996. – с. – 28
7. Історія українського права / За ред.: О.О.Шевченка,- К.:2001. – с.20.
8. Синайский В.И. Русское гражданское право. – М.: «Статут», 2002. – с. 83-84
9. Казанцев Н.Д. О правовом регулировании охраны природы \ Вестник МГУ, Серия X «Право» - 1960 - №1 – с.15-17.
10. Казанцев Н.Д. Природоресурсовое право и его пределы как интегрированной отрасли права \ Вестник МГУ, Серия XII «Право» - 1967 - №2 – с.72.
11. Колбасов О.С. Экология: политика – право. Правовая охрана природы в СССР \ М.: Изд – во «Наука», - 1976 – с. 146.
12. Природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды \ Учебник под ред. В.В. Петрова – М., Изд – во «Наука», 1988
13. Вовк Ю.А. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей природной среды. (Общая часть). – Х., Вища школа. Изд – во при Харьк. ун-те, 1986.
14. Андрейцев В.І. Екологічне право. Курс лекцій. Навчальний посібник для юрид. Факультетів вузів. – К.: Вентурі, 1996. – с.23
15. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юристъ, 1999. - с. 74-76.
16. Костицький В.В. Екологічне право України: деякі проблеми теорії та кодифікації//Право України. – 1998. - №1. – с.68.
17. Совершенствование экологического и земельного права в современных условиях: Материалы научно-практической конференции.// Государство и право. 1996. №5. – с.123.
18. Петров В.В. Экологическое право России. – М.: Изд-во БЕК, 1996. – с. 55-56.
19. Екологічне право України\ За ред А.П. Гетьмана і М.В. Шульги.\ Підручник. Х.: Право, 2005. – с.9-10.

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ З ПИТНОГО ВОДОПОСТАЧАННЯ

Григорович Р.

(юрист)

Анотація. Розглядаючи проблеми сучасного водопостачання та забезпечення споживачів питною водою, автор аналізує соціологічний зміст правового регулювання у цій галузі.

Ключові слова. питне водопостачання, правове регулювання у галузі питного водопостачання.

Аннотация. Рассматривая проблемы современного водоснабжения и обеспечения потребителей питьевой водой, автор анализирует социологическое содержание правового регулирования в этой сфере.

Ключевые слова. питьевое водоснабжение, правовое регулирование в области питьевого водоснабжения.

Annotation. Considering the problems of current water supply system and providing consumers with drinkable water, author analyzes the sociological content of legal regulation in this sphere.

Key words: drinking water supply system, legal regulation in the sphere of drinking water supply.

Дослідження суті діяльності, пов'язаної з використанням водних ресурсів є неможливим без попереднього дослідження соціолого-правового аспекту категорій, безпосередньо пов'язаних з нею.

Насамперед розглянемо що таке послуга: у суспільно-економічному житті послуга сприймається як дія або діяльність однієї особи на користь іншої, що виражається у трудовій доцільній діяльності, результатом якої є створення особливої споживчої вартості. Особливістю послуги є збіг у часі та в просторі процесів виробництва, реалізації і споживання її споживної вартості[1].

Споживачем з точки зору цивільного права є фізична особа, яка купує, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб. У випадку із використанням питної води споживачами є як фізичні особи, так і суб'єкти підприємницької діяльності (ресторани, готелі, лікарні і т.д.). Ще одне протиріччя закладено у зобов'язаннях держави щодо захисту прав споживачів. Держава має забезпечувати споживачам захист їх прав, надавати можливість вільного вибору продукції, гарантувати придбання або одержання продукції законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності. Разом з тим, у питаннях питного водопостачання можливості вибору у споживача немає.

Захист прав споживачів здійснюють спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальні органи, місцеві органи державної виконавчої влади, органи і установи, що здійснюють державний санітарно-епідеміологічний нагляд, інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування згідно із законодавством, а також суди [2]. Захист прав споживачів питної води покладений на органи і установи, що здійснюють державний екологічний контроль та на органи державного санітарно-епідеміологічного нагляду

Відносини, що виникають у галузі споживання питної води, регулюються екологічним законодавством, у якому застосовуються терміни „використання” і „користування” природними ресурсами. Водним кодексом України також закріплені терміни „використання води” та „водокористування”, які є схожими, однак не тотожними за своїм змістом. Таким чином, згідно статті 1 Водного кодексу України водокористування – це використання вод (водних об'єктів) для задоволення потреб населення, промисловості, сільського господарства, транспорту та інших галузей господарства, включаючи право на забір води, скидання стічних вод та інші види використання вод (водних об'єктів). Використання води – процес вилучення води для

використання у виробництві з метою отримання продукції та для господарсько-питних потреб населення, а також без її вилучення для потреб гідроенергетики, рибництва, водного, повітряного транспорту та інших потреб [3].

Отже, поняття „водокористування” розглядається як загальне по відношенню до поняття „використання вод”. Відмінність між ними полягає в тому, що поняття „водокористування” є ширшим, а тому включає в себе елемент „використання води”. Під час фактичної реалізації суб’єктивного права водокористування виникає водне правовідношення.

Водним кодексом України закріплено перелік водокористувачів, однак не закріплено поняття водокористувача. Таким чином, відповідно до частини 1 статті 42 Водного кодексу України водокористувачами в Україні можуть бути підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземні фізичні і юридичні особи та особи без громадянства. Тобто ці особи можуть мати і реалізовувати певні права і нести відповідні обов’язки.

Ще одним важливим поняттям, що дає нам можливість зрозуміти характер діяльності, пов’язаної з використанням води є основне поняття Господарського права – поняття господарської діяльності, яке можна знайти в різних нормативно-правових актах:

– в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року: господарська діяльність – будь-яка діяльність, в тому числі підприємницька, пов’язана з виробництвом і обміном матеріальних та нематеріальних благ, що виступають у формі товару [4].

Господарський кодекс в частині 1 статті 3 містить уніфіковане поняття господарської діяльності: під господарською діяльністю у цьому Кодексі розуміється діяльність суб’єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [5, с.3].

Дослідивши загальне поняття та особливості господарської діяльності у контексті поставленого завдання необхідно встановити поняття господарської діяльності у сфері питного водопостачання. В науковій літературі та вітчизняному законодавстві такого визначення немає, тому ми пропонуємо своє визначення цього поняття, а саме: господарська діяльність у сфері питного водопостачання – це суспільно-корисна діяльність суб’єктів господарювання з питного водопостачання з дотриманням вимог до якості питної води, виконання робіт та надання послуг за певну плату, та на підставі відповідних дозволів займатися таким видом діяльності.

Згідно із законодавством України господарська діяльність у сфері питного водопостачання включає:

- централізоване питне водопостачання міст, інших населених пунктів;
- питне водопостачання за допомогою пунктів розливу питної води (в тому числі пересувних);
- виробництво фасованої питної води;
- питне водопостачання за допомогою індивідуальних та колективних установок (пристроїв) підготовки питної води [3;6].

Всі зазначені види господарської діяльності відносяться до спеціального водокористування.

Діяльність у сфері питного водопостачання можуть здійснювати підприємства всіх форм власності, якщо інше не передбачено законами України. Приватизація підприємств державної форми власності, що здійснюють питне водопостачання, проводиться відповідно до закону. Мережі, споруди, устаткування централізованого питного водопостачання населених пунктів як особливо важливі об’єкти життєзабезпечення приватизації не підлягають.

Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з централізованого водопостачання та водовідведення (далі – Ліцензійні умови) розроблені відповідно до

Законів України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [7], «Про трубопровідний транспорт» [8], «Про природні монополії» [9], постанови Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 р. № 1698 «Про затвердження переліку органів ліцензування» та інших нормативних актів, що регулюють зазначену діяльність. Ліцензійні умови встановлюють технологічні, організаційні, кваліфікаційні та особливі вимоги провадження господарської діяльності з централізованого водопостачання та водовідведення.

Ліцензійні умови поширюються на суб'єктів господарювання, незалежно від їх організаційно – правової форми та форми власності, які здійснюють діяльність із забезпечення споживачів централізованим водопостачанням та водовідведенням.

Суб'єкти господарювання, що здійснюють господарську діяльність з централізованого водопостачання та водовідведення, повинні дотримуватися законодавства України щодо забезпечення споживачів якісною питною водою, охорони довкілля, відтворення джерел питного водопостачання, експлуатації об'єктів питного водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод, моніторингу, обліку і контролю в цій сфері та вимог нормативних актів.

Підприємство питного водопостачання провадить свою діяльність відповідно до порядку спеціального водокористування, пов'язаного із застосуванням водопровідних мереж, споруд, технічних пристроїв для забору води безпосередньо з водних об'єктів. Спеціальне водокористування здійснюється на підставі дозволу, який видається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [3; 6].

У дозволі на спеціальне водокористування визначаються ліміти та строки спеціального водокористування. Строки спеціального водокористування встановлюються органом, який видає дозвіл на спеціальне водокористування. У разі використання підземних вод для питного водопостачання відповідне підприємство повинне одержати згідно з законом дозвіл на користування надрами. Послуги з питного водопостачання надаються споживачам підприємством питного водопостачання на підставі договору з:

- підприємствами, установами, організаціями, що безпосередньо користуються централізованим питним водопостачанням;
- підприємствами, установами або організаціями, у повному господарському віданні або оперативному управлінні яких перебуває житловий фонд і до обов'язків яких належить надання споживачам послуг з питного водопостачання та водовідведення;
- об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків, житлово-будівельними кооперативами та іншими об'єднаннями власників житла, яким передано право управління багатоквартирними будинками та забезпечення надання послуг з водопостачання та водовідведення на підставі укладених ними договорів;
- власниками будинків, що перебувають у приватній власності. Договір про надання послуг з питного водопостачання укладається безпосередньо між підприємством питного водопостачання або уповноваженою ним юридичною чи фізичною особою і споживачем, визначеним у частині першій цієї статті.

Порядок надання споживачам послуг з питного водопостачання встановлюється центральним органом виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства.

Діяльність у сфері питного водопостачання можуть здійснювати підприємства всіх форм власності, якщо інше не передбачено законами України. Приватизація підприємств державної форми власності, що здійснюють питне водопостачання, проводиться відповідно до закону. Мережі, споруди, устаткування централізованого питного водопостачання населених пунктів як особливо важливі об'єкти життєзабезпечення приватизації не підлягають.

Зміна форми власності або перехід права власності на системи питного водопостачання (крім об'єктів централізованого питного водопостачання) здійснюється в порядку, передбаченому законом, за умови, що це не призведе до порушення режиму функціонування відповідних систем питного водопостачання або їх частин, погіршення

якості питної води та умов надання послуг споживачам, у тому числі збільшення тарифів на послуги водопостачання і водовідведення [6].

Варто також зазначити, що відносини у сфері питного водопостачання є двосторонньо-договірними і базуються на основі договору, який згідно законодавства може бути оскаржений, розірваний, визнаний недійсним як за бажанням однієї так і обох сторін як за домовленістю, так і в судовому порядку.

Істотними умовами договору про надання послуг з питного водопостачання є: режим надання послуг; обсяги питного водопостачання за нормативами питного водопостачання; порядок надання послуг з водовідведення; розмір та порядок оплати послуг централізованого водопостачання і водовідведення; права та обов'язки сторін договору; відповідальність сторін договору.

У договорі про надання послуг з питного водопостачання повинні бути зроблені посилання на нормативні документи, на підставі яких здійснюватиметься питне водопостачання. За згодою сторін договору про надання послуг з питного водопостачання у ньому можуть бути зазначені інші умови. Договір про надання послуг з питного водопостачання набирає чинності після досягнення домовленості з усіх його істотних умов та підписання сторонами. За бажанням сторін договір про надання послуг з питного водопостачання посвідчується нотаріально.

Вода, що перебуває поза природнім кругообігом, в нашому випадку – це фасована вода, не є предметом правового регулювання майже всіх норм і стандартів якості, передбачених для випадків питного водопостачання. При вирішенні проблем, що виникають у цих правовідносинах, необхідно керуватися нормами, що передбачають правове регулювання захисту прав споживачів у сфері громадського харчування і торгівлі. На сьогодні законодавець, обмежившись у даній статті кількома особливими вимогами щодо якості цієї води і не, надавши відсилки до спеціальних стандартів, фактично відкрив шлях до повного ігнорування всіх основних стандартів і вимог щодо фасованої води, чим зараз успішно і користуються на практиці в нашій країні підприємці, розливаючи воду через шланги прямо з цистерн при відсутності навіть хоча б якихось мінімальних норм санітарії, а дана стаття просто поповнила гору мертвих норм.

Згідно 25-ої статті закону [6] з метою забезпечення споживачів питною водою можуть використовуватися індивідуальні та колективні установки (пристрої) питного водопостачання. Технічні характеристики і правила експлуатації індивідуальних та колективних установок (пристроїв) питного водопостачання визначаються їх паспортно-технічними даними. Введення в експлуатацію колективних установок (пристроїв) питного водопостачання здійснюється виробником або його представником. Відповідальність за дотримання якості питної води під час користування колективними установками (пристроями) питного водопостачання, встановленими в громадських місцях (місцях загального користування), покладається на суб'єкта, що здійснює їх експлуатацію. Ця стаття взагалі не лише дивує своєю простотою, а ще й підштовхує споживачів питної води до кримінальної відповідальності за ст. 240 ККУ, оскільки кодекс про надра визначає, що без дозволів і спецплати можна користуватися індивідуальними свердловинами до 20 м. Споживання питної води із більш глибоких свердловин кваліфікується як незаконне видобування природних корисних копалин державного значення, ця стаття за правильного її юридичного наповнення могла б розв'язати цю проблему, певним чином нормативно її уточнивши в аспекті глибинного видобування питної води для індивідуальних потреб.

Кожний учасник водогосподарського комплексу, залежно від притаманних йому особливостей, висуває певні вимоги до водних об'єктів стосовно таких показників: необхідної кількості води і постійності її подачі впродовж року; якості води; рівня забезпеченості водоподачі.

Найвищі вимоги щодо якості води у питного водопостачання і харчової промисловості, а також рибного господарства. Менші вимоги висувають зрошення, промисловість. Байдужі до якості води гідроенергетика, судноплавство, лісосплав.

Водногосподарські комплекси мають відповідати таким основним умовам:

- 1) найбільш раціонально і повно забезпечувати запити кожного учасника ВГК;
- 2) забезпечити найвищу ефективність кожного учасника ВГК;
- 3) гарантувати найпростішу і найнадійнішу експлуатацію всієї сукупності гідротехнічних споруд (греблі, насоси, станції, водозабори, будівлі ГЕС, колодопропуски, рибопроходи тощо);
- 4) не допускати погіршення екологічних умов, забезпечувати охорону водотоків і водойм від забруднення, засмічення і виснаження. Сприяти збереженню і розвитку природних екосистем.

Запити учасників ВГК часто суперечливі, і знайти варіант, який би влаштовував усіх, дуже важко. Так, водний транспорт зацікавлений у підтриманні судноплавних глибин у нижньому б'єфі в навігаційний період, для чого потрібні попуски води з верхнього б'єфа, тоді як гідроенергетика, навпаки, зацікавлена в накопиченні води у водосховищі для інтенсивного використання її в осінньо-зимовий період [10, с.72].

Література.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) уклад. і голов. Ред.. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 518 с.
2. Про захист прав споживачів: закон України // Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 1, ст. 1; 1995 р., № 14, ст. 90; 1995 р., № 23, ст. 182; 1997 р., № 35, ст. 219; 1999 р., № 34, ст. 274; 2001 р., № 31, ст. 150; 2002 р., № 9, ст. 68, № 17, ст. 120; 2004 р., № 11, ст. 137.
3. Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. № 214/95-ВР (із змінами, внесеними згідно з Законами) // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24.
4. Про зовнішньоекономічну діяльність: закон України від 16 квітня 1991 року № 959-ХІІ // (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 29, ст. 377.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144.
6. Про питну воду та питне водопостачання: закон України від 10 січня 2002 р. № 2918 – ІІІ (із змінами, внесеними згідно з Законами) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 16.
7. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: закон України від 01.06.00 р. № 1775-ІІІ.
8. Про трубопровідний транспорт: закон України від 15.05.96 р. № 192/96-ВР.
9. Про природні монополії: закон України // Верховна Рада України, № 1682-ІІІ, 20.04.2000 – // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 30, ст. 238.
10. Яцик А.В. Водні ресурси: використання, охорона, відтворення, управління: Підручник для студентів вищих навч. Закладів / А.В. Яцик, Ю.М. Грищенко, Л.А. Волкова, І.А. Пашенюк. – К.: Генеза, 2007. – 360с. Яцик А.В. Водні ресурси: використання, охорона, відтворення, управління: Підручник для студентів вищих навч. Закладів / А.В. Яцик, Ю.М. Грищенко, Л.А. Волкова, І.А. Пашенюк. – К.: Генеза, 2007. – 360с.

СОЦІОЛОГО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СУДІВ

Озарко І.

(юрист)

Анотація. Розглядаючи питання розвитку судової системи автор досліджує проблеми спеціалізації судів та вплив такої організації суду на доступність правосуддя.

Ключові слова: спеціалізація судів, принципи правосуддя.

Аннотация. Рассматривая вопросы развития судебной системы, автор исследует проблемы специализации судов и влияние такой организации суда на доступность правосудия.

Ключевые слова: специализация судов, принципы правосудия.

Annotation. Considering the issue of the judicial system development, the author explores the problems of courts' specialization and the influence of the beforementioned court organization on the accessibility of justice.

Key words: courts' specialization, principles of justice.

Поняття та сутність спеціалізації судів закономірно розглядається як один з ключових та визначальних принципів (засад) організації судової системи держав, який по-різному впроваджений до законодавства більшості сучасних країн та отримує навіть у деяких з них належне конституційне закріплення (конституціоналізацію) надто в тих, які

намагаються безпосередньо в Конституції зафіксувати найважливіші підвалини організації судоустрою країни.

Важливість даного принципу обумовлює необхідність його комплексного соціолого-правового розкриття, яке б ураховувало максимально широку палітру наукових інтерпретацій, поглядів та підходів вчених та практиків, зокрема законодавців, до вирішення питання змістовного уточнення обсягу цього поняття, видового розмаїття спеціалізації судів, причин запровадження цього принципу до організації судових систем, а також допомагало б урахувати позитивні та негативні сторони впровадження як діалектичну єдність позитивних і негативних проявів і властивостей цього правового явища.

Очевидно, що з огляду на комплексний характер, названий принцип можна розглядати та аналізувати з ґносеологічних, онтологічних, ідеологічних, формально-юридичних, політичних, історико-правових та інших позицій. При цьому найвагомішу цінність являє, з нашої точки зору, все ж його розгляд як спеціалізованого конституційного принципу побудови судової системи, вагомого як у контексті закріплення найважливіших правових принципів у тексті Основного Закону України, так і в сенсі оформлення даною юридичною конструкцією загальновизнаного та апробованого зарубіжною конституційною й законодавчою практикою принципу побудови сучасної судової системи. Такий підхід виправданий і в перспективному плані – з оглядку на тенденцію поглиблення спеціалізації судової системи у законодавстві України про судоустрій та зміцнення засад організації адміністративних судів України.

Історично концепція спеціалізації судової системи розвивалася і розвивається за сучасних умов як у контексті ускладнення суспільного життя, урізноманітнення палітри існуючих та виникаючих правовідносин, поступового поширення юрисдикції судів на всю їх складну та суперечливу гаму, деталізації законодавчого матеріалу, зокрема поступового збільшення масиву та ускладнення конструкцій правових норм, присвячених організації судової влади та здійсненню судочинства.

Відтак, і принцип спеціалізації судів за різних часів мав неоднозначне тлумачення, по-різному інтерпретувався різними дослідниками та отримував різноманітні модифікації свого нормативно-правового (законодавчого) закріплення.

Вихідним для наукового тлумачення поняття спеціалізації суду є визначення загальнонаукового тлумачення спеціалізації як такої та наступне окреслення специфіки значення цього терміну у межах юриспруденції. Такий науково-теоретичний підхід слугуватиме відправним базисом для наших наступних міркувань у площині вирішення поставленого наукового завдання.

Уточнення обсягу поняття спеціалізації в побудові судової системи, своєю чергою, передбачає з'ясування дефініції поняття, співвідношення принципу спеціалізації з принципом забезпечення єдності судової системи, а також виокремлення характерних ознак спеціалізованих судових органів як специфічних органів, що відправляють правосуддя з окремих категорій правових (судових) спорів.

Слід визнати абсолютно закономірним висновок про те, що юридичний принцип спеціалізації в побудові судової системи будь-якої держави вважається однією з фундаментальних основ (засад), які мають суттєве науково-теоретичне та прикладне значення для побудови відповідної конкретної судової системи[1; 2; 3].

При цьому зазначимо, що в юридичній науці загалом термін «спеціалізація» є доволі рідко вживаним. Іноді він узагалі підміняється іншими категоріями. Дослідженню його змісту у теоретико-правовій науці, зокрема, приділяється украй недостатня увага.

Водночас, нині вживання даного поняття в чинному законодавстві України стає дедалі частішим, часом навіть потрапляючи до текстів різногалузевих та різнопрофільних нормативно-правових актів (зокрема, 54 чинних законів України¹), щоправда, без легального тлумачення свого змісту. Зокрема, у них, наприклад, йдеться про:

¹ Підраховано автором відповідно до законодавства України станом на 1.02.2011 р.

спеціалізацію вищого навчального закладу та/або наукової установи (ст. 1 Закону України «Про наукові парки»[4]), оптимальну спеціалізацію регіонів у виробництві товарів та послуг (ст. 2 Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів»[5]), спеціалізацію територій (Закон України «Про Загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки» [6]), спеціалізацію судового експерта (ст. 16 Закону України «Про судову експертизу» [7]), спеціалізацію міст, підприємств, виробництва (Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» [8]), спеціалізацію головних наукових організацій та установ у сфері транспортного забезпечення зовнішньоекономічних зв'язків (Закон України «Про Комплексну програму утвердження України як транзитної держави у 2002-2010 роках» [9]), спеціалізацію працівників дипломатичної служби (ст. 20 Закону України «Про дипломатичну службу» [10]), спеціалізацію банків (ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [11]), спеціалізацію курортів (ст. 5 Закону України «Про курорти» [12]). Отже, представлене видове розмаїття спеціалізації вказує на поліморфність даної категорії, широкі можливості його застосування у різних сферах суспільних відносин.

Явище спеціалізації отримало конституціоналізацію стосовно судового устрою, тоді, як, з другого боку, це явище у правовому аспекті виступає як комплексне, багатоаспектне, багатовимірне та таке, що торкається не лише питань судоустрою, але й організації роботи суддівського співтовариства, судової влади держави в цілому.

Тому спершу, перш ніж приступити до розгляду цього поняття в аспекті порушеної в даному дослідженні проблематики, є сенс звернутися до загальнонаукового та спеціально-юридичного тлумачення даного поняття.

Попри те, що поняття «спеціалізація» походить від латинського «species», що позначає вид, різновид, а, отже, коріння його сягають минулого, термін «спеціалізація» у сучасному вигляді сформувався порівняно нещодавно і має французьке походження від слова «specialisation». Воно утворюється шляхом виокремлення загальних ознак в індивідуальних поняттях і саме має спільні ознаки з іншими видовими поняттями[13].

Загальнонаукове тлумачення цього поняття важко зустріти у філософських словниках та інших довідникових виданнях узагальнюючого характеру. Проте зміст його може бути виведений за допомогою формально-логічних операцій з однокореневих слів та наближених за змістом понятійних категорій.

Так, зокрема, деякі філософські словники оперують поняттям «специфікація». Даний термін є однокореневим слову «спеціалізація». Так, у Філософському енциклопедичному словнику за редакцією Є.Ф. Губського, Г.В. Корабльова та В.О. Лутченка «специфікація» (з латини «species» – вид і «fasege» – робити) розкривається як «уточнена класифікація чогось, відокремлення, розмежування на підвідділи» [13]. Специфікація також відома як «документ, що додається до тексту договору поставки» [14].

Отже, якщо тлумачити поняття специфікації дослівно, воно означатиме формування виду. Водночас у тлумачному словнику через латинські слова «species» і «fasege» визначається ще один термін – «специфічний», тобто такий, що складає відмітну особливість когось чи чогось, властивий виключно комусь, чомусь[15].

З наведених міркувань випливає, що специфікація – це або дія, в результаті якої явесь явище чи предмет відокремлюються за допомогою характерних, особливих, властивих лише цьому явищу чи предмету рис (якщо це явище) або деталей (якщо це предмет), або ж – документ, в якому наводиться опис характерних, відмітних рис, властивостей, подробиць якогось предмета, механізму, явища.

Спеціалізація доволі часто розглядається і як категорія економічного порядку. Зокрема, в сучасній економічній теорії вживається поняття спеціалізації як зосередження діяльності на випуску певного виду продукції відноситься не лише до підприємства в цілому, але і до його підрозділів (цехів, дільниць, робочих місць). Розглядається також внутрізаводська спеціалізація – відмінна від спеціалізації підприємств. Вона здійснюється

як у формі предметної, так і технологічної спеціалізації підприємств. Окрім того, розглядається і функціональна спеціалізація – за апаратом управління[16].

У соціально-трудовому контексті спеціалізація іноді ототожнюється з розподілом праці, який переважає в сучасному промисловому виробництві. При цьому аксіомою вважається те, що перевагою спеціалізації виступає, зазвичай, закріплення певних робіт (ділянок чи напрямів роботи) за відповідними фахівцями в даній галузі[17].

Водночас в юридичній науці для організації судоустрою поняття «спеціалізація» вживається, як правило, в аспекті формування розгалуженої системи спеціалізованих судів або в аспекті спеціалізації самих суддів. Застосований на практиці великий комплекс правових приписів не лише впливає на рівень спеціалізації процесуальної форми, але і визначає робоче навантаження судових органів, правильність здійснення ними правосуддя тощо[18].

Як відзначається в науковій літературі, тенденція появи системи спеціалізованих судів вважається однією з провідних особливостей організації правосуддя в сучасний період.

Між тим, відсутність законодавчої дефініції поняття спеціалізованого суду породжує різноманітні тлумачення та інтерпретації змісту цього поняття в юридичній науці.

Специфічність об'єкта чи суб'єкта правового регулювання також не прояснює ситуації, оскільки не дає відповіді на питання, у чому ж, власне, полягає така специфічність, адже будь-яка судова справа має притаманні лише їй об'єктно-суб'єктні характеристики.

Так само і розкриття поняття спеціалізованого суду через категорію спеціалізованої компетенції також залишає більше питань аніж відповідей. Адже незрозуміло, у чому полягає «спеціалізованість» відповідної компетенції.

«Виключність компетенції» є доволі широким за обсягом та невизначеним з нормативного боку поняттям. До того ж часто, навіть у діяльності спеціалізованих судів трапляються випадки перетинання компетенції, їх слабкої розмежованості, на чому часто наголошують дослідники (А.В. Абсалямов[19], Ю.М. Старилов[20] та ін.). За таких умов на науково-теоретичному рівні твердити про виключність компетенції спеціалізованих судів як відмітну їх ознаку також не доводиться. Більше того, в ідеалі, очевидно, будь-які органи публічної, у тому числі і судової, влади мають бути наділені чітко визначеною (абсолютно визначеною) компетенцією, щоб унеможливити їх довільне втручання у приватне життя та у сферу законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Загалом же, можна погодитися з тим, що в реалізації принципу спеціалізації судів через формування підсистеми спеціалізованих судів знаходить своє втілення функціональний розподіл повноважень усередині судової системи. Через такий розподіл судова система домагається концентрації зусиль на вирішенні відповідними органами окремих категорій юридичних спорів у межах відповідних видів правовідносин.

Отже, слід погодитися з тим, що спеціалізація судової діяльності є багатоаспектним поняттям. Його позитивний потенціал може і повинен реалізовуватися поряд та у тісній взаємодії з іншими прогресивними принципами організації судової системи держави та судочинства, у ході вирішення комплексу питань, які стосуються судоустрою, судочинства, організації діяльності суддів у державі тощо.

Зокрема, спеціалізація повинна ґрунтуватися на принципі розумної достатності[21]. Вона не повинна бути ані занадто широкою, ані завужкою. При виборі оптимальної моделі організації спеціалізації судоустрою слід керуватися критерієм максимально ефективного здійснення правосуддя, якісного розгляду судових справ.

Література.

1. Назаров І.В. Принципи побудови судової системи. – Х.: ФІНН, 2009. – 52-53.
2. Притика Д. Створення науково обґрунтованої системи правосуддя в Україні – головна мета судової реформи // Право України. – 2009. – №12. – С. 71-84.

3. Сібільова Н. Теоретичні основи побудови судової системи України // Право України. – 2009. - №6. - С. 38-45.
4. Закон України “Про наукові парки” // Відомості Верховної Ради України, 2009, N 51, ст.757.
5. Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів”// Відомості Верховної Ради України, 2005, N 51, ст. 548.
6. Закон України “Про Загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки” // Відомості Верховної Ради України, 2006, N 34, ст. 290.
7. Закон України “Про судову експертизу” // Відомості Верховної Ради України, 2005, N 1, ст. 14.
8. Закон України “Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст” // Відомості Верховної Ради України, 2004, N 24, ст. 332.
9. Закон України “Про Комплексну програму утвердження України як транзитної держави у 2002-2010 роках” // Відомості Верховної Ради України, 2002, N 24, ст. 166.
10. Закон України “Про дипломатичну службу” // Відомості Верховної Ради України, 2002, N 5, ст. 29.
11. Закон України “Про банки і банківську діяльність” // Відомості Верховної Ради України, 2001, N 5-6, ст. 30.
12. Закон України “Про курорти” // Відомості Верховної Ради України, 2000, N 50, ст. 435.
13. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. - М.:ИНФРА-М., 1999. - С. 66.
13. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. - М.:ИНФРА-М, 1999. - С. 434.
14. Гражданское право: словарь-справочник / общ. ред. М.Ю. Тихомиров. - М., 1996. - С. 479.
15. Толковый словарь русского языка / сост. Г.О. Винокур и др.; под ред. Д.Н. Ушакова. - М.: ОГИЗ, 1940. -Т. IV. -С. 433.
16. Специализация производственных подразделений // Режим доступа: <http://www.koefficienta.ru/enduraterter-material25modered-1976-index.html>.
17. Понятие специализации // Режим доступа: <http://easy-economics.ru/unkcionalnye-svyazi/ponyatie-specializacii.html>.
18. Зайцев И.М., Ткачев Н.И. Специализация исковой формы защиты права // Вестник Московского университета. - Серия П. - Право. - 1988. - С. 81.
19. Абсалямов А.В. Административное судопроизводство в арбитражном суде. Теоретико-методологические аспекты. Автореф. дисс. докт. юрид. наук. – М.: Международный институт управления МГИМО (У) МИД России, 2009. – 55 с.
20. Старилов Ю.Н. Административная юстиция. - М.: НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА, 2001.
21. Самохвалов В. Загальна теорія судової влади: системно-правові аспекти розвитку. Нав. посіб. – К.: Юстініан. 2010. – С. 100.

ПРАВО ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ: СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ.

Перчеклій І.
(юрист)

***Анотація.** Інститут права власності Українського народу на природні ресурси досліджується в аксіолого-правовому аспекті. Автор аналізує економічну, екологічну, інтеграційну та інші соціальні функції права власності Українського народу на природні ресурси.*

***Ключові слова:** право власності Українського народу на природні ресурси, функції права власності Українського народу на природні ресурси.*

***Аннотация.** Институт права собственности Украинского народа на природные ресурсы исследуется в аксиолого-правовом аспекте. Автор анализирует экономическую, экологическую, интегративную и другие функции права собственности Украинского народа на природные ресурсы.*

***Ключевые слова:** право собственности Украинского народа на природные ресурсы, функции права собственности Украинского народа на природные ресурсы.*

Проблема права власності Українського народу на природні ресурси виникла у контексті дискусійних уявлень щодо доцільності загалом роздержавлення всього загальнонародного надбання, що дісталось Україні від радянського періоду, та зумовленого ринковими процесами пошуку найбільш ефективного власника природних

ресурсів зокрема. Відтак, вона постала як істотне юридичне завдання, яке слід вирішувати не лише на доктринальному, але і на законодавчому рівні, про що яскраво свідчать перипетії розвитку екологічного законодавства України упродовж останніх понад 20 років, у структурі якого “зміни у змістовному наповненні джерел екологічного права є перманентними”[1].

Стаття 13 Конституції України вміщує правовий припис, за яким земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. При цьому кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Разом з тим, Конституція України у статті 14 визнає землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави[2].

Право власності Українського народу на природні ресурси становить незаперечну та самостійну конституційну та ширше – власне правову – цінність у системі інших правових цінностей. Його реалізація є елементом аксіологічно-правового боку системної дії юридичних норм щодо регулювання права власності в цілому.

Аксіологічний підхід до розуміння даного різновиду власності дає змогу більш чітко та ґрунтовно простежити роль цього правового феномену в житті суспільства[3; 4]. Разом з тим, цей бік досліджень у вітчизняній юридичній науці ґрунтовного опрацювання не одержав. Тут можна хіба що згадати дослідження соціальної цінності права державної власності на природні ресурси, здійснене ще за радянських часів О.А. Рябовим[5], а також близьке до порушеної нами проблематики дослідження М.І. Васильєвою публічних екологічних інтересів як особливих правових цінностей[6].

Аксіологічно-правовий підхід до аналізу права власності Українського народу на природні ресурси покликаний, на нашу думку, збалансувати, невинуватий ухил вбік проголошення пріоритетності та “священності й недоторканності” приватних різновидів власності, що домінували до останнього часу в юридичній (переважно цивілістичній) науковій літературі[7; 8].

Наявність права власності Українського народу на природні ресурси сама по собі є суттєвою правовою цінністю, оскільки вона несе в собі значний загальнодемократичний потенціал. У деталізації цього права засобами закону закріплюється найвищий ступінь доступності народів та кожному громадянину України (як складовій частині народу) кожного виду природних ресурсів, тоді як рівні можливості щодо їх використання відбивають стан соціальної справедливості в суспільстві.

Втілена на конституційному рівні модель права власності Українського народу на природні ресурси відбиває діалектику інтересів особистості, суспільства та держави[9], адже вона надає можливості користування відповідними природними об'єктами кожному громадянину України (стаття 13 Конституції України[2]).

Питання полягає в тому, наскільки така власність дійсно спроможна відбивати та втілювати суспільне благо, суспільні цінності, а не їх ілюзію. У цьому виявляється соціально-політична природа права власності Українського народу як особливого правового інституту, покликаного виражати зміст суспільного блага як такого[10].

Отже, особливо цінною така власність стає тоді, коли правові приписи, що регулюють відповідні відносини, втілюються у життя, реалізуються на практиці. На жаль, сьогодні діє безліч негативних, внутрішніх і зовнішніх, правових і політичних, організаційних і функціональних, об'єктивних і суб'єктивних чинників, які не дають можливість повноцінно реалізувати право власності Українського народу на природні ресурси, гарантувати та забезпечити від порушень право титульного власника та єдиного джерела влади в Україні, права якого повсякчас порушуються. Це, на нашу думку, складає

істотну загрозу не лише реалізації права власності народу, але і народному суверенітету загалом.

Тобто, аналізуючи соціальну цінність власності Українського народу на природні ресурси, слід уникати абсолютизації такого права, з одного боку, обмеженого правами інших власників[11; 12], а, з другого – об'єктивно обмеженого відносним характером такого права в сенсі його соціальної реальності, дієвості.

Головним призначенням цієї власності і незаперечною суспільною цінністю є забезпечення належності природних ресурсів як загальнонародного надбання всьому народові, а не державно-бюрократичному апарату. Вважаємо, що комплексне та неухильне забезпечення реальності такого права, його дієвості та ефективності його реалізації складає важливе соціально-політичне і правове завдання, реалізація якого покладається на механізм правового регулювання та на практичну діяльність органів публічної влади, покликаних застосовувати у своїй діяльності відповідні регулятори.

Адже дане право значною мірою обумовлює та визначає специфіку екологічної та економічної основ чинного конституційного ладу. Відповідна форма власності також перебуває у складних діалектичних взаємозв'язках з державною та приватною власністю на природні ресурси, зумовлюючи багато в чому і специфіку останніх.

Все вищенаведене дає змогу зробити висновок, що соціальна цінність власності Українського народу на природні ресурси полягає в своєрідності правового регулювання та закріплення відповідного комплексу правовідносин; у цілях такого регулювання; у взаємозв'язку цієї власності та суверенних прав народу, суверенітету держави; у відображенні у відносинах з приводу цієї власності суспільних екологічних інтересів, а також у відносній самостійності цієї власності, якій надано конституційного значення, тощо.

Саме існування такої власності в умовах України відбиває настійливе прагнення орієнтувати інших власників на екологічне праворозуміння, що впливає з екологічної детермінованості всієї сукупності відносин власності на природні ресурси безвідносно до їх суб'єктного складу.

Отже, дана правова категорія “у своєму аксіологічному вимірі виступає як певна форма правових цінностей” (В.С. Нерсисянц) [6].

Якщо ж погодитися з М.І. Васильєвою в тому, що екологічний інтерес (інтерес у збереженні довкілля) є атрибутивним самому праву[6], тоді логічним буде висновок, що в праві власності Українського народу на природні ресурси цей екологічний інтерес репрезентований у ще більш яскравому, концентрованому вигляді. Тим більше, що в даному разі йдеться про відбиття в екологічному праві такого публічного екологічного інтересу, як збереження участі народу у здійсненні власницьких повноважень щодо природних ресурсів як основи життя та діяльності цього ж народу.

Маємо всі підстави и погодитися з О.А. Рябовим у необхідності відходу від суто економічного підходу до оцінки соціальної цінності власності народу на природні ресурси і наголосити на важливості оцінки цього правового інституту з ширших, а саме еколого-економічних позицій, які рівною мірою відбивають інтереси розвитку економіки країни, раціонального природокористування та охорони довкілля[5]. Саме з урахуванням економічного, екологічного, соціального, політичного та юридичного значення права власності Українського народу на природні ресурси можна дійти висновку щодо вагомою соціальної цінності цієї конституційної та еколого-правової категорії.

Багатофункціональна роль природних ресурсів, своєю чергою, зумовлює і багатофункціональність права власності Українського народу на ці ресурси, тобто наявність у такої власності багатьох функцій, що тією чи іншою мірою дістають правове закріплення. Така багатофункціональність є об'єктивно зумовлена соціальною цінністю зазначеного права власності.

Вважаємо, що певним функціональним завданням правового регулювання відносин права власності Українського народу на природні ресурси є не лише регулятивно-статичні

та правоохоронні аспекти, але і установчі та регулятивно-динамічні аспекти. Так поліфункціональність права власності даного суб'єкта, вочевидь, вимагає значно системнішого та докладнішого викладення (закріплення) правових засад механізму реалізації права власності даного суб'єкта правовідносин.

Функціональний аналіз необхідний для пізнання динамічних властивостей права власності Українського народу на природні ресурси, з'ясування особливостей функціонування відповідного комплексу елементів, що складають структуру цього комплексу (системи), співвідношення між окремими функціями тощо[13].

Поняття “функція” (з лат. *functio* – виконання), як відомо, має загальнонаукове значення, але по-різному інтерпретується у різних наукових джерелах та має неоднозначне застосування в юриспруденції. Це пояснюється складністю даного феномена, різними уявленнями дослідників про його суть і зміст, акцентуванням на тих чи тих конкретних проявах даного явища і абстрагуванні від інших його властивостей і характеристик.

У найзагальнішому вигляді воно позначає обов'язок виконання певної роботи, прояв діяльності, призначення, виконання тощо[14]; обов'язок, коло діяльності, роботу, виконання, діяльність тощо[15]; призначення, роль, це змінна величина, що залежить від іншої величини і змінюється мірою її зміни[16].

Найчастіше термін „функція” у науковій літературі використовується як назва та/або характеристика напряму діяльності, як узагальнююча характеристика сутності завдань і цілей діяльності когось або призначення чогось[17].

У соціологічній літературі вказується, що функцією є: стійкий спосіб активної взаємодії речей, за якого зміна одних об'єктів спричиняє зміну інших; роль, що виконується певним елементом соціальної системи, для здійснення цілей та інтересів соціальних груп і класів; залежність між різними соціальними процесами, яка виражається у функціональній залежності змінних; стандартизована соціальна дія, що регулюється певними нормами і контролюється соціальними інститутами[18].

У філософській літературі підкреслюється, що функція має значення ролі, яку певний соціальний інститут виконує відносно потреб соціальної системи, залежність, яка простежується між різними соціальними процесами[19]. Невипадково тому, що у деяких працях поряд із словом „функція” зазначають „роль”[20].

Так, на думку В.Б. Авер'янова, поняття функцій у його загальносоціологічному сенсі покликане охопити й відобразити внутрішню природу, найглибший міст, тобто суть діяльності[21]. З точки зору Ю.М. Тихомирова, функції характеризують основний напрям і зміст діяльності суб'єкта[22].

Очевидно, варто погодитися також з тим, що визначення змісту функцій будь-якого феномена є передумовою розуміння головного і визначального у цьому феномені, виявлення його соціального призначення[17].

З огляду на викладене, для докладнішого аналізу функцій права власності Українського народу на природні ресурси слід застосувати існуючі в науках цивільного, земельного та екологічного права наукові підходи щодо визначення функцій права власності загалом та функцій права власності на природні ресурси зокрема.

Серед функцій приватного права, зокрема в аспекті регулювання відносин власності, дослідники виокремлюють такі, як: 1) охоронна; 2) інтегративна; 3) організаційна та 4) розподільча[23].

З-поміж останніх досліджень у своїй дисертаційній роботі Л.А. Підпригора довела, що, зокрема, здатність державної власності підтримувати належний рівень розвитку продуктивних сил у трансформаційній економіці України забезпечується виконанням нею, зокрема, таких функцій: 1) інтегруюча – забезпечення загальних умов суспільного відтворення; 2) відтворювальна – участь у відтворенні суспільного капіталу; 3) інноваційна – утвердження інноваційно-структурної моделі економічного розвитку; 4)

захисна – гарантування економічної безпеки країни; 5) соціальна – досягнення високих соціальних стандартів[24].

Порівнюючи право власності Українського народу на природні ресурси з такими ж нетрадиційними для цивілістики моделями, як право інтелектуальної чи право корпоративної власності, маємо зауважити, що воно виконує щодо природних ресурсів як немайнових об'єктів “ту ж економічну функцію, що й право власності для матеріальних об'єктів, але зовсім іншими правовими засобами, використовуючи інші правові механізми”[25 26].

Нарешті, слід звернути увагу на таку “традиційну” у контексті власності функцію, як соціальна функція власності[7]. Безумовно, власність Українського народу на природні ресурси має соціальну функцію, оскільки законодавець повинен приймати закони, що усували б можливості широкого залучення природних ресурсів до цивільного обороту. Так, якщо участь об'єкта приватної власності в цивільному обороті означає лише перехід об'єкта власності від одного власника до іншого, то перехід природних ресурсів як об'єкта права власності Українського народу до іншого власника означатиме не що інше як зникнення матеріальної основи існування здійснення публічної (зокрема і державної функції), підриватиме суверенітет народу[7].

Отже, саме здійснення установчої влади Українського народу як елемента здійснення публічної влади загалом передбачає необхідність забезпечення даної публічної функції певною власністю, без якої реалізація такої функції не видається можливою.

В еколого-економічному сенсі право власності Українського народу на природні ресурси, на наш погляд, постає вагомими інструментом: 1) управлінського забезпечення цілісності та стабільності держави; 2) збалансованого еколого-економічного розвитку окремих регіонів та адміністративно-територіальних одиниць; 3) раціонального задоволення екологічних та економічних потреб територіальних громад та громадян України у природних ресурсах; 4) гарантування рівності прав у доступі до природних ресурсів як національного надбання України.

З огляду на зазначене, вважаємо можливим запропонувати таку систему функцій власності Українського народу на природні ресурси:

соціальна (створює матеріальну основу суверенітету народу);

екологічна (орієнтує діяльність всіх власників та користувачів природних ресурсів на необхідність збереження природних ресурсів як загальнонародного надбання, основи життя та діяльності всіх і кожного; не заподіювати шкоди довкіллю тощо);

економічна (обумовлює можливість здійснення установчої влади народу та економічну основу конституційного ладу країни загалом);

інтегруюча (забезпечення загальних умов щодо охорони та збереження природних ресурсів, належних на праві власності одному суб'єкту – Українському народові);

ідеологічна (орієнтування поведінки всіх власників природних ресурсів на дбайливе ставлення до останніх як до національного багатства);

захисна (впливає на гарантування екологічної та економічної безпеки країни).

Всі ці функції так чи інакше пов'язані з характером змісту права власності Українського народу на природні ресурси, з його конкретною правовою природою. Саме закріплення цього права власності стало свідченням відходу від інструментально-ліберального підходу до врегулювання відносин власності та повністю відповідає конституційному проголошення України соціальною державою, відповідальною, зокрема за виконання певних соціально орієнтованих функцій перед своїм суспільством[27].

Безпосереднє закріплення в Конституції України права власності Українського народу на природні ресурси в об'єктивному та в суб'єктивному значенні вказує на те, що дана категорія є не лише концептуальною (доктринальною) категорією, але і поняттям, що має значення самостійного регулятивного правового феномену, поставленого в ряд з іншими найважливішими конституційними категоріями.

Як така, дана категорія має увійти до складу конституційної доктрини як систематизованої сукупності базових поглядів на сутність, зміст, внутрішню та зовнішню форми Основного Закону України, теорій та концепцій, що встановлюють стратегічні пріоритети конституційного розвитку країни, в процесі якого, зокрема, визначаються роль та місце конституційного регулювання в еколого-правовій системі, встановлюватися відправні конституційні стандарти в регулюванні відносин власності на природні ресурси тощо[28].

Свою чергою, ґрунтована на Конституції України, цілісна концепція права власності Українського народу на природні ресурси має стати методологічною основою для створення правового механізму реалізації правосуб'єктності цього суб'єкта правовідносин у публічно-правовій (у даному випадку – еколого-правовій) сфері.

**МАТЕРІАЛИ ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ «СОЦІОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ОЧИМА МОЛОДИХ
НАУКОВЦІВ ТА ПРАКТИКІВ»**

17 квітня 2013 року

м. Київ

ЗМІСТ

Наливайко Л.Р. Політична соціалізація в сучасних трансформаційних умовах.....	48
Захарченко П.П., Мацелюх І. Проблема визначення підсудності злочинів проти віри у творчій спадщині А. Ф. Кістяківського.....	49
Кармаліта М.В. Право як спосіб відображення об'єктивних потреб суспільства	50
Костенко О.Б. Соціологія права у проєкції правової евристики.....	52
Рибалкін А.О. Співвідношення правової культури з правовим нігілізмом та правовим ідеалізмом (романтизмом)	54
Романко С.М. Соціальні аспекти екологічної політики України.....	55
Стефанчук М. Принцип добросовісності у цивільному праві України (окремі аспекти).....	57
Теремцова Н. Соціологія права як інтегральна наука: громадська думка – соціальний аспект.....	58
Берlach Ю., Кудюкіна В. Проблеми щодо визначення правової охорони довкілля: соціологічний підхід.....	60
Бусол К. Соціологічні та психологічні аспекти міжнародно-правового захисту культурних цінностей	62
Горкава В.В. Деякі аспекти реалізації права на захист в Україні	63
Городецька Т. Питання девіантної поведінки у теолого-соціологічній теорії В. В. Костицького	65
Гурняк О. Судові установи як засіб проведення політичних репресій в УРСР у другій половині 1930-х років.....	66
Гутовська О. Концепція аномії у працях Е. Дюркгейма, Т. Мертона, Е. Фромма.....	68
Дворніченко Л. Актуальні питання правотворчого процесу в Україні: соціологічний аспект	70
Демиденко А.С. Безпека під час терористичних актів	71
Журавльова Ю. Особливості соціалізації особистості в умовах політичного життя сучасної.....	72
Ігрушко А. Проблеми інформаційної безпеки особистості в процесі соціалізації.....	74
Нікогосян Л.В. Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз ...	76
Кобан О.Г. Науково-теоретичні підстави формування соціологічного вчення Є. Ерліха.....	78
Козаченко М. Проблеми кадрового забезпечення державної служби в Україні	79
Коновалова С. Шляхи забезпечення інформаційної безпеки народу	80
Киця О.С. Співвідношення держави, права і людини у вченнях Б.А. Кістяківського....	81
Костицький В. Соціологічні проблеми визначення правового статусу Національного банку України	83
Крещенко В. Соціологія права та проблема ефективності правосуддя.....	85
Кулішенко О. Любецька шляхта в Гетьманщині	87
Меренкова В.О. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх	89
Мовчан В. Морально-правові основи меж здійснення судової влади	90
Наконечний В. Актуальність поглядів Євгена Ерліха як основоположника соціології права для сучасного українського праворозуміння та юриспруденції.....	91
Наставна Г.В. Суд і правотворення в поглядах Євгена Ерліха	93
Наставний Б. Євген Ерліх та його концепція «живого права»	95

Новицька Ю.А. Співвідношення соціології права з філософією права	97
Олещук К. Соціологічна концепція права Станіслава Дністрянського	98
Панасюк В. Функціонування судової гілки влади: проблеми та шляхи підвищення ефективності.....	100
Савченко Ю. Забезпечення рівноправності жінок та чоловіків: міжнародне та національне законодавство	102
Сидорчук О. Порівняльна характеристика шлюбно-сімейного права Руської держави та Великого князівства Литовського.....	103
Стрілець О. Звичай ділового обороту за законодавством України: окремі проблеми..	105
Теремцова О. Соціологія права: проблема становлення як юридичної науки	106
Яцино К. Значення соціології права для юридичної практики	107

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ

Наливайко Л.Р.

(доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ)

Сучасний розвиток українського суспільства породжує гострі соціальні проблеми, які вимагають особливої уваги та першочергового вирішення.

Однією з таких актуальних проблем є проблема політичної соціалізації у сучасній Україні.

Політична соціалізація є однією зі складових загального процесу соціалізації людини. Процес залучення індивіда до політичної системи завжди відбувається в контексті його залучення до системи суспільних стосунків у цілому. Засвоюючи через соціальне спілкування й виховання та розвиваючи в міру індивідуальних здібностей соціально-культурний досвід, індивід засвоює й розвиває навички, знання, норми, цінності і традиції політичної системи [1, с. 5].

Перманентний процес залучення людини до політичної системи, формування в неї певного ставлення до влади та політичної активності на ґрунті засвоєння змісту політичної культури суспільства й самостійного осмислення сутності соціального буття є політичною соціалізацією.

Більшість дослідників трактують політичну соціалізацію як форму політичного розвитку особистості, як процес активного засвоєння індивідом ідеологічних і політичних цінностей і норм, які панують у конкретному суспільстві. При цьому часто опускається власне психолого-педагогічний аспект, який відображає процес перетворення цих норм і цінностей в усвідомлену суб'єктом систему власних політичних установок, що визначають позиції й поведінку особистості в політичній системі суспільства [1, с. 6].

Отже, політичною соціалізацією є процес формування соціально-політичних поглядів, позицій і установок особистості, за допомогою активної взаємодії із суспільною системою, який здійснюється протягом усього життя людини й передбачає визначення ціннісно-нормативного ставлення до політичних процесів, особливостей поведінки особистості в соціально-політичній сфері суспільства.

В Україні з перших років незалежності відбулося фактичне одержавлення демократії, тоді як сучасний європейський досвід передбачає централізацію, переважний розвиток самоврядування. Високий рівень соціального розшарування співіснує в Україні з соціальною аморфністю, з відсутністю значимого прошарку середнього класу, з утвердженням інститутів громадянського суспільства. Реальний соціальний статус переважної частини населення не співпадає з формальним.

Соціалізація суспільства знаходиться в основі практичних дій соціальних груп, партій, особистостей з реалізації політичних ідей, принципів, ідеалів, цілей. Будь-які суспільні інтереси виникають в процесі діяльності людей, визначаються соціальними потребами. Ці потреби та інтереси викликають у соціальних суб'єктів визначення дії для їх задоволення, при цьому необхідність такого задоволення породжується не свідомістю суб'єктів, а умовами загальнолюдського буття. Таким чином, вплив потреб на політичну діяльність людей відбувається через формування політичних інтересів, їх відображення у вигляді ідей, теорій, ідеалів тощо.

Трансформаційне суспільство пострадянського типу, особливо українське, в якому на офіційному рівні заявлено про поворот до європейських цінностей та принципів врядування, характеризується комплексністю тих змін, реформ, модернізаційних зусиль, які в ньому відбуваються. Тобто взаємопов'язано змінюються всі ціннісно-орієнтаційні установки соціуму та його членів, що ефективно може відбутися лише цілісно і системно.

Нині українське суспільство знаходиться на перехідному етапі свого розвитку, у якому трансформаційні процеси призвели до принципових змін базових характеристик всіх сфер суспільного життя. Сьогодні ми спостерігаємо переорієнтацію на ринкову економіку, трансформації у сфері політичного управління і державної влади, розвиток громадянського суспільства, зміну вектора зовнішньої політики, зміни ідейних та моральних орієнтирів народу [2, с. 46].

Політична соціалізація в середовищі трансформаційного суспільства постає як ключовий механізм впорядкування та енергія розвитку даної соціальної системи, адже саме від активності та ціннісно-феноменологічної компетентності її членів, безпосередньо залежить ефективність її реформування.

Все зумовлюється соціально-політичними реаліями сьогодення, коли політичний розвиток особистості та його становлення як активного члена соціально – політичної системи визначає можливості розвитку України як демократичної держави, що передбачає передусім розвиток громадянського суспільства та соціально-політичної зрілості соціуму [3, с. 3]. Політична трансформація є складовою соціальних трансформаційних процесів і містить у собі їх основні риси. Варто наголосити, що у політичній сфері трансформаційні процеси здійснюються в напрямках формування системи влади на правовій основі; забезпечення законодавчого, конституційного розвитку країни; вдосконалення системи виборів; створення інституту парламентаризму; реформування судової системи; формування інституту місцевого самоврядування; створення партійної системи та розвитку політичного плюралізму; функціонування засобів масової інформації; формування нової політичної еліти тощо [4, с. 188].

Отже, політична соціалізація в Україні, ще не набула сталих форм. Інколи суспільство неадекватно реагує на зміни в політичній системі. Залучення до політики носить суб'єктивний та особистісний характер, але все ж таки воно піддається загальним тенденціям. Помилки в політичній соціалізації призводять до значних соціальних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акіншева І. П. Визначення поняття політичної соціалізації / І. П. Акіншена // Теоретичні основи соціальної роботи. – 2011. – С. 5- 9.
2. Богуславська В. Г. Політична соціалізація в сучасній Україні / В. Г. Богуславська, Л. О. Василенко // Проблеми соціогуманітарних наук. – 2009. – №3(77). – С. 46-49.
3. Ващенко О. О. Трансформаційне середовище як чинник політичної соціалізації особистості / О. О.Ващенко // Проблеми соціогуманітарних наук. – 2010. – С. 1-13.
4. Мишляєв Т. Ю. Політична трансформація як вид трансформаційних процесів: зміст, цілі та особливості / Т. Ю. Мишляєв // Форум права. – 2011. – № 94(477). – С. 187-189.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВІРИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ А. Ф. КІСТЯКІВСЬКОГО

Захарченко П. П.

(д.ю.н., професор кафедри історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Мацелюх І.

*(аспірант кафедри історії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка)*

О. Кістяківський неодноразово звертався в таких роботах як «Виклад основ кримінального права за Наказом імператриці Катерини II» (1864), «Очерк історичних свідчень про Звід законів, діючих в Малоросії, під назвою «Права за якими судиться малоросійський народ» (1879) до аналізу найбільш поширених видів злочинів. Не оминав він своєю увагою і резонансні злочини проти віри.

Знайомлячись з науковою спадщиною вченого, до рук потрапила стаття під оригінальною назвою «К истории верования о продаже души чорту», опублікована у щомісячному науковому журналі «Киевская старина» 1882 р. Вона присвячена криміналістичному аналізу одного курйозного випадку, котрий стався в Українській гетьманській державі у середині XVIII ст.: кримінальній справі, порушеній проти 22-х річного І. Роботи за злочин проти релігії, а саме, відступництво від православної віри [1, с. 180 - 186].

Склад злочину освіченого юнака, що закінчив Києво-Могилянську академію, полягав у наступному: перебуваючи у скрутному матеріальному становищі, уклав віртуальний «договір з дияволом», заповівши «начальнику пекла та його демонам свою душу і тіло заради отримання матеріальної допомоги» [1, с. 182]. Текст засвідчувався підписом, поставленим власною кров'ю [1, с. 182].

Виявлений глухівським козаком, сотником «договір» був переданий до військової канцелярії, яка 03 вересня 1749 року висунула обвинувачення у «відступництві від Бога і передачу себе демону» [1, с. 182]. У ході проведення слідства, парубок зізнався у авторстві записки. За висновком шести експертів із числа «повітчиків», почерк підсудного повністю відповідав почерку автора «договору» [1, с. 182].

Позаяк, юрисдикція світського суду не поширювалася на категорії злочинів проти церкви, матеріали справи і сам підсудний були передані до київської консисторії – обласного церковного суду. Під час допиту, юнак відмовився від своїх попередніх показів, які за його словами, добуті шляхом «погроз і побоїв» [1, с. 183]. Не маючи достатньої доказової бази, єпископський суд повернув кримінальну справу до військової канцелярії на додаткове розслідування. Як бачимо, у даному випадку обидва суди діяли у межах власної юрисдикції та не виходили за межі своїх повноважень. Маючи належні докази, а саме, зізнання підсудного, світський суд не зміг винести вирок, адже такі справи не належали до його компетенції. Своєю чергою церковний суд, до юрисдикції якого належали такі справи, не мав головного доказу – присяги обвинуваченого та покаяння, відтак, не зміг постановити вирок. Проте, судове провадження не припинилося.

Враховуючи складність кримінальної справи, суд першої інстанції вирішив передати матеріали до апеляційної установи – Генерального військового суду. При проведенні дізнання обвинувачений повністю спростовував свою участь, а попереднє зізнання пояснював тиском і примусом. Окрім того, підсудний переконував, що так званий «договір з дияволом» був навмисно сфальшований, а його почерк зовсім не схожий на письмо «диявольської розписки» [1, с. 183].

Тим не менше, генеральний військовий суд, порушуючи судову юрисдикцією, визнав І. Роботу винним у скоєнні злочину та засудив до позбавлення волі на один рік з перебуванням у чоловічому монастирі для виправлення та покаяння. По закінченню цього терміну, хлопець переходив під опіку батьків, що мали його взяти «на поруки для подальшого утримання» [1, с. 183]. Загалом юнак пробув близько року у

слідчому ізоляторі та рік у чоловічому монастирі. Після відбуття покарання він став обмежено дієздатною особою та був переданий батькам на перевиховання.

Незважаючи на 130-ти літній проміжок часу, О. Кістяківський взявся проаналізувати та надати правову оцінку даній унікальній справі з погляду існуючого законодавства. Вивчивши матеріали кримінальної справи, вчений прийшов до висновку, щодо сумнівної винуватості засудженого, при цьому керувався такими міркуваннями: по-перше, у даному злочині відсутня одна з головних ознак злочинного діяння. Незважаючи на те, що такий вид злочину проти релігії існував у чинному кримінальному законодавстві, підсудний був осудною особою та міг діяти умисно, проте відсутня суспільна небезпечність таких дій. Адже не може бути злочином дія або бездіяльність, яка не в змозі заподіяти шкоди фізичній або юридичній особі, суспільству або державі в цілому, а також не має причинно-наслідкового зв'язку між діянням та шкідливим наслідком; по-друге, відсутня достатня доказова база. Окрім єдиного зізнання, котре, за словами підсудного, було надане із застосуванням фізичного насилля, а також розписки, яка, за твердженням О. Кістяківського, була написана не кров'ю, а звичайним чорнилом, сторона обвинувачення більше не мала ніяких доказів; по-третє, була порушена судова юрисдикція. Спочатку суд першої інстанції – військова канцелярія, не будучи компетентним щодо категорії злочинів проти церкви і релігії, передав матеріали кримінальної справи до церковного суду. Той, за відсутністю доказової бази та, власне, зізнання, поставив під сумнів винуватість хлопця та не засудив його. Здавалося б, на цьому етапі справа мала би бути закрита за відсутності складу злочину. Проте, апеляційна інстанція, знову ж таки, не маючи на те повноважень, визнала підсудного винуватим та призначила відповідне покарання.

Виходячи з таких обставин, О. Кістяківський поставив під сумнів об'єктивність судового рішення, яке, за словами вченого, знеславило юнака, позбавило можливості подальшої службової кар'єри, а відтак, засобів для самостійного заробітку і незалежного існування. Хлопець став непотрібним для суспільства особою, сенс у житті якого невідворотно втрачено [1, с. 184 - 185].

Як бачимо, О. Кістяківський – практик і науковець не цурався заглибитися в правову минувшину рідного краю. Не дарма сучасники називали його «найвидатнішим представником науки кримінального права» [2, с. 238]. При цьому стверджували, що Олександр Федорович не належав до юристів, які лише вивчали діючі закони. Він прагнув бути ближчим до простого люду, досліджував різні правові явища, які віддзеркалюються на суспільстві [3, с. 64 – 87].

Таким чином, розглянувши невелику за обсягом статтю О. Кістяківського, приходимо до висновку, що дослідник, аналізуючи матеріали судової практики далекого минулого, намагався актуалізувати увагу на прогалинах та помилках, тим самим удосконалював новітнє кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство. Його роботи значно збагатили українську юридичну науку XIX ст. та надихають на нові звернення науковців XXI ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кистяковский А. Ф. К истории верования о продаже души чорту / А. Ф. Кистяковский // Киевская старина. – К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1882. – Т. I. – С. 180 – 186;
2. Белогриц-Котляревский Л. С. Очерк научной деятельности профессора А. Ф. Кистяковского / Л. С. Белогриц-Котляревский // Киевская старина. – К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1885. – Т. XII. – С. 238 – 254;
3. Лучицкий И. В. Труды А. Ф. Кистяковского в области истории и обычного права / И. В. Лучицкий // Киевская старина. – К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. – Т. XLVIII. – С. 64 – 87

ПРАВО ЯК СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ ОБ'ЄКТИВНИХ ПОТРЕБ СУСПІЛЬСТВА

Кармаліта М.В.

*(кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національний університет ДПС України)*

Тенденції розвитку вітчизняного права характеризуються демократичністю і тому мають перспективний характер. У Конституції України закріплені основні права і свободи людини і громадянина, плюралізм, верховенство права, що дає міцний фундамент для розвитку правової соціальної держави. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю.

Хоча і маємо більш ніж двадцять років незалежності, Україна все ж таки тільки стає на шлях свого розвитку, формує політику позиціонування в системі країн світу. Міжнародні тенденції мають значний вплив на розвиток національного права, зокрема Україна переймає досвід ведення соціальної політики, захисту прав і свобод людини і громадянина.

На сьогоднішній день у вітчизняній юриспруденції виникла досить складна та суперечлива ситуація. З одного боку, серед юристів-теоретиків та практиків панують стійкі гуманістичні уявлення з низки питань правового регулювання, що суттєво відрізняються від поглядів минулих років. Перш за все це - переконаність у соціальній цінності права; у верховенстві права та закону; обов'язковості права для всіх суб'єктів, в тому числі для держави та її органів, посадових осіб; у важливості ствердження та захисту прав людини; недопущення порушень закону, не дивлячись на мотивацію тощо. Крім того, для сучасної

юридичної науки характерним є процес поглиблення моральних засад вітчизняного права, розширення його трактування за рахунок сутнісно-змістовних ознак.

З другого боку, у сучасній науковій юридичній літературі як раніше поширеним є уявлення про право як про систему загальнобов'язкових, неперсоніфікованих, формально-визначених, встановлених державою правил поведінки, що виражають волю владних політичних сил, та спрямованих на регулювання суспільних відносин. Філософське коріння такого праворозуміння слід шукати у юридичному позитивізмі.

Однак загальновідомим є те, що право не можна ототожнювати з формами його існування – законодавством, судовим прецедентом, правовим звичаєм та договором. Право є невід'ємною складовою життєдіяльності суспільства та соціологізації особистості. Орієнтація процесу правового регулювання на соціальні критерії стає дедалі актуальною.

На превеликий жаль правовий масив продовжує сприйматися переважною більшістю громадян як одностороннє, владне бачення вирішення тих чи інших соціально важливих проблем. На думку ряду теоретиків-правознавців, юридична наука за останнє десятиліття виступає головним чином у ролі „пожежної охорони”, яка реагує у терміновому порядку на будь-яку владну директиву, а не у ролі диригента, який вміло керує реформами.

У той же час, право є широким соціальним явищем, зумовлене рядом факторів: економічних, соціальних, політичних, національних, психологічних тощо. Воно є концентрованим виразом ідеалів справедливості, втіленням моральних принципів, що панують у суспільстві. Саме у справедливості права, зміст якої трактується вченими по-різному, і прослідковується його загальнолюдська цінність.

Як зазначав М. Гредескул, право прагне до неодмінного виконання своїх постулатів і коли воно такого виконання не досягає, то вважається таким, що потерпіло поразку і не виконало свого призначення [1].

Вітчизняний професор О. Костенко, вказує, що законодавство – це ніщо інше, як інструмент у руках людей, що його застосовують. Згідно з цією концепцією вчений робить такі висновки: 1) закон діє лише тоді, коли його застосовують люди; 2) закон діє лише так, як його застосовують люди.

Як люди застосовуватимуть закон, залежить від стану їхньої волі і свідомості [2].

Рішення, на яких зупиняє свій вибір законодавець, «покликані слугувати не суто юридичним або виключно юридичним проблемам; вони повинні сприяти врегулюванню важливих проблем соціального характеру». Основним призначенням сучасних нормативно-правових актів є адекватне віддзеркалення в них волі народу, яка, звичайно, за своєю сутністю повинна відобразити справедливий соціальний компроміс.

Історії відомий період, коли суспільство з нормативною системою не взаємодіяло, точніше - не впливало на неї. Вплив буття на право був анонімним і латентним. Будь-який акт відкритого впливу на систему, навіть у формі просто критики - злочинний з точки зору системи, відторгається нею і переслідуються всіма засобами.

З переходом до нового етапу суспільного розвитку ситуація змінюється: тепер авторитет норми не абсолютний, вплив на неї визнається допустимим. Більше того, сама нормативна система тепер визначає форми і процедури впливу на себе, з іншого боку, тепер і повноваження системи стосовно індивіда - обмежені самою системою, що встановила межі втручання в життя індивіда.

Право має власні призначення та мету. Під цінністю права прийнято розуміти його здатність слугувати метою та засобом для задоволення соціально справедливих потреб індивідів та суспільства загалом, стверджувати справедливі та гуманні засади у взаємовідносинах особистості та влади, виступати силою, яка протистоїть сваволі. Соціальна цінність (корисність) права полягає в тому, що воно надає діям людини організованості, стійкості, погодженості, забезпечує їх підконтрольність. Цінність права полягає також у тому, що воно є вираженням та визначенням (масштабом) свободи особистості в суспільстві. При цьому право означає не свободу взагалі, а визначає межі, міру цієї свободи [3].

Загальна свобода та рівність підлягає нормуванню для задоволення інтересів особи та суспільства в цілому. Саме тому змістом права та одночасно його ціллю є об'єднання свободи кожного з свободою усіх.

Таким чином, право має суспільне походження та віддзеркалює тенденції та потреби суспільного розвитку. Є тим унікальним життєво необхідним багатоаспектним та динамічним соціальним явищем. Для права надзвичайно важливими є ідеї, а саме – ідеї, що розкривають істинний зміст та призначення права, його місце в житті особи та всього людства. Соціальне життя є фактичною основою правових знань, предметом юридичної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гредескул Н. А. К учению об осуществлении права. – Х., 1900. – С. 10-13.
2. Костенко О. М. Конституція і ідеологія: проблема співвідношення // Конституційні засади державотворення і право творення в Україні: проблеми теорії і практики: Зб. наук. статей. – К., 2006. – С. 88.
3. Оніщенко Н. м. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: Монографія / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. – К., 2008. – С. 274.
4. Правовая система Украины: история, состояние и перспективы: в 5 т. – Харьков: Право, 2011. – Т.1: Методологические и историко-теоретические проблемы формирования и развития правовой системы Украины / под общ. ред. М. В. Цвика, А. В. Петришина. – 896с.

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА У ПРОЕКЦІЇ ПРАВОВОЇ ЕВРИСТИКИ

Костенко О.Б.

(кандидат юридичних наук, доцент Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Буття права триває. Пізнання права триває. Пізнання правом триває. А тому правопізнання й проявляється як проблема, що має вічний соціальний характер. Саме тому природа права іманентна пошуку нових ознак, зв'язків, відносин та можливостей, що формують та оновлюють правову соціальну реальність, формують уявлення про нові закономірності буття права.

Діалектична природа цього відкриваючого пізнання полягає у загальній, безперервній пізнавальній активності людства, різноманітних соціальних спільнот та самої людини як особистості, постійної зустрічі з необхідністю розуміння, осягнення, розкриття та прояснення ними своєї власної правової природи, змісту та підстав свого соціонормативного, ціннісного статусу як суб'єкта правопізнання та правореалізації.

Всезагальність людського пізнання, його природна, соціальна та наукова форма, інструментальна, прогностична та евристична функціональність неможливі без урахування природи правопізнання, його внутрішніх закономірностей, проблемності та парадоксальності, суперечливої реалізації, що оновлює правову реальність або гальмує її розвиток. Тому природа нового правового знання, його феноменологічний, аксіологічний та методологічний вимір, практична дієвість, призводять до постійного збагачення наукової картини світу, культурного та ціннісного континууму цивілізації. Звідси можна зробити висновок, що простір нового в його загально-філософському, універсальному розумінні також знаходить свою власну діалектичну залежність від правопізнання. Правопізнання стає сферою актуальної потенційності безлічі раціональних та позараціональних сил в єдності їх взаємодії та непередбаченості результату.

Пошук витоків, вихідних засад праворозуміння, напрямків та можливостей розвитку права, системна побудова усіх первинних, як історично фіксованих так й гіпотетичних, сучасних і майбутніх уявлень, концепцій про природу права, осмислення внутрішнього взаємозв'язку старого та нового у праві є чинником правового розвитку суспільства. Оновлююча, а іноді й революційна сила права, правових ідей, правової ідеології, що обґрунтовують природу людини виходячи з її творчих потенцій, автономної волі стали підставою розуміння самої суті свободи світогляду і віросповідання, свободи думки і слова, свободи соціального вибору як загальноновизнаних людських цінностей та імперативів.

Правопізнання, завдяки своїй духовній природі, нормативної парадоксальності стає засобом оновлення, руху і розвитку суб'єктів права, їх новаційних взаємовідносин. Новий рівень правопізнання відкриває перспективи інтегрованого і гармонізованого соціального руху колективних суб'єктів та структур, різноманітних можливостей індивідуального розвитку людини. Ці можливості розвитку в свою чергу оновлюють евристичний зміст методології, алгоритмів та програм правопізнання. При цьому зміст цих програм стає більш індивідуальним та авторським, а інструментальні можливості пізнання різних форм нормативності стають більш дієвими.

Усе це визначає важливе значення евристики праворозуміння як частини правової евристики у філософії права, а тому її особливе місце у системі юридичних, інших гуманітарних наук та навчальних дисциплін, об'єктами вивчення яких є природа права. Саме тут відбувається й **зустріч правової евристики з соціологією права**. Саме в сучасних умовах радикальних перетворень в Україні, у процесі становлення правових засад буття українського суспільства, правової державності істотно зростає роль соціологічного виміру правового пізнання. Евристична характеристика специфіки соціолого-правового пізнання, методологія виникнення нового юридичного знання, трансформація його в основи нормативного регулювання суспільних відносин є найважливішим чинником правового розвитку сучасної цивілізації.

Ось чому сьогодні позитивне праворозуміння, що спирається на фундамент офіційної влади з її правом судження про те, «що є правом?» необхідно детермінується евристичною генезою соціологічного праворозуміння, творчим підходом до рішення різноманітних соціальних проблем. Звідси і оцінка евристичного потенціалу **живого, діючого права**, його методів та засобів, специфіки аналізу та способів роботи з нормативним матеріалом, а тому й впливом на логіку тлумачення та коментування, систематизацію та юридичну техніку.

Це у свою чергу виявляє новий нормативний зміст буття суспільства і держави, що залишається за межами позитивного права. Евристика стає засобом нормативного оновлення, що ґрунтується на вирішенні цілого ряду проблем соціолого-правового профілю. Евристика соціологічного праворозуміння дає можливість осягнути соціальні межі інтеграційного праворозуміння. Саме це є певною гарантією того, що нормативне використання права в його «позитивістському» значенні, зможе врахувати все різноманіття партикулярних цілей, потреб та цінностей суб'єктів українського суспільства. Саме це різноманіття стає певним об'єктом правового захисту та пов'язується із гарантіями прав та свобод людини, а також певними можливостями соціальних спільнот.

З чим пов'язана проблематика евристики соціологічного праворозуміння? Вона пов'язана з юридичною евристикою, яка у свою чергу може бути розглянута як прикордонна сфера філософії та соціології права, а також може бути розглянута як одна з теоретико – методологічних засад юридичної науки в цілому. Якщо розглядати правову евристику у зв'язку з соціологією права, то певні традиції сходять

ще до витоків юриспруденції, а сама історія їх складного розвитку, взаємопроникнення і діалектики виокремлює особливе смислове та проблемне поле, певний концептуальний центр - евристику соціологічного праворозуміння. Евристика соціологічного праворозуміння в її співвідношенні з іншими видами і способами розуміння права визначає особливий рівень пізнання права і є найважливішою частиною юридичної (правової) евристики, як «буттєвою» частиною юриспруденції, яка сьогодні ще знаходиться у стадії концептуальної розробки.

З чого починається евристика соціологічного праворозуміння? З розуміння, осмислення соціального процесу виникнення ідеї права, розуміння самої природи цього виникнення, ототожнення своєї природи, що пізнає, з народженням в ній чогось нового у суспільстві, розуміння соціальної ролі самого поняття права як основи пізнання і реалізації істини, правди, справедливості в людському суспільстві.

Евристика соціологічного праворозуміння:

- шукає відповіді на питання щодо діалектичного співвідношення права і істини, права і правди, права і справедливості як у первинній соціальній даності цього запитання, так й становленні, зміні, процесі вічного руху та трансформації соціуму;

- визначає зміст соціологічного праворозуміння як в теоретичній, так і у «живій» формі людського спілкування;

- є методологічною основою соціального світогляду, основою об'єктивування нормативного світу, що долає небезпеку, вади, недосконалість офіційно-владного державного розсуду та свавілля;

- фокусує в собі різні світоглядні, пізнавальні, ціннісні, інституційні, соціально-регулятивні, системно-функціональні та прогностичні засади, що пов'язані з тією роллю, яку виконує право в соціумі на усіх рівнях його буття;

- виступає чинником трансформаційних змін, виникнення нового, розуміння природи цього нового та напрямів розвитку суспільства, подолання старого.

Як пов'язані пізнавальний та власне евристичний аспекти соціологічного праворозуміння? Цей зв'язок ґрунтується на їх діалектичній взаємодії. Пізнавальний аспект репрезентує соціологічне праворозуміння як концептуальну частину соціології права. Когнітивна риса соціологічного праворозуміння пов'язана з пізнанням закономірностей суті та буття права в аспекті:

- ідентифікації поняття права як «ідеї, феномену, слова, терміну, конструкції, назви», його різноманітних концептуальних сенсів, що позначають та визначають «право» як самозмістовне соціальне явище. При цьому це явище сприймається в його соціальній парадоксальності, суперечності, антиномічності, діалектичній різноспрямованості, різнознаковості соціально-інструментальних і матеріально-конструктивних форм відображення його змісту;

- знання явленої, реальної природи права, що розкривається на основі первинного правопізнання, що у своїй аксіоматичності визначає статус пізнаних явищ як власне «правових»;

- пізнання закономірностей, пов'язаних із природою зворотної, трансформуючої дії соціуму, як універсальної людської спільноти, на своє, власне, нормативно - правове відображення. Ця дія має загальносоціальний, моральний, економічний, культурний, психологічний, техногенний та інший характер;

- розробки теоретичних моделей і методології соціолого-правового пізнання, яке будується на фундаменті і в межах соціологічних парадигм;

- логіки та раціональної організації самого правопізнавального процесу і діяльності. Цей процес має два аспекти:

- а) внутрішній - розкриває становлення самої концепції соціологічного праворозуміння, визначає її зміст, значення пізнавальних, системних, логічних, онтологічних і аксіологічних ознак та зв'язків;

- б) зовнішній - має праксіологічне значення і дозволяє інструментально використовувати отримане знання для вирішення різних соціальних завдань;

Евристика соціологічного праворозуміння є юридичною теорією, згідно з якою праворозуміння:

- будується на основі творчої самореалізації соціального суб'єкта;
- визначає закономірності, що є основою теоретичного моделювання соціальної природи права;
- визначає закономірності, що є основою соціології правотворчості;
- є складовою процесу соціального функціонування правової реальності;
- є чинником створення юридичних, нормативно - правових продуктів, технологій, новацій як вже у врегульованих, так і в проектних сферах суспільних відносин, що вимагають певної юридизації;

- забезпечує розробку нових проблем історії, філософії, теорії і методології правового пошуку, виявлення суті права, що впливає на сферу відносин громадянського суспільства та держави;

- визначає методологію та закономірності правового відкриття та винаходу, вивчення нового в правотворчій і правопознавчій діяльності людини;

- визначає і удосконалює методики вирішення правових проблем;

- є чинником вдосконалення системи правового навчання, що сприяє умінню самостійно добувати знання, стимулює правопізнавальну активність та потребу в юридичних знаннях.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ З ПРАВОВИМ НІГІЛІЗМОМ ТА ПРАВОВИМ ІДЕАЛІЗМОМ (РОМАНТИЗМОМ)

Рибалкін А.О.

(кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ)

Останнім часом дуже актуальним серед науковців є дослідження феномену правової культури, оскільки побудова правової держави без поліпшення правової культури та підвищення рівня правосвідомості громадян України є неможливою. Адже від рівня правової культури залежить формування України як сучасної європейської демократичної правової держави.

Як і будь-яке суспільне явище правова культура може бути розглянута з іншої сторони. Так, антиподом правової культури є правовий нігілізм, тобто заперечливе ставлення до права, закону та правовим формам організації суспільних відносин [1, с. 312]. Тобто, це заперечення права суспільством, негативне ставлення до нього.

Одним із показників демократичної соціальної правової держави є позитивне ставлення громадян до права, закону та державно-правових явищ, впевненість в державі як гаранту прав і свобод людини і громадянина.

Щодо загального змісту цього поняття, то він впливає безпосередньо з його етимології. Слово «нігілізм» походить від латинського «*nihil*» (тобто «ніщо»), яке виводиться з «*nihilum*» (дослівно – «жодної ниточки, ані волосини») і зводиться до заперечення, негативного ставлення до певних або, навіть, до всіх сторін суспільного життя. Нині загальний зміст слова «нігілізм» використовується у багатьох гуманітарних науках і в різних галузях суспільної практики. Так, у політиці нігілізм – це заперечення всіх форм політичної організації суспільства, державності, національного суверенітету, так званий, національний нігілізм. У праві нігілізм полягає у запереченні норм права, ролі законодавства, розуміння під правом сукупності свавільних дій представників влади, виправдання беззаконня. Можна додати, що правовий нігілізм проявляється у негативному ставленні до права, закону та правових форм організації суспільних відносин, прав і свобод інших осіб.

Сучасний енциклопедичний словник української мови тлумачить, що під поняттям «нігілізм» розуміють заперечення усталених суспільних норм, принципів, законів, авторитетів, традицій тощо [2, с.508].

Нігілізм – це багатоаспектне поняття, що проявляється в різних сферах людського буття, основними характеристиками якого є заперечення, відкидання або ігнорування загальноприйнятих норм, правил, цінностей, традицій, ідей тощо [3, с. 11].

На думку М.М. Марченко, нігілізм – це одна з форм соціальної поведінки. Загальною рисою всіх форм нігілізму є заперечення, але не будь-яке заперечення є нігілізм. Заперечення ширше, воно органічно відноситься до людської свідомості, діалектичного мислення. Тому далеко не всіх, хто що-небудь заперечує, можна вважати нігілістами. Інакше сам термін «нігілізм» втрачає свій сенс і розчиняється у більш об'ємному понятті «заперечення». Характерною рисою нігілізму є не об'єкт заперечення, який може бути визначенням його конкретного виду, а ступінь, тобто інтенсивність, категоричність і безкомпромісність цього заперечення. Однак загалом нігілізм, в традиційному його розумінні, розуміється як явище деструктивне, соціально шкідливе, особливо в наш час. Тим більш нерідко нігілізм приймає руйнівні форми [4, с. 400-403]. Отже, нігілізм, на нашу думку, явище негативне, яке не сприяє формуванню правової культури та розбудові Української держави. Нігілізм не може бути позитивним, він завжди несе негативні наслідки для суспільства, які можуть бути руйнівними як для суспільства так і для держави.

Найважливішим джерелом правового нігілізму є порушення прав людини та громадянина, особливо таких, як: право на життя, честь, гідність, житло, майно. Г. Тригубенко зазначає, що неналежна правова захищеність особи підриває її віру в закон, у здатність держави захистити людину від злочинних посягань, забезпечити порядок і спокій у суспільстві. Невіра у право й закон нерідко досягає такого ступеню, що людина відмовляється від реалізації своїх законних інтересів, аби не «мати справи з правом». Слід зазначити, що сьогодні значна частина громадян, що постраждали внаслідок злочинних посягань (хуліганства, заподіяння тілесних ушкоджень, крадіжок тощо), не звертаються ні в міліцію, ні в суд, ні в прокуратуру, так як не вірять в їх здатність захистити людину, знайти й покарати винних. Людина перестає поважати право, тому що не бачить у ньому надійного гаранта й опори [5, с. 127-128]. Таким чином, треба боротися не тільки з нігілізмом, не допускати його припущення в правовій державі, а й створювати ефективні механізми захисту людини від протиправних посягань.

Треба уникати виникнення феномена нігілізму. Перш за все, для цього необхідно проводити правове виховання суспільства, а особливо серед сьогоднішньої молоді – майбутнього нашої держави. Інакше наслідками є те, що люди заперечують державу, в якій живуть, виникає дисбаланс в стосунках держави і людей, а повинно бути навпаки – держава і суспільство повинні бути взаємоповажними, взаємовідповідальними.

Система заходів подолання правового нігілізму включає: забезпечувальні (організація діяльності органів державної влади на правових засадах; забезпечення реалізації прав, свобод і виконання обов'язків

людини і громадянина; створення належної судової системи; удосконалення національного законодавства); охоронні (реальне забезпечення безоплатною правовою допомогою соціально незахищених громадян у кримінальних, цивільних та адміністративних справах); інформаційні (інформаційне забезпечення споживачів правової інформації); превентивно-просвітницькі (підвищення рівня правової культури громадян шляхом правової освіти і виховання) [3, с. 15-16].

Отже, з метою подолання нігілізму треба запроваджувати формування політичної та правової культури громадян, утвердження принципів демократії у суспільній свідомості, вдосконалення законодавчої бази, правове виховання громадян, удосконалення юридичної освіти.

Також слід зазначити, що не менш небезпечним явищем є правовий ідеалізм.

Великий тлумачний словник сучасної української мови слово «ідеалізм» трактує як схильність безкорисливо служити будь-якій справі, відданість, високим моральним ідеалам; схильність до ідеалізації дійсності [6, с. 393-394].

М.М. Марченко зазначає, якщо правовий нігілізм означає недооцінку права, то правовий ідеалізм – його переоцінку. Хоча ззовні ідеалізм менш привертає увагу, явище це спричиняє ту ж саму шкоду державі, суспільству, як і правовий нігілізм [4, с. 425]. Отже, обидва ці поняття породжують у суспільстві негативні наслідки. Можна сказати, що перед нами дві сторони одної медалі.

Для правового ідеалізму, як вважає О.Ф. Скакун, характерно сприймати право як чудодійний засіб, яке в змозі змінити світ, ошчасливити людей, створити досконале суспільство та державу [7, с. 771].

Отже, в юридичній літературі останнім часом особливу увагу приділено взаємозв'язку та взаємодії правового нігілізму та правового ідеалізму, оскільки саме ці форми деформації правосвідомості найбільше розповсюджені в Україні. Правовий нігілізм виявляється у надмірних сподіваннях на те, що тільки право вирішить усі проблеми суспільства. Правовий ідеалізм не менша погроза для суспільства, ніж правовий нігілізм, тому що доручає на право надмірні надії. Суспільству треба подолати як правовий нігілізм, так і правовий ідеалізм (або романтизм), які живлять один одного.

Таким чином, побудова правової держави без поліпшення правової культури та підвищення рівня правосвідомості громадян України є неможливою. Україна потребує створення в найближчий період загальної концепції формування правової культури суспільства та прийняття державної програми формування правової культури громадян шляхом розвитку правової освіти і правового виховання населення або уникнути деформації правосвідомості – правового нігілізму та ідеалізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теорія держави і права : підручник / С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В.С. Ковальський; за ред. С.Л. Лисенкова. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 448 с.
2. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. — Х. : ВД „ШКОЛА”, 2006. — 1800 с.
3. Макарова О. В. Правовий нігілізм: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. В. Макарова. — Київ, 2010. — 19 с.
4. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / Под. ред. проф. М.Н. Марченко. — Т. 2. Теория права. — М. : Издательство “Зерцало”, 1998. — 640 с.
5. Тригубенко Г. Термін «нігілізм»: історія та сучасність / Г. Тригубенко // Право України. — 2002. — № 9 — С. 129-131.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. — 1440 с.
7. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник / О. Ф. Скакун. — Харьков : Эспада, 2005. — 840с.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Романко С.М.

(кандидат юридичних наук, доцент, Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника)

Спадком радянської епохи природокористування вважається споживацький підхід до природних благ, відсутність платності за користування природними ресурсами. Донедавна, як стверджує Л.М. Амджадін, практична діяльність українського населення визначалася переважно ідеєю панування людини над природою, над наслідками якого майже не замислювалися. Як зазначає М. Реймерс, період неконтрольованої взаємодії біосфери і людства змінився на регульований розвиток на підставі "трьохвимірного" – економічного, соціального й екологічного – аналізу. На необхідності врахування вищезазначених складових наголошують і сучасні вчені, зокрема В.В. Костицький – щодо економіко-правового механізму охорони навколишнього природного середовища.

Констатуючи, за відносно короткий період незалежності державою і громадянським суспільством України чимало зроблено у визначенні підходів до поліпшення екологічної ситуації в країні. Розроблено

нормативно-правові акти, які регламентують засади природокористування і охорони природи, розробляються засоби для їх виконання.

Але цього недостатньо для розв'язання наслідків екологічної кризи в країні. Людина, будучи конституційно проголошеною пріоритетною цінністю для держави (а її здоров'я та благополуччя – основною метою діяльності держави), виступає також основним каталізатором негативних змін у довкіллі. Наприклад, попри застосування заходів щодо зменшення викидів у атмосферу парникових газів та наявне міжнародне та національне правове регулювання, останні і далі стрімко зростають. В останні роки все більш вагомий та зростаючий внесок у викиди парникових газів дає транспорт. Зростає кількість відходів, викидів у атмосферу, скидання недостатньо очищених зворотних вод у поверхневі водні ресурси, зменшується якість та кількість орних земель. Людство шукає нові джерела енергії, використання яких є екологічно небезпечним для довкілля як середовища існування самої людини (сланцевий газ, вітрова енергія тощо), проте уже не може не споживати природні блага.

Тому держава, беручи на себе основні зобов'язання по виходу з екологічної кризи, виконує, перш за все, функцію планування та програмування у новому, європейському розрізі – із дотриманням принципів міжнародного права у сфері природокористування. Принцип сталого розвитку як загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі, отримав міжнародне закріплення у таких документах: Економічний розвиток і охорона природи – Нью-Йорк, 1962; Стокгольмська конференція ООН з навколишнього середовища – Швеція, 1972; Всесвітня стратегія охорони природи – МСОП, 1980; Порядок денний на XXI століття – Ріо-де-Жанейро, 1992; Саміт "Ріо+5", Нью-Йорк, 1997; Саміт "Ріо+20" – Ріо-де-Жанейро, 2012.

Як приклад закріплення принципу сталого розвитку у національному законодавстві, можна розглядати Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2012 р., який визначив довгострокові пріоритети екологічної політики України щодо окремих природних об'єктів, а також інструменти реалізації такої політики. У згаданому документі закріплено також наступні принципи глобальної екологічної політики: пріоритетність вимоги "забруднювач навколишнього природного середовища та користувач природних ресурсів платять повну ціну"; відповідальність органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації; доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації.

Також принципи сталого розвитку та басейнового управління втілено у нормах Закону України «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» від 24.05.2012 року. Основними завданнями цієї Програми є створення сприятливих умов для ефективного функціонування водного господарства, реалізація державної політики у сфері управління, використання та відтворення водних ресурсів за басейновим принципом, забезпечення розвитку меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, удосконалення організаційної структури інтегрованого управління водними ресурсами.

Проте правозастосовна реальність не завжди співпадає із нормативно-правовим регулюванням. Наприклад, занепокоєння викликає відсутність судової практики у справах про довкілля за останні два-три роки у місцевих судах, оскільки прокуратура переважно кваліфікує дані злочини як службові; відсутня єдність права та практики і у доступі громадян до вирішення важливих питань щодо довкілля – громадське обговорення часто проводиться формально, у формі, яка вигідна замовнику ОВНС і не передбачає публічної дискусії; на запит про надання публічної інформації надсилаються неконкретизовані відповіді тощо.

Крім того, на стадії розвитку в Україні перебувають недержавні фонди охорони навколишнього середовища, відчувається проблема фінансування природоохоронних заходів, державний екологічний контроль одночасно посилено і послаблено; панує низька екологічна культура та правосвідомість населення, наслідки якої завдають шкоди довкіллю на мікрорівні, дозволяючи проілюструвати недоступність твердження М.Ганді : «Якщо ти хочеш зміну в майбутньому - стань цією зміною в сьогодні».

Як висновок, варто зазначити, що необхідною видається активізація діяльності відповідних органів державної та виконавчої влади щодо законодавчого, інформаційного та технічного забезпечення інтеграції екологічної складової в галузеві політики; активізація діяльності неурядових громадських організацій шляхом впровадження екологічної освіти та просвіти; забезпечення на практиці реальних механізмів інформування населення й впровадження принципів і положень Директив ЄС та Орхуської конвенції; створення умов для політичної пріоритетності вирішення екологічних проблем, економічної відповідальності бізнесу і промисловості за задану екологічну шкоду та вжиття інших заходів для покращення екологічної ситуації в Україні.

ПРИНЦИП ДОБРОСОВІСНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)

Стефанчук М.

(кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Подільської лабораторії з проблем адаптації цивільного законодавства України до законодавства Європейського Союзу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України)

Одним із базових принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав є принцип добросовісності. Виходячи із аналізу норм, закріплених у ЦК України, ми можемо зробити висновок, що поняття «добросовісність» ототожнюється із поняттям «безвинність» і, навпаки, «недобросовісність» із «виною» [1]. Такий висновок випливає з того, що за діяння, якими заподіяно шкоду внаслідок недобросовісної поведінки, може наступати відповідальність (наприклад, ч. 3 ст. 39 ЦК України), а оскільки обов'язковим елементом настання відповідальності є вина, то ми вважаємо, що такі діяння є винними. Окремі санкції, які можуть покладатись на недобросовісну (винну) особу, передбачені і в ЦК України. Це, наприклад, відшкодування моральної шкоди (ст. 39 ЦК України), настання або зміна її прав і обов'язків (ст. 212 ЦК України), позбавлення певного майна та доходів (ст. 390 ЦК України) тощо.

Виходячи з цього, стає зрозуміло, що на осіб, які діють добросовісно, не може бути покладено негативні наслідки при здійсненні ними своїх суб'єктивних прав. Тому ЦК України надає їм певні гарантії. Так, ч. 1 ст. 330 ЦК України передбачає, що якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього. Але ст. 390 ЦК України одразу встановлює і межі цього права, які полягають у праві власника майна вимагати від добросовісного набувача, окрім повернення майна, ще й передання всіх доходів від майна, які він одержав або міг одержати з моменту, коли дізнався чи міг дізнатися про незаконність володіння ним, або з моменту, коли йому було вручено повістку до суду у справі за позовом власника про вилучення майна.

Звісно, що оскільки особа є добросовісним набувачем, то і її права повинні бути певним чином захищені, тому ч. 3 і 4 ст. 390 ЦК України наділяє добросовісного набувача правом вимагати від власника майна відшкодувати необхідні витрати на утримання, збереження майна, що були здійснені ним з часу, з якого власникові належить право на повернення майна або передання доходів, і правом залишити собі здійснені ним поліпшення майна, якщо вони можуть бути відокремлені від майна без завдання йому шкоди. Якщо поліпшення не можуть бути відокремлені від майна, добросовісний набувач (володілець) має право на відшкодування здійснених витрат у сумі, на яку збільшилася його вартість.

Новелою цивільного законодавства стало введення норми, яка дозволяє добросовісним особам набувати у власність окремі види майна у зв'язку із терміном володіння. Ст. 344 ЦК України передбачає, що особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном – протягом п'яти років, набуває право власності на це майно (набувальна давність).

Ми не поділяємо думку законодавця щодо можливості переходу права власності на майно в зв'язку із так званим «добросовісним» володінням та користуванням, оскільки вважаємо, що особа, яка володіє і користується таким майном в силу об'єктивних та суб'єктивних обставин, не може визнаватись такою, що діє добросовісно, якщо нею не вичерпано можливостей для повернення такого майна власнику. Адже іноді можуть виникати ситуації, коли власник забуває про право власності на своє майно або на тривалий час втрачає зв'язок з ним (особливо щодо рухомого майна, зокрема книг, невеликої побутової техніки, ювелірних виробів), внаслідок чого може зробити хибний висновок про остаточну його втрату; або власнику взагалі невідомо про його право власності на таке майно (у випадку користування спадковою масою, при цьому не знаючи, що вона належить йому). Тому володіння і користування майном третіми особами не може називатись добросовісним, якщо вони приховують від власника інформацію про місце знаходження їхнього майна, або ж про право власності на таке майно.

Що ж стосується нерухомого майна, то ми вважаємо, що в даному випадку добросовісного володільця взагалі не може існувати, оскільки усе нерухоме майно перебуває у державній (в широкому розумінні) або приватній власності, яке, в свою чергу, підлягає державній реєстрації, а тому, як вірно зазначає О. В. Воронова, власник нерухомого майна є завжди відомим [2]. По відношенню до державної власності, на нашу думку, володілець завжди вважатиметься недобросовісним, оскільки володіння і користування без належного дозволу є незаконним, а з дозволом – не має сенсу говорити про поняття набувальної давності. Що ж стосується приватної власності, то після припинення юридичної особи нерухомість в абсолютній більшості випадків знаходиться свого нового власника (це пов'язано із процедурою реорганізації та ліквідації). Якщо ж нерухомість перебувала у власності фізичної особи, то ЦК України (при відсутності заповіту) передбачена надзвичайно велика (порівняно із ЦК УРСР) кількість черг спадкування за законом. І навіть при відумерлості спадщини знаходиться власник – територіальна громада. Навіть якщо нерухоме майно було визнане безхазайним (ст. 355 ЦК України), то і в цьому випадку, як вірно зазначає О. В. Воронова, право власності на безхазайне нерухоме майно, у відповідності із законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 1) може набуватись тільки суб'єктами комунальної власності [2]. Отже, володіння та користування таким майном іншими особами слід вважати незаконним, а тому і недобросовісним.

Варто також вказати і на те, що на сьогодні дана норма ще не може бути застосована, оскільки, як вірно було зазначено у Постанові Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 16 серпня 2005 року : «Згідно з ч. 1 ст. 344 Цивільного кодексу України, право власності за набувальною давністю на нерухоме майно набувається за рішенням суду, зокрема, у випадку, коли особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном, продовжує відкрито, безперервно володіти ним протягом десяти років, якщо інше не встановлено цим Кодексом. Відповідно до п. 1 прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу України, цей Кодекс набирає чинності з 1 січня 2004 р., а п. 8 цих положень встановлено, що правила ст. 344 Цивільного кодексу України про набувальну давність поширюються також на випадки, коли володіння майном почалося за три роки до набрання чинності цим Кодексом. Таким чином, визнання права власності за набувальною давністю не може мати місця раніше 1 січня 2011 р.» [3]. Тому, враховуючи усе вищезазначене пропонуємо виключити із ч. 1 ст. 344 ЦК України слова «нерухомим майном протягом десяти років або» та викласти її у наступній редакції: «Особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти рухомим майном протягом п'яти років, набуває право власності на це майно (набувальна давність) за умови, якщо нею було вжито усіх необхідних заходів по виявленню законного власника, які не принесли результату, якщо інше не встановлено цим Кодексом.»

Наостанок хотілось би зазначити, що принцип добросовісності має визначальну роль у країнах із англосаксонською системою права, де одним із основних джерел права є прецедент. На його основі можна з впевненістю визначати добросовісність чи недобросовісність у поведінці особи у кожному конкретному випадку, але у зв'язку із тим, що українська правова система тягнє до романо-германської гілки, то і застосування для цивільного права України вказаного принципу може зіткнутися із низкою проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Емельянов В. И. Разумность, добросовесность, незлоупотребление гражданскими правами. — М.: Лекс-Книга, 2002. — С. 91-92.
2. Воронова О. В. Підстави набуття права власності на житло: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — К., 2005. — С. 50.
3. Постанова судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 16 серпня 2005 року // Архів Верховного Суду України.

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА ЯК ІНТЕГРАЛЬНА НАУКА: ГРОМАДСЬКА ДУМКА – СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Теремицова Н.

(кандидат юридичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

На сьогодні, як зазначають науковці, такий унікальний феномен, як «громадська думка» належить до соціальних явищ, які привертають увагу науковців ще за давніх часів.

1) Перші спроби спеціального дослідження такого феномена як «громадська думка» були зроблені наприкінці XVIII – початку XIX ст.ст. англійським філософом Ієремією Бентамом (1748-1832 рр.) [3]; [7]; [10]; [11]; [14]; [15], який підкреслював значущість громадської думки як способу соціального контролю над діяльністю держави з боку громадськості і указував на роль преси, як основного засобу, за допомогою якого можна одночасно виражати і формувати громадську думку.

2) Останніми роками, рівень участі представників світової громадськості, що постійно зростає, в політичній сфері очевидний. Багато в чому саме цією обставиною пояснюється також незмінно зростаюча увага дослідників із різних країн світу до проблем в контексті їх погляду крізь призму такого феномена як «громадська думка».

3) Громадська думка – форма пізнання мас у якій виявляється відношення (приховане або явне) різних груп людей до подій і процесів дійсного життя, що зачіпають їх інтереси і потреби.

4) Громадська думка висловлюється публічно і робить вплив на функціонування суспільства і його політичної системи. Саме можливість гласності, публічності, волевиявленні населення за злободенних проблем суспільного життя і вплив цієї висловленої вголос позиції, на розвиток суспільно-політичних відносин, відображає суть громадської думки, як особливого соціального інституту. При цьому, громадською думкою є сукупність багатьох індивідуальних думок із конкретного питання, що стосується групи людей. Зараз ця точка зору відображена в більшості наукових працях і вважається загальновизнаною серед науковців.

5) У соціологічному розумінні громадськість – це безліч людей, за чисельністю значне, що становить, більшість суспільства і що володіє активною позицією з різних проблем соціального життя. Наприклад, на думку С.С. Фролова, поняття «громадськість» використовується соціологами в двох різних сенсах: а) розсіяна в просторі безліч людей, що володіють схожими інтересами відносно деякого об'єкту, наприклад, громадськість, що підтримує політичний рух або партію; б) безліч людей, розділених між собою

за ознакою відношення до певної події соціального життя, здатних оцінювати цю подію, впливати у відомих межах на його хід і обговорювати його наслідки [13].

6) Громадськість як єдине ціле існує завдяки наявності такого явища, як соціальна комунікація. Вільна циркуляція інформації і розповсюдження її системою ЗМІ дозволяють кожному конкретному індивіду формувати власну думку з приводу подій, що відбуваються в суспільстві, а також орієнтуватися на реальних і потенційних однодумців, знаходити собі референтну групу, з думкою якої він відчуває себе солідарним.

7) Громадська думка – це сукупність думок і оцінок, що виносяться різними соціальними групами і прошарками з приводу подій суспільного життя, діяльності і поведінки окремих постатей, організацій і партій, наявних соціальних, політичних, культурних проблем. Саме у громадській думці виявляється соціальна активність більшості населення, прямо не задіяного в політичному і законодавчому процесах. Громадська думка висловлюється в масовому схваленні або осуді певних дій і вчинків. Чим більший в суспільстві відсоток населення, що володіє власними поглядами, активною життєвою позицією, громадкістю, тим сильніше і ефективніше стає громадська думка.

8) Розвинене суспільство володіє відповідними інституційними структурами, що функціонують як узаконені канали висловлювання громадської думки. До таких каналів відносяться вибори органів влади, розділення влади, наявність гарантованих громадянських свобод, зокрема, свободи виборчого права, свободи слова, друку, зборів, совісті, участь має у законодавчому процесі шляхом проведення референдумів, діяльність засобів масової інформації і так далі.

9) Існує громадська думка і в сучасних суспільствах, за будь якою формою державного правління. Проте і тут вона має свою специфіку. Громадська думка, наприклад, полягає в тому, що суспільство принципово не є вільним, тобто піддається систематичному напруженому тиску з боку ідеологізованих засобів масової інформації, органів пропаганди, активних носіїв посттоталітарних поглядів серед населення. Тому в таких суспільствах громадська думка перетворюється на слухняне знаряддя влади «тих, що мають» і грає за їх правилами, імітуючи свободну і добровільну підтримку масами пануючої політики і ідеології. Наприклад, у ході офіційних кампаній за критикою того або іншого автора, або літературного твору в редакції газет та журналів ще за радянських часів приходили тисячі листів, які, на жаль, не втратили своєї актуальності й сьогодні, – у стилі «Я Пастернака не читав, але вважаю...», це, було виразом сформованого пропагандою і вирощеного на неувчті мас і цензурних заборонах громадської думки того часу. У деяких випадках, це має місце й сьогодні у нашому суспільстві.

10) Розвиток і посилення незалежної і вільної громадської думки можливий тільки в суспільстві, інститути і структури якого допускають такий стан. Повнота розвитку незалежної громадської думки складає атрибут громадянського (цивільного) суспільства, в якому соціальне управління в значній мірі переростає в самоврядування, а соціальний контроль – в суспільне саморегулювання. У громадянському суспільстві громадською думкою є повноцінний соціальний інститут, функція якого полягає в ефективному контролі над політичною владою, що виключає з її боку зловживання, порушення людських прав і свобод.

11) Автор дотримується думки вчених соціологів [13; 4], філософів [2], юристів [5; 12], що найважливішою відмінністю громадської думки від інших соціальних феноменів є відсутність природного механізму самовинаходу, оскільки згадувані нами вище канали його виразу зазвичай підконтрольні певним соціальним силам і слугують об'єктами маніпулювання з їх боку. Для того, щоб дізнатися і тим більше піддати дослідженню справжню думку мас населення, існують спеціальні методики соціологічного опитування. Як висновок, автор зазначає, що це соціологічне опитування у нашому суспільстві проводиться на досить низкому рівні, або взагалі не проводиться й звідси йдуть хибні підсумки й висновки щодо громадської думки.

12) Автор погоджується із думкою вчених: соціологами та філософами, що для зниження рівня невизначеності в дослідженні громадської думки існує ряд параметрів, що дозволяють здійснювати процедуру його вимірювання. До таких параметрів відносяться: спрямованість громадської думки; інтенсивність; ступінь інтеграції [4].

13) Розробка спеціальних соціологічних запитів для виявлення громадської думки припускає облік усіх особливостей аудиторії. У першу чергу необхідно враховувати, що громадська думка – це збірний результат відповідей представників самих різних соціальних і статусних груп, етносів, категорій за віком і статевими ознаками, які можуть і зазвичай мають різні, зазвичай навіть протилежні і взаємовиключні думки з багатьох питань. Тому запитання складаються так, щоб у вибірку потрапили у відповідних пропорціях представники всіх верств начелення і соціальних груп. Особливо увагу необхідно приділити Закону України «Про захист персональних даних»[1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про захист персональних даних. Верховна Рада України; Закон від 01.06.2010 № 2297-VI./ (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481).– Редакція від 20.12.2012, підстава 5491-17.[Електронний ресурс]; –Режим доступу:<http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. –М., 2000. –С. 292.

3. История политических учений. Под ред.: С. Ф. Кечекьяна и Г.И. Федькина. – М., 1955. – С. 374-380.
4. Касьянов В.В., Нечипуренко В.Н., Самыгин С.И. Социология: – Ростов н/Д: МарТ, 2000. – 512 с.
5. Костицький В.В. Соціологія сучасного праворозуміння та проблеми конституційного закріплення теорії розподілу влади. / В.В. Костицький // Соціологія права. – 2013. – № 1. – С. 3-12.
6. Социология: Учебник для юридических вузов. СПб., 2000. С. 350-352.
7. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. – К., 1997. – С. 234-249.
8. Стандартне видання «Policratus» ed. by C. C. J. Webb, Oxford, 1909.
9. Тактика законодательных собраний / Бентам; Пер. М. К. – Санкт-Петербург: Л. А. Волихов, 1907. – 186, [2] с. – (Политические опыты).
10. Теремцова Н.В. Природа правомірної поведінки людини (культура поведінки людини, механізм індивідуальної поведінки, антисуспільна поведінка, конформістська поведінка...). // Вісник Національного технічного університету України «КПІ». Політологія, Соціологія, Право: 36. Наук. праць. – Київ: ІВЦ «Політехніка», 2010. – № 2 (6). – 181 с. – С. 167-170.
11. Фролов С.С. Социология. – М., 1999. – С. 246.
12. The works of J. Bentham / Published by J. Bowring. – Vol. 1-2. – Edinburgh, 1838-1843.
13. The correspondence of J. Bentham. V. 1-2. – L., 1968.

ПРОБЛЕМИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Берлач Ю., Кудюкіна В.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, викладач Теремцова Н.В.

Ритм життя ХХІ століття, розвиток науково-технічної революції та інші чинники, які впливають на сучасний стан суспільства в певній мірі не дають повноцінних можливостей всебічного забезпечення правової охорони довкілля в площині законодавства України, в цілому. Таким чином актуальність даної теми викликана потребами соціуму, і ми повинні визначити яким чином соціологічний підхід допоможе нам при визначенні проблем охорони довкілля. Поява людства обумовила виникнення та постійне існування взаємозв'язків людини і природи, потреби у забезпеченні сприятливого для її існування навколишнього середовища. Взаємодія суспільства з природою завжди була і залишається найголовнішою умовою існування людської цивілізації.

Подальший розвиток людства залежить від того, як воно зможе вирішити глобальні питання, до яких відносяться проблеми екологічного захисту навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів. Ще в минулому сторіччі деякі прогресивні мислителі відзначали, що ворожі взаємини між людьми й навколишнім середовищем характеризуються як особливі історичні реалії, інші вважали, що різке погіршення цих взаємин відбулося з настанням капіталістичної епохи - визначального феномену сучасного світу.

У середині 60-х років, коли використання природних ресурсів різко зросло, а відходи виробництва досягли масштабів, які ускладнюють нормальне функціонування суспільства, зарубіжні вчені й політичні діячі стали кваліфікувати ситуацію як «екологічну кризу». Жорстокий тиск, якому ми піддаємо довкілля, - ще одна загроза існуванню людства. Так, до речі, ставив проблему засновник і перший президент Римського клубу А. Печчеї, який уважав, що при розв'язанні будь-яких проблем людині тепер завжди доведеться зважати на екосферу та складну й комплексну виробничу систему, реорганізація якої стала найактуальнішою потребою часу.

Щодо визначення та вирішення даної проблеми слід керуватися певними принципами екологічного права, якими слід вважати основні ідеї, засади закріплені у екологічному законодавстві, які визначають зміст норм екологічного права та напрями регулювання відносин з приводу охорони навколишнього середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Таким чином, слід законодавчі засоби регулювання правової охорони вибудовувати у відповідності принципам екологічного права.

Екологічні норми права регулюють суспільні відносини, які мають характер екологічних правовідносин. Ці правовідносини мають відповідні суб'єкти і об'єкти.

Підставою виникнення екологічних правовідносин є юридичні факти.

Екологічні правовідносини – це суспільні відносини, що врегульовані нормами екологічного права, які виникають, існують і припиняються відповідно до вимог і на підставах, передбачених законодавством

Еколого-правові відносини охоплюють відносини, які пов'язані з вилученням енергії та природних ресурсів з природного середовища; використанням корисних властивостей природного об'єкта; внесенням у природне середовище речовин або енергії, які раніше не існували в природі або існували у незначних обсягах.

До еколого-правових відносин також відносяться суспільні відносини, що виникають у зв'язку з перетворенням природного об'єкта, наприклад, із метою створення штучних водойм, парків, будівництва шляхів тощо, або ж ті, які пов'язані з охороною природних об'єктів, що використовуються, і довкілля в цілому.

Міжнародне співтовариство зіштовхнулося з низкою новітніх викликів, які створюють чимало перешкод на шляху подальшого розвитку людства та вимагають ефективних механізмів їх подолання. Французький інженер і науковець Анрі Файоль відзначив, що «будь-яке правило, будь-який адміністративний засіб, що зміцнює соціальне утворення або полегшує його здійснення, займає своє місце серед принципів», таким чином, у нашому дослідженні даної проблеми слід прислухатися до думки науковця і зміцнити принципи державного управління в галузі екології.

Одним із найбільш дієвих засобів підвищення ефективності правової охорони суспільних відносин є реалізація юридичної відповідальності за вчинене правопорушення, особливої важливості набувають питання міжнародно-правового регулювання відповідальності за забруднення поверхневих вод та навколишнього середовища в цілому.

Звернення української громадськості до екологічних проблем не є простим підтриманням актуальних закордонних віянь, а об'єктивною необхідністю, викликаною реаліями української дійсності. Вирішення цих проблем буде успішним якщо окрім різних (досить часто популістських) акцій буде реальний вплив через правові важелі на суспільні відносини в галузі екології.

Реалізаційні процеси в еколого-правовій сфері виявляють труднощі в здійсненні громадянами права на подання до суду позовів про відшкодування екологічної шкоди. Зокрема, проблеми виникають при збиранні доказової бази, доведенні причинного зв'язку між фактом забруднення довкілля та діяльністю певного суб'єкта.

Для полегшення правозастосовної діяльності, враховуючи наявність прогалин в діючому законодавстві, численних бланкетних форм, особливостей екологічної шкоди (масштабність, латентність, віддаленість проявів у часі), вченими пропонується прийняття різних нормативно-правових актів: Екологічного кодексу (А.В.Котелевець), Закону «Про реалізацію конституційних екологічних прав та обов'язків людини і громадянина в Україні», Закону «Про відшкодування екологічної шкоди» (С.Г. Грицкевич).

За допомогою права визначаються і здійснюються організаційні, економічні, технічні та наукові пріоритети досягнення екологічної безпеки України. Це потребує глибокого вивчення властивостей, якими наділене право взагалі та екологічне зокрема. На жаль, тривалий час у науковій літературі екологічні проблеми якщо і не ігнорувалися, то й не досліджувалися належним чином. Це стосується і правової науки. Щоб вивести Україну з екологічної кризи, правовій науці та юридичній практиці потрібно зробити набагато більше у сфері екологічних відносин, ніж це було здійснено дотепер. Важливо враховувати й те, що науково – технічна революція постійно підвищує інтенсивність впливу людей на природу і, зрештою, робить вічну проблему взаємовідносин між людиною і природою особливо актуальною. Якщо суспільство не зупинить ці згубні екологічні процеси, воно приречене, втратить майбутнє.

У цих умовах активна екологічна діяльність кожної держави набуває особливого значення. Найпершим завданням держави є створення обґрунтованого і детально розробленого природоохоронного законодавства та забезпечення впровадження його в життя. Необхідно створити такий правовий механізм, за якого нанесення шкоди природі, нераціональне використання ресурсів були б не вигідними підприємствам та іншим природокористувачам.

Незважаючи на високий рівень гостроти та актуальності зазначеної проблеми, вона залишається недостатньо дослідженою у вітчизняній юридичній та соціологічній літературі. Вважаємо, що в найближчому майбутньому дослідження порушеної проблематики стане перспективним як з теоретичної, так і, що дуже важливо, з практичної точки зору. Насамкінець хотілося б зазначити, що власне, соціологічний підхід та розуміння проблеми є пріоритетним у вирішенні та визначенні розглянутої проблеми, оскільки соціологічна течія, яка представлена комплексом різних напрямів, котрі залишили помітний слід у правовій науці та продовжують існувати і зараз у нових соціальних умовах в дещо модифікованих варіантах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тустановська І.В. Застосування права в галузі охорони довкілля в Україні та США. //Львівський державний університет імені Івана Франка. – Львів, 1998. – С.12.
2. Теремцова Н.В. Природа правомірної поведінки людини (культура поведінки людини, механізм індивідуальної поведінки, антисуспільна поведінка, конформістська поведінка...)//Вісник Національного технічного університету України «КПІ». Політологія, Соціологія, Право: 36.Наук.праць. – Київ: ІВЦ «Політехніка», 2010. - № 2 (6). -181с. – С.167-170 .
3. Орлов М. Проблеми захисту природних прав людини і юридичних осіб у сфері екології //Вісник Академії правових наук. – 2002.
4. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). – К., 2003.
5. Бабосов Е.М. Прикладная социология: Учеб. пособие. – Минск, 2000.

6. Социология наука об обществе: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – Харьков, 1996.

СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Бусол К.

(Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – д. ю. н., проф. О. Буткевич

Бажання володіти творами мистецтва, що межує з жадобою, не зникло, як очікувалося, після Другої світової війни. Воно радше видозмінилось і набуло нових форм – відповідно до змін у способах ведення воєн та нової ери міжнародних відносин. Сам концепт війни зазнав значних змін. Хоча війни у своєму «класичному» розумінні і збереглися (більше того – стали предметом регулювання чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. і трьох Додаткових протоколів до них), саме їх поняття стало більш витонченим. Серед інформаційних воєн, гонки озброєнь та складнощів гуманітарної інтервенції просто виявлення та констатація воєнного конфлікту та його сторін стали проблематичними і не такими очевидними, як раніше. Такий стан речей породив не лише численні питання атрибуції діянь, ефективного та загального контролю та юрисдикції [1; 2], але й нову еру мистецької злочинності.

Мистецтво ніколи не існувало виключно заради самого мистецтва. Спочатку воно було тотемом – оберегом, захистом, підтримкою. Потім воно поступово трансформувалося у демонстрацію власної могутності, величі та заможності [3, с. 91]. Володіння мистецтвом (art), особливо Мистецтвом (*the Art*) давно перестало бути просто піклуванням про інтер'єр чи вдале інвестування. Воно передбачає причетність до певного класу. Останнє не пов'язане лише з грошовим виміром. Мистецтво дає більше. Воно дає зв'язок з інтелігенцією, смаком та «культурою», як би мало насправді ці поняття відповідали самі собі в такій ситуації. Такі соціальні настрої неймовірно впливають на сучасний арт-ринок, тобто на його смакові і, звичайно, цінові тенденції. Вони також впливають на чорний ринок, адже рівень арт-злочинності та нелегальної торгівлі творами мистецтва зростає паралельно з попитом на потрібного «культового» автора чи його певні твори.

Кількість і складність питань, пов'язаних із реституцією, беззаперечно, залежить від захисних заходів, які вживалися для попередження розкрадання культурних цінностей. Якщо обов'язок захищати (наносити відповідні позначення, не перетворювати на воєнну ціль, дотримуватися принципу розрізнення) [4, ст. 6, 8.1(a), 16] артефакти як у міжнародних конфліктах, так і конфліктах неміжнародного характеру визнається як у міжнародних [5, ст. 8.2(b)(ix), 8.2(e)(iv)], так і в внутрішньо правових інструментах [6, сс. 730-770], існування такого обов'язку у мирний час і щодо всього світового співтовариства є ще дуже спірною [7]. Більшість країн світу [6, сс. 758, 762] та Міжнародний трибунал з колишньої Югославії [8, пар. 127] вважають, що такий міжнародно-правовий обов'язок вживати такі заходи під час ведення воєнних набув звичаєвого характеру. Кодифікація звичаєвого міжнародного гуманітарного права, здійснена Міжнародним комітетом Червоного Хреста, включає ряд положень, що стосуються культурних цінностей [6, с. 164].

Уже із наведених прикладів видно, що правове регулювання сфери є широким та багатоохоплюючим як у ракурсі договірних, так і звичаєвих інструментів і практики держав. Чому ж тоді продовжують виникати так багато нових питань, а рівень світової арт-злочинності не падає, а, навпаки, росте? На нашу думку, причиною такого стану речей є нові форми врегулювання спорів та ставлення до мистецтва і того, як воно впливає на ринки – і легітимний, і чорний.

Диктатура оцінки аукціонів, популяризація імен і стилів, не пов'язана з реальною художньою цінністю, та створення арт-трендів генерують у людях прихильність до артефактів без внутрішнього відчуття та реального розуміння таких об'єктів. Результатом такої «прихильності» є непередбачувані скачки цін. Таким чином, на нашу думку, усі згадані тенденції та трансформації у правовій, соціальній, культурній, психологічній та економічній сферах є взаємопов'язаними та наріжними у питанні впливу на проблеми арт-злочинності, реституції та збереження нашої спільної культурної спадщини, не обмеженої географічними рамками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Al-Saadoon and Mufdhi v. United Kingdom* (App. no. 61498/08), ECtHR, decision on admissibility of 30 June 2009.
2. *Al-Skeini and Others v. The United Kingdom* (Application No. 55721/07), ECtHR, Judgment, Strasbourg, 7 July 2011.
3. Greenfield J. *The Return of Cultural Treasures*. – Cambridge: Cambridge University Press (1995).
4. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, the Hague, 14 May 1954 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=400&ps=P>.
5. Rome Statute of the International Criminal Court 37 ILM 1002 (1998), 2187 UNTS 90.

6. Henckaerts J.-M. Customary International Humanitarian Law // J.-M. Henckaerts, L. Doswald-Beck. – Cambridge University Press. – 2005. – 4411 p.
7. O’Keefe R. ‘World Cultural Heritage: Obligations to the International Community as a Whole?’. – 53 International & Comparative Law Quarterly 1 (2008).
8. *Prosecutor v. Dusko Tadic*, IT-94-1-AR72, ICTY [AC] (2 October 1995) Interlocutory Appeal.
9. Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind, in YILC (1996) UN Doc A/CN.4/SER.A/1996/Add.I (Part 2).
10. Snow D. Peacekeeping, Peacemaking and Peace-Enforcement: the U.S. Role in the New International Order (February 2003) p.6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub348.pdf>.
11. History of Peacekeeping. *United Nations Peacekeeping* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/en/peacekeeping/operations/history.shtml>.
12. Report of the Secretary General, ‘Implementation of the report of the Panel on United Nations peace operations’ (2000) UN Doc S/2000/1081.
13. Secretary-General’s Bulletin ‘Observance by United Nations Forces of international humanitarian law’ (1999) UN Doc ST/SGB/19/13.
14. Shraga D. UN Peacekeeping Operations: Applicability of International Humanitarian Law and Responsibility for Operations-Related Damage. –94 American Journal of International Law 2 (2000).
15. Fromm E. *The Art of Loving*. – New York: Perennial Classics (2000).
16. Davis T. Supply and demand: a glimpse into traffic of illicit Khmer antiquities (December 2006) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mcdonald.cam.ac.uk/projects/iarc/culturewithoutcontext/issue18/davis.htm>.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ В УКРАЇНІ

Горкава В.В.

(здобувач Національного університету державної податкової служби України)

Ставши незалежною державою, Україна зробила перший крок на шляху до ствердження демократичності та верховенства права. Перевагою для будь-якої держави має бути дотримання прав і свобод людини. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина належить до найважливіших функцій держави. Конституцією України визначено, що права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; їх закріплення та забезпечення є головним обов’язком держави [1]. Реалізація цієї конституційної норми залежить від формування та ефективного функціонування інститутів публічної влади, одним із яких є адміністративна юстиція. Її запровадження та функціонування спрямоване на вдосконалення юридичних засобів захисту прав і свобод громадян [2, с. 12].

Необхідно зазначити, що на сьогодні в Україні принципи прав людини, закладені в законодавстві, міжнародних зобов’язаннях та Конституції України, мають більш декларативний характер. Права будь-якої людини можуть бути універсальними, вродженими і невід’ємними. Універсальні права належать усім людям в будь-яких ситуаціях незалежно від соціального становища, вроджені належать кожній людині лише за фактом народження і невід’ємні – це ті права, яких неможливо позбавити індивіда. Права людини можна характеризувати такими рисами: кожна влада має обмеження для своєї діяльності; у кожної людини є своя суверенна сфера, в яку ніяка влада не може втручатися; кожна людина може виступити проти держави або іншого індивіда з метою захисту своїх прав [3].

Обсяг прав та свобод людини й рівень їх гарантованості характеризує ступінь розвиненості держави і права [4, с. 11]. Найбільш забезпечені права та свободи особи в правовій державі, в якій, як відзначає професор П.М. Рабінович, панують права людини [5, с. 3]. Держава для того, щоб бути визнаною правовою і демократичною, не може не дбати про створення розгорнутих й ефективних організаційних інструментів забезпечення людиною своїх прав та свобод, надання соціально незахищеним категоріям громадян безоплатної правової допомоги та захисту. Це у повній мірі стосується й України, яка конституційно визнала, що прагне досягти рівня держави такого типу.

Історія розвитку демократії засвідчує, що найбільш ефективним інституційним засобом гарантування та захисту прав й свобод особи в державі виступає налагодження роботи незалежної та неупередженої системи органів правосуддя [6, с. 66]. Саме органи судової влади є провідними інструментами захисту прав людини в правовій державі. Спеціально для вирішення спорів громадянина із владою, апаратом державного управління, в процесі суспільного розвитку була винайдена особлива модель правосуддя — адміністративна юстиція. Адміністративні суди сьогодні є загальновідомим світової практики суверенного існування будь-якої демократичної правової держави інститутом розв’язання суперечок між особою і публічною владою [7, с. 47]. В умовах суперечливого становлення вітчизняних правової та економічної систем, наявності чималої кількості соціально незахищених громадян, українська держава в особі Верховної Ради України намагалася передбачити для таких людей додаткові гарантії захисту їх прав та інтересів в стосунках із суб’єктами виконавчо-розпорядчих повноважень. У зв’язку з цим, в КАСУ було

спеціально передбачено правозахисний інститут участі прокурора в адміністративному судовому процесі. Це є можливим з огляду на те, що прокуратура в Україні, на відміну від прокуратур ряду європейських держав, виступає організаційно-незалежною системою органів державної влади. Виходячи з вимог принципу поділу державної влади, це не заперечує допустимості здійснення нею забезпечення законності у сфері державного управління [8, с. 3-8], захисту прав, свобод та інтересів громадянина в адміністративному судочинстві.

Необхідно зазначити, що у соціально-правовій практиці права можуть обмежуватися з метою захисту інших соціальних цінностей. Наприклад, заборона пропаганди расизму або закликів до бунту обмежує свободу слова; деякі заходи правоохоронних органів обмежують таємницю приватного життя, тощо. Важливо те, що таке втручання в сферу особистих прав не може бути свавільним й встановлюється вимогами закону. В демократичній державі умови, за яких права людини можуть бути обмежені, детально визначені в Конституції. Так у статті 64 Конституції України встановлено, що «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 61, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції».

Відповідно до Конституції України права людини і громадянина можуть обмежуватися тільки у таких випадках як врятування життя людей та майна; запобігання злочинів чи його припинення; забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, економічного добробуту; забезпечення охорони здоров'я і моральності населення, захисту репутації або прав і свобод інших людей; запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно.

Ні в якому разі не можуть бути обмежені: право мати рівні з іншими конституційні права і свободи та право бути рівними перед законом; право громадянина України не бути позбавленим громадянства; право не бути вигнаним за межі України та право не бути виданим іншій державі; право на життя і право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань; право кожного на повагу до його гідності і право не бути підданим катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; право не бути підданим без власної згоди медичним, науковим чи іншим дослідженням; право на свободу та особисту недоторканність; право не бути заарештованим або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом, тощо.

Тобто, фундаментальний характер прав людини означає, що будь-яке втручання державної влади у їх реалізацію має бути чітко юридично закріплено, відповідати положенням Конституції та бути обґрунтованим.

Разом з тим, одним із актуальних питань забезпечення прав людини є право на справедливий суд, право на захист від дискримінації, свободу думки, свободу віросповідання, свободу слова, свободу преси, а також право участі в громадських організаціях, право голосувати на виборах або домагатися свого обрання (право голосу) тощо. Але до забезпечення цих прав треба підходити зважено, враховуючи інтереси усіх членів суспільства.

Крім того, з метою забезпечення дотримання в державі прав і свобод людини і громадянина, потрібно усвідомлення важливості захисту прав і свобод людини на всіх рівнях українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996р. – Агентство “Книга Пам'яті України”, 1996. – 80 с.
2. Вовк П.В. Захист прав, свобод та інтересів громадян в адміністративних судах першої інстанції : дис... кандидата юрид.наук : 12.00.07 / Вовк Павло В. Ячеславович. – Одеса, 2009. – 202 с.
3. Колісніченко В. Захист прав людини – найголовніша національна ідея України \ Вадим Колісніченко [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/kolesnichenko/4f3365b572044/>
4. Яковюк І. В. Права людини і становлення соціальної держави / І. В. Яковюк // Права людини в умовах реформування правової системи України : тези доп. та наук, повідомлень наук. конф. - Х. : Нац. юрид. акад. України, 1998. - С. 11-15.
5. Рабінович П. М. Права людини та їх юридичне забезпечення (основи загальної теорії держави і права) / П. М. Рабінович. - К. : НМК ВО, 1992. – 100 с.
6. Кашепов В. П. Институт судебной защиты прав и свобод граждан и средства ее реализации / В. П. Кашепов // Государство и право. - 1998. - № 2. - С. 66-71.
7. Константи́й О. В. Адміністративна юстиція як атрибут демократичної правової держави / О. В. Константи́й // Підприємництво, господарство і право. - 2003. - №4. — С. 46-48.
8. Прокурорський нагляд в Україні : [підручник для студентів юрид. спеціальностей] / І.Є Марочкін, П.М Каракач, Ю.М. Грошовий та ін. - Х. : Одиссей, 2005. - 240 с.

ПИТАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ТЕОЛОГО-СОЦІОЛОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ В. В. КОСТИЦЬКОГО

Городецька Т.

*Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка
Науковий керівник - д.ю.н, проф. В.В. Костицький*

Вступ. В сучасному розвинутому суспільстві підвищення ролі людської особистості та зростання соціальної значущості проблем, пов'язаних з людиною, стають одними із характерних рис. Природно, що в таких умовах зростає і особиста відповідальність людини перед суспільством.

Значна кількість науковців присвятила свої дослідження теоріям особистості. Однак, в контексті сьогодення значної актуальності набувають питання про те, чому представники суспільства демонструють патологічні чи неадекватні стилі поведінки. Необхідність пояснення причин такої поведінки членів суспільства призвела до розвитку різних філософських, правових, соціологічних, психологічних і психіатричних підходів.

Зокрема, серед науковців, котрі присвятили свої дослідження питанням девіантної поведінки людини та теоріям її прояву, можемо виділити Е.Дюркгейма, Р. Мертона, Л. Б. Шнейдера, Е. Сазерленда, В. Шелдона та ін. Серед вітчизняних науковців, які вивчають теоретичні надбання з питань девіантної поведінки можемо виділити праці А. О. Андрусенко, В. А. Бараннік, О. М. Овчар, Т. В. Якимчук та ін. Однак, слід зауважити, що вказані дослідники не приділяють увагу вивченню теорій девіантної поведінки, розроблених вітчизняними науковцями. З огляду на це вважаємо за необхідне дослідити питання девіантної поведінки, підняті у теолого-соціологічній теорії В. В. Костицького.

Основні результати дослідження. Оскільки девіація – це процес, обумовлений соціальними факторами, важливо встановити соціальну детермінацію відхилень у поведінці. З огляду на це, важливим є теоретичне осмислення теорії В. В. Костицького як такої, що пропонує новий погляд на природу девіантної поведінки та шляхи її попередження в суспільстві.

Девіантна (поведінка, що відхиляється) поведінка – це поведінка, що порушує соціальні норми певного суспільства [1]. Вона виражається у вчинках, діях (або бездіяльності) як окремих індивідів, так і соціальних груп, що відступають від встановлених законодавчо або сформованих в конкретному соціумі загальноприйнятих норм, правил, принципів, зразків поведінки, звичаїв, традицій.

Оскільки ж право є одним із видів соціальних норм, то девіантною є і поведінка, яка порушує норми права. В цьому контексті для пояснення суті девіантної поведінки цікавою видається теолого-соціологічна теорія права В. Костицького. Зокрема, автор пропонує соціально-філософське трактування змісту права і правових норм, що дозволяє з цього ж боку розглядати і поняття девіантної поведінки як порушення норм права.

Право – результат творчої діяльності соціуму, соціальне явище, створене соціумом у рамках, що визначаються моральними законами, встановленими Всевишнім, Вищим розумом [2].

Суспільне життя регулюється не лише правовими нормами, але й неправом, тобто силою звички, модою, пережитками, ціннісними установками особи. В основі природних прав людини, як зазначає В. Костицький, – імперативи вищих законів, у рамках яких суспільство творить право – традицій, звичаїв, моральних норм, а також нормативні правові акти [3].

Отже, право є феноменом сучасної цивілізації, створеним соціумом у рамках морального імперативу добра і справедливості, вищих законів (божественних, космічних), за якими людина, створена за праобразом Божим, наділена талантом і правом на творчість. Право не є результатом сліпого наслідування вищої волі. Творець наділив людину і суспільство розумом та визначив через заповіді основні засади суспільного життя й міжособистісних та колективних відносин, визначив моральні імперативи [4].

Виходячи з наведених постулатів теолого-соціологічної теорії В.Костицького щодо суті права та його «вищого» походження, можемо зробити висновок, що девіантна поведінка, в такому разі, є також природним правом особистості. Оскільки кожна людина наділена розумом, талантом і правом на творчість, вона, в такому разі, потенційно має схильність до девіантної поведінки, оскільки в кожному конкретному випадку може мати власну думку, яка суперечить усталеним в суспільстві нормам і діяти згідно до власних переконань.

Тобто, іншими словами, проблеми девіантної поведінки людей, згідно до теорії В. Костицького, в тому, що люди мають розум і здатні в будь-якому випадку не лише формувати власні погляди, а й діяти відповідно до цих поглядів.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що сучасними науковцями не приділяється значна увага вивченню соціально-правових теорій вітчизняних науковців в контексті теоретичного обґрунтування поняття і причин виникнення девіантної поведінки. Саме тому такі теорії і, зокрема, теолого-соціологічна теорія В. Костицького мають в подальшому бути ґрунтовно дослідженими в контексті теорій девіантної поведінки особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Большой толковый психологический словарь / Артур Ребер; [пер. с англ.]. – Т. 1 (А-О). – АСТ, Вече, 2003. – 592 с
2. Костицький В. В. Філософські питання верховенства права / М. В. Костицький // Академічні читання (2005–2007 роки). – Вип. 1. – К.: АПрНУ, Київ. регіон. центр, 2008.
3. Костицький В. В. Ренесанс натурфілософії, або всезагальні (космічні) закони як джерело права / М. В. Костицький // Академічні читання. – К.: АПрНУ, Київ. регіон. центр, 2010.
4. Костицький В. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибр. наук. пр. / Костицький М. В. – Чернівці: Рута, 2009. – 576 с.

СУДОВІ УСТАНОВИ ЯК ЗАСІБ ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ В УРСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1930-х РОКІВ

Гурняк О.

*(Військовий інститут Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка)
Науковий керівник - д.ю.н, проф. О.Шевченко*

Для проведення політичних репресій військовослужбовців та громадян у радянській Україні у другій половині 1930-х років застосовувалася саме радянська судова система як механізм політичних переслідувань, що було важливим засобом політичних репресій на підставі отриманих даних правоохоронними органами та прокуратурою, які вказували на наявність в їх діях ознак злочинів проти уряду, держави та її устрою.

Згідно функцій цих органів є доведення у судовому порядку про застосування кримінального закону щодо неправомірних дій, а відтак і проведення до логічного кінця запланованих репресій громадян та військовослужбовців, яких необхідно було усунути та знищити діючій державній системі. А тому і є необхідним перш за все дослідження етапів розвитку діяльності судової системи, і особливо – періоду другої половини 30—х років (так званого «сталінських терору»), для подальшого формування сучасної національної судової системи для втілення демократичних принципів які декларує і розвиває на даний час Україна на шляху до Європейських стандартів правосуддя.

Необхідність дослідження цього питання є вивчення довоєнної історії формування радянської судової системи у контексті масових політичних репресій другої половини 1930-х років. Так, у період масових політичних репресій другої половини 1930-х рр. з певними змінами діяла судова система, що виникла внаслідок судової реформи 1922 р. Функціонування цієї системи визначалося низкою законодавчих актів, серед яких основними є прийняті у 1924 р. «Основи судоустрою Союзу РСР і союзних республік» [1, с. 364] та «Закон про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік» 1938 р. [2, с. 129]

Перший документ був частиною уніфікаційного процесу у законодавстві, запровадженого ВКП(б) зі встановленням своєї влади на території України та інших союзних республік. Потреба у прийнятті у 1938 р. нового закону про судоустрій виникла у зв'язку з проголошенням комуністичною партією нового етапу соціалістичного будівництва. Вважалося, що у середині 1930-х рр. у радянському суспільстві основна робота з подолання антирадянських елементів була завершена і постала необхідність демократизації законодавства. У зв'язку з цим у 1936 р. було прийнято нову загальносоюзну Конституцію, у якій окремий розділ присвятили суду та прокуратурі. На основі цієї Конституції був розроблений «Закон про судоустрій...» 1938 р. Проте через складну передвоєнну обстановку, задекларовані у цьому законі, демократичні принципи не були реалізовані.

Значущим та визначальним для судової системи УРСР було «Положення про судоустрій УСРР». За довоєнний період змінилося кілька редакцій цього документу. Вперше таке положення прийняли у 1922 р., згодом кодифікаційні процеси та зміни територіально-адміністративного поділу призвели до ухвалення нових редакцій. У період репресій чинною була редакція 1931 р. зі змінами та доповненнями [3, с. 613].

Огляд названих документів дозволяє відстежити, як за довоєнний період змінилися завдання, що ставилися законодавцями перед судовими органами. Так, серед перших завдань була охорона влади. «Основами судоустрою...» 1924 р. це завдання тлумачиться у формулюванні: оборона завоювань пролетарської революції, робітничо-селянської влади і правопорядку, нею встановленого (ст. 1). [4, с. 360] У «Положенні про судоустрій...» 1931 р. додано про диктатуру пролетаріату, боротьбу проти всіляких спроб протидіяти соціалістичному будівництву, і також – вести рішучий наступ на рештки капіталістичних елементів (ст. 1). [5, с. 364]. У «Законі про судоустрій...» 1938 р. використано таке формулювання: захист від усіляких зазіхань встановленого Конституцією СРСР і конституціями союзних і автономних республік суспільного і державного устрою СРСР, соціалістичної системи господарства і соціалістичної власності (ст. 2). [6, с. 129].

Практика показала, що радянський суд, і особливо у період сталінських репресій, поставлене перед ним, першочергове завдання виконував. Реабілітаційні справи репресованих засвідчують, що переважна більшість судових вироків містила звинувачення проти радянського ладу та його представників, до того ж протидія владі інкримінувалися різні. Про надуманий характер значної кількості справ говорилося ще у часи великого терору. [7, с. 284].

Переслідування громадян і військовослужбовців за визначеними статтями і особливо ст. 58 КК на радянський устрій, стали характерною ознакою радянського правосуддя, що зокрема втілювалося у застосуванні принципу аналогії при кваліфікації діянь. У період проведення репресій було чинним «Положення про надзвичайні сесії Верховного суду УСРР і окружних судів», затверджене Постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 18 вересня 1925 р. [8, с. 715] зі змінами та доповненнями, пов'язаними з адміністративно-територіальними реформами. Згідно з цим положенням надзвичайні сесії окружного суду склалися з трьох осіб: судді цього ж суду – головуєчого, та двох її членів так названих додатковими. Цими членами були працівники Державного політичного управління (ДПУ), що обиралися окружними виконавчими комітетами, обласними та республіканськими. Формування надзвичайної сесії Верховного суду УСРР здійснювалося на таких же самих засадах шляхом проведення виборів вже на високому рівні.

Існування спеціальних судів та сесій, наявність позасудових органів показує відсутність на той час в Україні єдиної системи правосуддя. До судової системи входили народні, обласні та Верховний суд УРСР. Політичні репресії військовослужбовців кваліфікувалися як контрреволюційні злочини проти держави та її радянського устрою і розглядалися такі порушені кримінальні справи окружними та спеціальними судами. У виняткових випадках – Верховним судом УРСР. Формування суддівського корпусу, народних засідателів для цих судів був поставлений у залежність від депутатів трудящих та їх виконавчих комітетів відповідних рівнів. Не існувало на той час необхідних умов для проведення незалежного правосуддя не тільки в радянській Україні, а і у всьому Радянському Союзі. Особливою обставиною, що ставили більшовики на протипагу системі царського правосуддя, було введення на території УРСР системи надзвичайних сесій при обласних судах та Верховному Суді.

Окрім того Верховний суд УРСР також діяв як суд першої інстанції. Він зокрема розглядав кримінальні справи виняткової ваги та персональної підсудності. [9, с. 716]. Іншими словами Верховному суду було доручено здійснювати політичні переслідування керівництва комуністичної партії та вищих посадовців республіки. І таких переслідувань у довоєнний час виявилось чимало.

Що ж до спеціальних сесій, то вони створювалися при судах основної системи і називалися надзвичайними. Практика проведення таких сесій існувала ще у революційні часи: вони діяли при революційних трибуналах і розглядали найнебезпечніші справи про контрреволюційні злочини. Губернський (згодом – окружний, міжрайонний, обласний) суди, прийшовши на зміну революційним трибуналам, зберегли у своїй компетенції проведення надзвичайних сесій.

Радянська судова система в Україні крім основної системи установ передбачала діяльність спеціальних судів і сесій. Серед спеціальних судів у контексті цього дослідження слід назвати військові трибунали. Вони розглядали кримінальні справи не лише військовослужбовців, а у окремих випадках і контрреволюційні злочини, здійснені цивільними особами. Але військові трибунали створювалися і функціонували на окремих засадах, мали окремі документи, тому потребують окремого дослідження.

Тобто, система радянського правосуддя і її складова на території УРСР, слугували засобом для проведення масових політичних переслідувань не тільки громадян, а і військовослужбовців шляхом представлення їх у суспільстві агентами численних розвідок імперіалістичних країн. Такі дії були направлені для уникнення в подальшому можливих виступів проти політики радянської влади та виховання у населення страху і доносу один на одного з метою одностороннього схвалення рішень комуністичної партії більшовиків і радянських органів державної влади для втілення їх у життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Основы судоустройства Союза ССР и союзных республик». Постановление ЦИК СССР от 29 октября 1924 г. // История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры. Сборник документов. – М.: Госюриздат, 1955. – С. 363-366.

2. Закон про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік // Додаток у кн. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. – К.: Юр. вид-во НКЮ СРСР, 1938. – С.128-143.
3. Устав про судоустрій УСРР. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 25 вересня 1931 р. // Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1931. - № 35. – Арт. 281. С.610-717.
4. Основы судостройства Союза ССР и союзных республик». Постановление ЦИК СССР от 29 октября 1924 г. // История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры. Сборник документов. – М.: Госюриздат, 1955. – С. 360-363.
5. Устав про судоустрій УСРР. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 25 вересня 1931 р. // Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1931. - № 35. – Арт. 281. – С. 714.
6. Закон про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік // Додаток у кн. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. – К.: Юр. вид-во НКЮ СРСР, 1938. – С. 128.
7. Рішення Політбюро ЦК ВКП(б) «Про арешти, прокурорський нагляд та ведення слідства» від 17 листопада 1938 р. // Сталин И.В. Сочинения. Т. 14. – М.: Изд-во «Писатель», 1997. – С. 283-289.
8. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1925. - № 82. – Арт. 436. С. 715.
9. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1925. - № 82. – Арт. 436. – С. 716-717.

КОНЦЕПЦІЯ АНОМІЇ У ПРАЦЯХ Е. ДЮРКГЕЙМА, Т. МЕРТОНА, Е. ФРОММА

Гутовська О.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – к. ю. н. Теремцова Н. В.

Аномія, що вперше комплексно досліджена і виокремлена як соціальна аномалія ще Емілем Дюркгеймом, є одним з кризових станів суспільства, що в загальному можна описати як *панування беззаконня, неузгодженість інтересів і потреб суспільства з реальними можливостями їх досягнення*. Аномія – це всеосяжне, тотальне явище, що пронизує всі сфери життя суспільства. Разом з тим, концепція аномії у працях Е. Дюркгейма, Т. Мертон і Е. Фромма відрізняються [1, с. 21]. За Дюркгеймом, відсутність чіткої, прийнятої більшістю системи цінностей, норм, може призвести до колосальних наслідків - від зростання рівня злочинності аж до глибокої затяжної кризи всього суспільства в цілому. Стан невинормованості та невинормованості суспільних відносин, загальної дезінтеграції призводить до втрати орієнтирів у людей, відбувається викривлення системи поглядів на світ, нівелюються життєві позиції, ідеали, переконання. У результаті виникає загроза нестабільності всієї соціальної структури, всього суспільства загалом. Важливим, безумовно, також є висновок Дюркгейма про пряму залежність рівня злочинності у державі від рівня консолідації суспільства [2, с. 83]. Дослідник вважає, що кількість вчинених злочинів у державі з високим рівнем людської солідарності є набагато меншою, ніж у державі з незгуртованим суспільством. У результаті соціальних змін, причому як тих, що направлені на спад економіки, так і тих, що пов'язані з її розвитком, створюються сприятливі умови для поділу праці і більшого розмаїття життя, як наслідок, товариство розпадається і розколюється, прослідковується високий рівень індивідуалізації та відособлення окремих суспільних груп. Для даної тези Дюркгейм наводить приклад розвитку французького суспільства, у якому спеціально у ХІХ ст. викорінювали самоврядування людськими інстинктами та пристрастями, релігія втратила вплив на соціум, проводилася політика невтручання в особисте приватне життя особи, підприємництво. Результатом цієї політики стало розширення свідомості людини у державі, збільшення можливостей реалізації намірів, що стало рушійною силою французької промислової революції, але, разом з тим, у Франції встановився хронічний стан аномії з високим рівнем самогубств і злочинності. Еміль Дюркгейм також зазначає, що важливим у боротьбі з аномією є належне виконання покарання за правопорушення, адже правильне розуміння чесності, порядності, законслухняності нерозривно пов'язане і не може існувати без усвідомлення того, що за порушення закону тягне за собою юридичну відповідальність [2, с. 85]. Державне покарання за правопорушення дійсно має бути невідворотним і обов'язковим для всіх і кожного, *виняткове ж правосуддя тільки поглиблює стан аномії*. Без загрози покарання середній громадянин може втратити свою глибоку прихильність до даного суспільства і свою готовність принести необхідну жертву заради збереження цієї прихильності [3, с. 216]. Крім того, покарання злочинця служить видимим громадським підтвердженням його неповноцінності і виправданості осуду будь злочинної групи. Таким чином, превентивна та сигнальна функції юридичної відповідальності злочинця є не менш важливими, ніж власне каральна. Теорія аномії Дюркгейма знайшла свій розвиток у працях Роберта Мертон. Дюркгейм вважав аномію нездатністю суспільства регулювати природні імпульси і бажання індивідів, а Мертон зазначав, що бажання індивідів не обов'язково повинні бути «природними», частіше це бажання, зумовлені прогресом суспільства та розвитком цивілізації. [4, с. 25]. Необхідно зазначити, що Мертон вважав, що соціальна структура обмежує здатність певних суспільних груп задовольняти свої бажання. Вона чинить тиск на певні особистості в суспільстві, ставить їх у чіткі визначені рамки, але, цим самим, породжує ріст злочинності. Не менш цікавим є твердження дослідника про

те, що люди без грошей деградуєть [4, с. 144]. Цивілізація в західному індустріальному суспільстві штовхає всіх індивідуумів до того, щоб прагнути до якнайбільшого благополуччя, але в той же час існує так звана вирівнююча ідеологія, що змушує людей думати, що кожен член суспільства має однакові шанси домогтися благополуччя. Разом з тим, очевидно, ніхто не очікує, що всі люди досягнуть цієї мети, хоча кожен сподівається хоча б наблизитися до неї. Досягнення матеріального благополуччя, очевидно, повинно забезпечуватися наполегливою працею, чесністю, дотриманням моральних принципів, що, в свою чергу, має призвести до задоволення своїх потреб. Насильство і обман як методи досягнення благополуччя забороняються у демократичному суспільстві, але визнаним фактом є те, що особа, яка застосовує дозволені методи, отримує менше визнання у суспільстві, якщо вона не досягає принаймні рівня благополуччя середнього шару суспільства. З іншого боку, особа, яка досягає досить високого рівня благополуччя, знаходить визнання, престиж і високий соціальний статус навіть у тому випадку, якщо вона користувалася не інституційними засобами, не соціально структурованими шляхами, застосовувала обман і маніпулювання людьми. Цей цинічний підхід викликає надає особливий вплив на ціннісні уявлення людей, які не можуть домогтися благополуччя на шляхах, дозволених суспільством. Отож, Мертон робить висновок, що можливість досягти благополуччя обмежується не лише браком таланту, працелюбності або потрібних якостей індивіда, але і самої соціальною структурою. Таким чином, аномія за Мертоном – це катастрофа системи регулювання індивідуальних бажань, в результаті чого *особа починає хотіти більше, ніж вона може добитися в рамках даної соціальної структури*, цілковита розбіжність між декларованими цивілізаторськими цілями та соціально структурованими шляхами їх досягнення. [4, с. 228]. Стосовно окремої особи аномія є викоріненням її моральних підвалів. Особистість при цьому позбавляється всякого почуття наступності, традиційності, позбавляється всіх зобов'язань. Її зв'язок із суспільством зруйнований, відсутня психічна та соціальної інтеграція, цілісність особистості і суспільства в цілому. Коли ж ціннісні та соціальні структури погано інтегровані, коли сама структура цінностей потребує певної поведінки та поглядів, а соціальна структура заважає цьому, тоді з цього випливає тенденція до аномії, до колапсу всіх норм, до відсутності всіх правових норм. Концепція Мертона має велике значення ще й тому, що вона, як зазначає Смерзер, розглядає конформізм та девіацію у вигляді двох чаш одних і тих же ваг, а не як окремі категорії [5, с. 194]. У ній також вказується на те, що девіація не є результатом абсолютно негативного ставлення до загальноновизнаних стандартів, як звикли думати у суспільстві. Дослідник наводить такий аргумент: злодій не буде ігнорувати соціально визнаний засіб досягнення фінансового успіху, а бюрократ, що практикує ритуалізм, не відмовляється від застосування загальноприйнятих правил роботи; він виконує їх надто детально, доводячи до абсурду. Разом з тим, поведінка цих двох людей є девіантною і типовою для аномії. Великий внесок у розробку теорії аномії зробив і Еріх Фромм [6, с. 108]. Він у своїх поглядах на «хворе суспільство» вказує на *глобальну небезпеку аномії*. Ідея основної гуманістичного праці Фромма полягає в тому, що найголовнішим показником хвороби суспільства є байдужість до людської особистості. У зв'язку з цим можна оцінити і аномічні результати, представлені Фроммом у поняттях «нарцисизму», «некрофілії», «садизму», «мазохізму» тощо [5, с. 198]. Зрозуміло, що основи цих психопатологічних відхилень знаходяться не в самих людях, а в соціальних структурах, що Фромм і пояснює, зазначаючи, що підстави відхилень не слід шукати в порушеннях психічних, моральних чи юридичних норм, їх недоліках або недосконалості. Наприклад, умовою для розвитку злочинності як аномічного явища є не слабкість чинного проти нього закону, а ті соціальні умови, які породжують злочинство. Нарешті, вкладом, внесеним Фроммом у розширення поняття аномії, можна вважати розробку його психопатологічного аспекту, завдяки чому він продовжив традицію Дюркгейма до пошуку психологічного аспекту поняття аномії, що, власне, було відкинуто Робертом Мертоном. Фромм також звернув увагу на природний аспект аномії, в той час як Мертон більше загострювали увагу на факті існування аномічних відхилень, обумовлених суб'єктивними діями, тобто на відхиленнях від моральних і юридичних норм [6, с. 110]. Отже, як Е. Дюркгейм, так і Р. Мертон та Е. Фромм зробили масштабний внесок у вивчення аномії як явища, ілюстрації її небезпеки для суспільства та пошуках шляхів її подолання та викорінення у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубовицкий, В.Н. Социология права: предмет, методология и методы / В.Н. Дубовицкий ; Белорусский государственный университет. – Минск : Право и экономика: 2010. – 178 с.
2. Дюркгейм Э. Самоубийство. – СПб: 1998. – 165 с.
3. Лавриненко В.М., Нартов Н.А. Основы социологических знаний. Навчальний посібник . – М.: 2000. – 320 с.
4. Мертон Р. К. Социальная структура и аномия / Социология преступности (Современные буржуазные теории). – М.: Прогресс, 1966. –342 с.
5. Человек: соотношение национального и общечеловеческого. Сб. материалов международного симпозиума (г. Зугдиди, Грузия, 19–20 мая 2004 г.) Выпуск 2 / Под ред. В.В. Парцвания. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество: 2004. – 285 с.
6. Соціологія.: Загальний курс: Підручник. М.: ИНФРА-М, 2004. – 332 с.
7. Дюркгейм Э. Самоубийство. – СПб., 1998. – 312 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Дворніченко Л.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник-к.ю.н., викладач Теремцова Н.В.

Під правотворчим процесом у науковій літературі розуміється державна і суспільна діяльність, що направлена на освіту, розвиток і вдосконалення правових норм.

Процес правотворчості включає дві стадії. Перша стадія складає підготовчий етап розробки правового документа. В ході її здійснюється попереднє формування законодавчої волі, що поки що не породжує правових наслідків. На другій стадії відбувається перетворення законопроекту на закон. З цієї миті наступають правові наслідки цього нормативного акту, що пов'язані з його загальнообов'язковістю.

Проте правотворчий процес має і соціально-правове коріння і підстави. Зазвичай закон розробляється потім, щоб юридично санкціонувати вже норми, що фактично склалися і використовуються в «живому праві». Хоча у багатьох випадках правотворчі органи дійсно розробляють нові, раніше не існуючі норми і правила.

Хід правотворчого процесу детальніше можна представити у вигляді послідовності ряду етапів: 1) Попередній етап, що включає: усвідомлення і осмислення існування об'єктивних соціальних, економічних, політичних, ідеологічних, психологічних чинників, що вимагають розробки цього закону; кристалізацію і усвідомлення інтересів соціальних класів, прошарків населення і груп, яким належить виразитися і оформитися юридично в даному правовому документі; осмислення можливих соціальних перспектив, пов'язаних із ухваленням закону і його майбутньою дією, а також розподілу політичних сил, які виступатимуть в підтримку або проти підготовленого законопроекту. 2) Етап підготовки тексту, що полягає в безпосередній роботі над ним, внесенні поправок, уточненні формулювань. 3) Етап обговорення проекту, в ході якого проект публікується у пресі, тиражується засобами масової інформації і доводиться до відома пересічних громадян. 4) Етап винесення проекту на розгляд законодавчого органу, в ході якого до законопроекту вносяться суттєві зміни і поправки, що покликані адаптувати його зміст до вимог і інтересів різних представлених у законодавчому органі соціальних груп. 5) Етап обговорення проекту в законодавчому органі, в ході якого законопроект набуває остаточної форми і проходить через процедуру голосування. 6) Етап вступу законодавчого акту в силу. З моменту набуття чинності він стає законом, обов'язковим для виконання всіма членами суспільства [4, с.117].

Правотворчий процес на всіх етапах свого руху представляє не тільки правознавчий, але і соціолого-правовий інтерес.

По-перше, будучи за своєю природою соціальним явищем, він реалізує певні інтереси соціальних груп і прошарків населення і вже через це підлягає соціологічному дослідженню.

По-друге, для соціології права важливо зрозуміти, які саме чинники соціального характеру впливають на зміст правотворчості, які саме з соціальних норм, що фактично склалися, отримують законодавче оформлення і закріплення. Важливо і те, які прошарки і групи населення безпосередньо беруть участь в обговоренні законопроекту, за яким змістом поправок, що вносяться при обговоренні, і зауважень, в якому ступені і які саме поправки виявляються наприкінці врахованими і входять в остаточну редакцію закону.

Напрямок, що вивчається, в соціології права, що вивчає соціальні аспекти законотворчого процесу, називається соціологією законодавства. Соціологію законодавства можна визначити як комплекс теоретичних і емпіричних соціологічних досліджень законотворчості. У межах соціології законодавства виділяється передзаконодавча, власне законодавча і постзаконодавча соціологія.

До сфери вивчення передзаконодавчої соціології потрапляють питання, що пов'язані із станом громадської думки перед ухваленням того або іншого законодавчого акту, а також із підготовкою населення до майбутніх неминучих змін у законодавстві.

Постзаконодавча соціологія досліджує відношення громадської думки до законодавчих актів, що вже набули чинності, а також ефективність дії останніх. Часто прийняті парламентом законодавчі акти, в яких, як здавалося до їх ухвалення, суспільство гостро має потребу, на практиці раптом виявляються неефективними. Постзаконодавча соціологія займається виявленням причин не такої ефективності законів, пошуком соціальних перешкод, що перешкоджають нормальному відправленню їх функцій. Вона вирішує ці завдання шляхом періодичних статистичних досліджень і опитування, що дозволяють виявити масштаби незастосування існуючих законів і звернути на них увагу громадської думки і правоохоронних органів [4].

Соціологія законодавства займається безпосереднім соціологічним забезпеченням законотворчого процесу: розробкою соціальних прогнозів розвитку суспільних потреб у створенні тих або інших правових норм; науково-практичним дослідженням змісту законопроектів; організацією і проведенням опитувань і анкетувань, що дозволяють зробити обґрунтовані висновки про відношення громадської думки до тих або інших законодавчих інновацій.

Нарешті, важливим завданням соціології законодавства в Україні є виявлення типових форм порушення законів, що діють, аналіз їх соціальних причин і детермінуючих чинників. Для теперішнього часу такими типовими порушеннями законодавства є незастосування норм, зафіксованих в Конституції

України [1], довільні тлумачення сенсу конституційних положень, недотримання встановлених Конституцією процедур ухвалення рішень і так далі. Особливо уразлива законодавча практика, що пов'язана з розвитком ринкової економіки. В ході економічних реформ було видано безліч законів, регулюючих ті або інші аспекти підприємницької діяльності, ринкових відносин, приватизації і охорони приватної власності громадян. На практиці склалося так, що більшість цих законів створені і діють без урахування змісту один одного, часто навіть протирічать один одному в різних своїх частинах. Крім того, ряд законів, і перш за все податкове законодавство, розроблялися без урахування специфіки української економічної ситуації, через що виконання багато з них просто фактично неможливо, оскільки веде до банкрутства підприємця [5]; [6]; [7].

Саме тому множина прийнятих законодавчих актів залишаються недіючими, а населення на практиці з легкістю знаходить способи благополучно їх обходити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. // Верховна Рада України; Конституція, (відомості Верховної Ради України (ВВР)), 1996, № 30, ст. 141); {Текст Конституції України відповідає тексту, що існував до внесення змін Законом «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-iv від 08.12.2004}; – Тлумачення від 25.01.2012, підстава v003p710-12. – Режим доступу: – <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Про захист персональних даних. Верховна Рада України; Закон від 01.06.2010 № 2297-VI./ (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481).– Редакція від 20.12.2012, підстава 5491-17.[Електронний ресурс]; –Режим доступу:<http://zakon4.rada.gov.ua>.
3. Костицький В.В. Соціологія сучасного праворозуміння та проблеми конституційного закріплення теорії розподілу влади./В.В.Костицький // Соціологія права.–2013. – № 1. – С.3-12.
4. Тадевосян Э.В. Социология права как специфическая отрасль социологии // Социально-гуманитарные знания. –2000. –№2. –С.117.
5. Теремцова Н.В.Аналіз міжнародної практики оподаткування фізичних осіб. /Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (21 квітня 2011 року). – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 467 с. *Фахове видання*
6. Теремцова Н.В.Система оподаткування громадян у країнах із розвинутою економікою. /Збірник тез доповідей укладено за матеріалами доповідей, виголошених на XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи». –Тернопіль, Вид. «Вектор», 2011. – 286 с. – С. 240-244.
7. Теремцова Н.В.До питання поняття податкової системи України: принципи побудови та функціонування в умовах розбудови правової держави. /Збірник тез доповідей укладено за матеріалами X Ювілейної Міжнародної науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми». – Тернопіль 10 червня 2011 р., Вид. «Вектор», 2011. – 230 с. – С. 168-170.

БЕЗПЕКА ПІД ЧАС ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

Демиденко А.С.

(Юридичний інститут, Національний авіаційний університет, м. Київ)

Науковий керівник : к.ю.н., доцент Рощина І.О.

Терор, тероризм – ці слова все частіше ми чуємо по радіо і з екранів телевізорів, читаємо на сторінках газет і журналів. В одній країні вибухнула потужна бомба, в другій захопили заручників, у третій викрали літак з пасажирами... Все це є проявами терору (лат. *terro* – страх, жак) – політики залякування, придушення політичних супротивників насильством. Внаслідок цього у звичайних громадян виникає страх їздити в метро, тролейбусах, потягах, літати літаками, відвідувати культурні та спортивні видовища, просто виходити на вулицю.

Тероризм став небезпечною хворобою суспільства дуже давно. Ще в I столітті нашої ери в Іудеї діяла секта сикаріїв, що знищувала представників єврейської знаті, які співпрацювали з римлянами. У середні віки представники мусульманської секти оссошафінів убивали тодішніх володарів, політичний терор застосовували деякі таємні товариства в Індії та Китаї. З другої половини XIX століття тероризм стає постійним чинником суспільного життя[2. с. 193]. Його представники – російські народники, радикальні націоналісти в Ірландії, Македонії, Сербії, анархісти у Франції 90-х років, а також подібні рухи в Італії, Іспанії, США. В "теорії руйнування" Бакуніна визнавалась лише одна дія – руйнування за допомогою отрути, ножа та мотузки, при цьому революціонери мають бути глухими до стогону приречених і не йти на жодні компроміси.

Взагалі, центральним елементом терору є захоплення заручників, викрадення політичних діячів, їхнє вбивство, вимагання грошей, спеціальних матеріалів, транспортних засобів, зброї, звільнення

політичних ув'язнених, поширення загального спровокування репресій з боку держави. Терор у відношенні національної, етнічної, расової або релігійної групи, здійснюваний з метою її повного чи часткового знищення, розглядається світовим співтовариством як акт геноциду.

Причини виникнення тероризму як явища мають соціальний характер і пов'язані з існуванням занадто великих відмінностей між умовами життя людей, а також дотриманням прав і свобод особистості в різних країнах світу. За причинами виникнення тероризм ділиться на різні види, наприклад: соціальний, національний, релігійний, кримінальний, та інші. Перераховані види тероризму загалом не характерні для України. Однак сучасний розвиток відкритого суспільства, збільшення можливостей для переміщення по земній кулі, збройні конфлікти поблизу кордонів нашої держави дають підстави вважати, що кожен з нас може стати жертвою терористичного акту. В цьому випадку на перший план виходить питання власної безпеки, збереження життя та здоров'я.

Водночас не слід забувати, що головним завданням терористів є не розправа із заручниками, а тиск, під погрозою цієї розправи, на органи влади зробити те, що вони вимагають [3. с. 47 - 48].

Що робити якщо вас взяли в заручники. Спецслужби всього світу розробили спеціальні правила поведінки при контакті з терористами. От деякі з них: якщо вас взяли в заручники, постарайтеся не виявляти "героїзму", оскільки ви можете не розрахувати свої сили і нерозумно загинути. Пам'ятайте, що вашою безпекою вже стурбовані фахівці з різних служб. Не суперечте терористам, але і не підлещуйтеся перед ними, і те, і інше призведе до порушення і непередбачених наслідків. Не скаржтеся і не плачте - це дратує терористів. Якщо ви потрапили під постріли, негайно падайте на підлогу та сховайтеся за куленепробивну перепону. Якщо в приміщення, де вас тримали терористи, увірвалися бійці спецпідрозділу, не намагайтеся їм довести, що ви заручник, а не терорист. Виконуйте накази і не суперечте, бо під час захоплення немає часу розбиратися, хто є хто. Якщо вас відпустили терористи, виходьте не кваплячись, але і не баріться, бо обидві форми поведінки небезпечні.

Звичайно, усього не можна передбачити, але якщо уже ви потрапили в таку неприємність, то спробуйте зберегти психічну стійкість. Уникайте дивитися викрадачам прямо в очі. Не робіть різких і загрозливих рухів, не провокуйте терориста на необдумані дії. Із самого початку виконуйте всі їхні накази і розпорядження. Говоріть спокійним голосом, уникайте зухвалого, ворожого тону. По можливості розташуйтеся подалі від вікон і від самих терористів. Намагайтеся запам'ятати якнайбільше про викрадачів. Це допоможе їхньому якнайшвидшому затриманню. Для підтримки сил їжте усе, що вам дають, навіть якщо їжа вам не подобається. Не намагайтеся бігти, якщо немає повної впевненості в успіху починання. Постарайтеся розвивати ваші взаємини з іншими заручниками. Однак робити це потрібно обережно, щоб у терористів не створилося враження, неначе ви намагаєтесь "втертися" в довіру, щоб самостійно звільнитися. Уникайте політичних дискусій, тому що тим самим ви можете викликати тільки роздратування, але постарайтеся бути уважними слухачем. З першою ж нагодою намагайтеся повідомити про своє місцезнаходження рідним чи в міліцію. Якщо злочинці перебувають в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, то намагайтеся максимально обмежити всілякі контакти з ними, оскільки їхні дії можуть бути непередбаченими. При застосуванні спеціальними підрозділами сльозоточивого газу дихайте через мокру тканину, швидко і часто моргайте, викликаючи сльози.

Тероризм є особливо небезпечним злочином і за нього передбачено покарання аж до найвищої міри – довічного позбавлення волі [1]. Але справедливе покарання злочинців не може повернути життя та здоров'я постраждалим унаслідок терористичних актів. З урахуванням цього дотримання елементарних правил безпеки в таких ситуаціях є найважливішою запорукою збереження життя як найвищої людської цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341 – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Кисловський Ю. Г. Контрабанда: історія та сучасність. – Х.: видавництво «ПРАВО», 2006.- 283 с.
3. Шумський П. Пришко А. Одельные вопросы борьбы с организованной преступностью // Право Украины. – 1999. - № 1. – С. 47-48.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Журавльова Ю.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник – д.ю.н., проф. Л. Наливайко

Політичне життя незалежної України починається з референдумом 1 грудня 1991 року та виборами Президента України. Результати Всеукраїнського референдуму та виборів Президента України створили у республіці якісно нову політичну ситуацію.

Незалежність України була визнана всіма колишніми радянськими республіками, світовим співтовариством. Вона є закономірним наслідком багатовікового прагнення народу.

24 серпня 1991 р. вона офіційно отримала назву — Україна, що відповідає історичній традиції. Розпочався процес утвердження атрибутів державності, без яких не існує суверенна держава.

Політичне життя суспільства — одна з найширших категорій політології, яка охоплює всю політичну сферу та її елементи, дає можливість відобразити їх динамізм. У різні епохи й у різних країнах воно має свої особливості, залежить від рівня цивілізованості суспільства, його демократизму, співвідношення корінних інтересів соціальних груп, вміння і прагнення політичного керівництва об'єднати народ для досягнення спільної мети. Закономірністю політичного життя є зростання його ролі й значення, у міру зростання людського виміру політики демократизації і гуманізації соціальних засад суспільства, формування соціально-правової держави [1, с. 213].

Політичне життя — це сукупність духовних, емоційних і практичних явищ політичного буття людини і суспільства, що характеризує їхнє ставлення до політики й участі в ній.

Розуміння політичного життя в цілому та окремо політичної ситуації в країні відбувається на засадах виховання, тобто отриманої інформації через первинних (батьків, родичів, друзів) та вторинних (представників адміністрації школи, вищого навчального закладу, армії, підприємства, партій, засобів масової інформації та ін.) агентів соціалізації.

Становлення української державності, інтеграція України в міжнародне європейське і світове співтовариство, побудова громадянського демократичного суспільства передбачають орієнтацію людини і зумовлює національно-громадянські пріоритети у вихованні громадян України, а саме виховання:

- політичної культури та правосвідомості;
- національної самосвідомості та культури міжнаціонального спілкування;
- екологічне виховання;
- моральне виховання (моральні переконання і ціннісні орієнтири, моральні норми і принципи, духовні потреби, самовиховання і моральне удосконалення);
- політикокультурне виховання;
- виховання толерантності.

Мета виховання полягає у тому, щоб навчити людину жити і діяти в суспільстві, на користь собі та іншим, враховуючи рекомендації міжособистісної толерантної взаємодії. Реалізація мети передбачає не лише виховання ціннісного ставлення до людини, формування в них гуманістичних якостей, психологічну готовність і практичний досвід здійснення відповідального особистого вибору [2, с. 17].

Для того, щоб особа мала можливість розуміти аспекти політичного життя, держава забезпечує поетапне формування правових знань, тобто надає особам базу політичних понять, навичок для усвідомлення нормативно-правових актів, з якими особа зіштовхується впродовж своєї життєдіяльності.

Не зважаючи на те що Україна є однією з розвинутих, демократичних та правових держав, існує ряд певних проблемних аспектів соціалізації особистості у процесі політичного життя, які є надзвичайно актуальними.

Моральні норми та ціннісні орієнтири більшою мірою засвоюються людиною у дитинстві та молодості, під час зрілого та похилого віку, вже сформовані поняття та власні переконання, можуть лише частково корегуватись.

Якщо людина не отримала гідного виховання, навчання та більшість її знань були набуті з недостовірних ЗМІ та мережі Інтернет або більшу частину свого життя вона перебувала в антисоціальному середовищі — ця людина буде недосвідченою у питаннях політичного життя країни, проте вона приймає участь у формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування.

Крім того, проблема соціалізації особистості в умовах політичного життя сучасної України, яскраво виражена у корупційних проявах, які «роз'їдають» суспільну мораль, культивують жадібність, девальвують зміст праці, ігнорують закони, та розповсюджують насильство. На сьогодні у системі освітніх стандартів України повною мірою не висвітлюються питання корупції та антикорупційних заходів [3, с.39]. На нашу думку, повинна бути сформована система антикорупційних ідей, поглядів, принципів, у яких відображене негативне ставлення особи до корупційних проявів та негайне впровадження цієї системи до освітньої програми країни.

Вплив на формування бачення політичного життя у країні, великою мірою здійснюють стереотипи та упередження, які є свого роду політичними установками, що заважають адекватному сприйняттю інформації та дійсності і навіть інколи закликає до вживання активних заходів. Треба чітко відмежовувати питання націоналізації, що є позитивним феноменом та прояви ксенофобії — які є негативним явищем. Так, керуючись негативними стереотипами щодо євреїв, лідер Реформації Мартін Лютер у середині XVI ст. закликав спалювати єврейські синагоги та будинки [4, с. 38]. Подібні приклади з всесвітньої історії повинні впливати на розуміння людиною причин та наслідків хибних стереотипів та упереджень.

Ще однією сучасною проблемою політичного життя країни є екологічне виховання осіб та розуміння екологічної етики.

Екологічне виховання - спосіб впливу на почуття людей, їх свідомість, погляди і уявлення. Мета освіти - формування фізичного та психічного, духовного здоров'я людини і всього суспільства. Освіта сама по собі не гарантує захисту від нерозумного, а то і злочинного ставлення до природи, а отже і до людей.

В першу чергу людина повинна усвідомлювати екологічний імператив – систему заборон на розміри споживання та використання природних ресурсів. Відповідно до рекомендацій ЮНЕСКО національні системи освіти повинні розвивати екологічне виховання на принципах будь-якої форми життя та будь-якої культури, біологічної та культурної різноманітності, самообмеження використання природних ресурсів, соціальне партнерство та особиста відповідальність за вчинений вибір [5, с. 27].

Таким чином, в умовах сучасного політичного життя особливості соціалізації особистості виражені у таких негативних аспектах як:

- неосвіченість попереднього покоління (батьків);
- антисоціальне середовище (участь у субкультурах, які суперечать моральним засадам суспільства);
- вплив недостовірних ЗМІ та мережі Інтернет;
- прогалини у виховному процесі окремих інститутів освітньої системи України;
- наявності корупційних проявів у сферах суспільного життя, при наявності дискреційної влади — влада над розподілом ресурсів;
- стереотипи та упередження, які породжують такі негативні явища як: расизм, ксенофобія, шовінізм, мізантропія та ін.;
- недосконалість екологічного виховання.

Наслідком низького рівня освіченості у питаннях політичного життя є невірне уявлення: про політичний устрій держав світу; політичні організації та інституції; принципи, процедури та регламенти суспільної взаємодії; виборчу систему країни; характер важливих державотворчих процесів; ознаки розвинутого громадянського суспільства. Поряд із цим формування політичної освіченості передбачає виховання сприйнятливості плюралізму думок, толерантного ставлення до опонентів, неприйняття насильства у будь-яких формах. Важливою складовою громадянського виховання є також формування культури міжетнічного та міжнаціонального спілкування.

Освіченість є невід’ємним компонентом моральності, а людина високих моральних норм завжди законослухняна, з увагою ставиться до громадянських і політичних інтересів своїх співгромадян.

Отже, освіта має визначальну роль у процесі політичної соціалізації особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: [Монографія]. – К.: - 2000.- 435 с.
2. Столяренко О. Ціннісне ставлення до людини: виховна модель толерантних взаємовідносин учасників навчально-виховного процесу // Рідна школа. – 2010. - №3 (963). – С. 17-23
3. Журавльова О.Н. Формирование антикоррупционного мировоззрения как актуальная проблема образования // Преподавание. История в школе. – 2011. - №3. – С.39-44
4. Кожем’яка О. Протидія дискримінації, расизму та антисемітизму в політичному суспільстві // Історія в школах України. – 2011. - №6. С. 38-41
5. Дзятковская Е.Н. Экологическая этика: проблемы экологического воспитания // Педагогика. – 2012. - №4. –С.27-33

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Гришко А.

(Класичний приватний університет)

Науковий керівник – д.с.н., проф. Д. Ядранський

Глобальні інформаційні процеси в сучасному суспільстві визначають механізми соціального становлення особистості та особливості розвитку суспільних відносин. Масштаби інформаційного впливу можна представити у вигляді багаторівневої системи, що долучає особистість, соціальні групи та суспільство в цілому. Особистість виступає основою цієї системи, адже рівень соціалізації особистості – політичної, правової, економічної тощо, визначає загальний рівень суспільного розвитку, що відображається у функціонуванні соціальних інститутів та всій сукупності суспільно-політичних відносин. Саме тому проблеми інформаційної безпеки особистості в процесі соціалізації завжди залишаються актуальними та потребують теоретичного аналізу та практичних напрацювань щодо виявлення, профілактики та запобігання негативного інформаційного впливу.

Інтерпретація поняття інформаційної безпеки в сучасних наукових дослідженнях має неоднозначний характер. Так, в найбільш абстрактному визначенні, під інформаційною безпекою розуміють захищеність інформації, носіїв, каналів та джерел інформації від негативного впливу; захищеність від розголошення конфіденційної інформації, з якою безпосередньо пов’язана загроза розголошення стратегічної національної інформації, захищеність від інформаційної зброї; безпека авторських прав; захищеність від порушення функціонування інформаційної системи; інформаційна безпека організації; стан захищеності інформаційного середовища суспільства, інформаційно-психологічна безпека особистості.

Достатньо вдале розмежування рівнів інформаційної безпеки наводить А. Стрельцов: „...інформаційна безпека людини полягає в неможливості нанесення шкоди їй як особистості, соціальна діяльність якої багато в чому базується на осмисленні інформації, що отримується, інформаційних взаємодій з іншими індивідами та часто має інформацію у якості предмета діяльності”. Разом з тим „інформаційна безпека суспільства полягає в неможливості нанесення шкоди його духовній сфері, культурним цінностям, соціальним регуляторам поведінки людей, інформаційній інфраструктурі та повідомленням, що передаються за її допомогою”. Й нарешті „...інформаційна безпека держави полягає в неможливості нанесення шкоди діяльності держави щодо виконання функцій управління справами суспільства, предметом якої виступає інформація та інформаційна інфраструктура суспільства» [4, с. 52-57].

Серед сукупності визначень поняття інформаційної безпеки ми відокремлюємо як найбільш визначальне для формування, реалізації та контролю соціальних процесів те, що пов'язане саме з безпекою становлення та активності особистості, як елементарного компонента сукупності соціально-політичних дискурсів та основного суб'єкта інформаційних процесів. В цьому сенсі найбільш вдалим ми вважаємо визначення інформаційної безпеки як «такого стану соціуму, при якому забезпечений надійний та всебічний захист особистості, суспільства і держави від впливу на них особливого виду загроз, що виступають у формі організованих інформаційних потоків і спрямованих на деформацію суспільної і індивідуальної свідомості. ... Стосовно конкретної людини інформаційно-психологічна безпека – це стан захищеності свідомості і психічного здоров'я людини, що забезпечує його цілісність як соціального суб'єкта, можливість адекватної поведінки і особистісного розвитку в умовах несприятливих інформаційних впливів» [3, с. 10].

Наведене визначення інформаційної безпеки людини підтверджує значущість інформаційних процесів в процесі соціалізації. Соціально-політична культура суспільства як відображення рівня особистісного розвитку кожного його члена формується під впливом функціонування сукупності соціальних інститутів, діяльність яких так чи інакше заснована на мережі інформаційної взаємодії. Інформація полягає в основі формування, функціонування та розвитку соціальних інститутів, суспільно-політичних відносин та реалізації будь-яких приватних інтересів. Зважаючи на це, інформація в сучасному світі являє собою не просто низку повідомлень та пояснень, вона являє собою капітал (соціальний, економічний, символічний тощо), за допомогою якого реалізуються інтереси суб'єктів суспільних відносин. Реалізація цих інтересів заснована на соціальній підтримці та особистісному ціннісному підтвердженні. Отже основна ціль інформаційного впливу в цьому сенсі бачиться у пошуку таких ефектів та інструментів, що будуть забезпечувати підтвердження цінностей та установок особистості. Цей процес успішно здійснюється за допомогою технологій засобів масової інформації, що за допомогою механізмів маніпуляції впливають на свідомість особистості на когнітивному, емотивному та поведінковому рівні. Так, множинність цінностей, що впроваджується за допомогою ЗМІ, приймається та закріплюється на основі «підтвердження» індивідуальних установок та інтересів особистості, завдяки чому створюється враження свідомої оцінки отриманої інформації, що долучає соціальні норми та сукупність ціннісних орієнтацій. Оцінка інформації, в свою чергу, пов'язана з її емоційним сприйняттям, що контролюється технологіями впливу та конструюванням відповідних образів. Нарешті, на основі закріплених норм та ціннісних орієнтацій особистість реалізує відповідні практики, що визначають життєву стратегію та активність людини у будь-яких сферах суспільного буття.

Людина в сучасному світі знаходиться в центрі інформаційно-комунікативного поля, що об'єднує у собі сукупність дискурсів та практик окремих особистостей, соціальних груп та інститутів суспільства, тому сприйняття, відтворення та обмін інформацією є необхідною основою існування людини у соціальному середовищі. Однак першочерговою проблемою сучасного суспільства постає охорона людини від негативного інформаційного впливу, передусім молоді, її психологічного, соціального та інтелектуального розвитку. Забезпечення інформаційної безпеки повинно реалізовуватися як на інституціональному, так і на особистісному рівні. Перший має враховувати удосконалення нормативно-правової бази щодо контролю інформації та її використання соціальними інститутами, удосконалення освітньо-виховної діяльності соціальних інститутів, підвищення інформаційної культури суспільства, а також розвиток саме комунікативних функцій, що забезпечують взаємозв'язок та взаємовплив особистості та соціально-політичних структур, а інший – охоплювати індивідуально-психологічні механізми розвитку особистості, сприяти засвоєнню належних цінностей та установок.

Як слушно зазначає Я. Жарков: «Унікальною особливістю інформаційних загроз є те, що вони виступають як самостійні загрози і поряд з цим – є реалізаційною основою інших видів загроз на інформаційному рівні, а часто і їх першопричиною» [1]. Інформаційна загрози можуть виходити не тільки з засобів масової інформації, а з будь-яких інших суспільних інститутів: церкви, закладів освіти, державних та громадських організацій, що здатні здійснити відповідний інформаційний вплив. Отже, особистість на будь-якому етапі життя безперервно піддається ризику інформаційного впливу на свідомість відповідно до цілей та інтересів джерела, або замовника інформації.

Конституція України наголошує безпеку людини найвищою соціальною цінністю (ст. 3 КУ) [2, с. 4], а тому найвищою цінністю повинна стати й інформаційна безпека, як підґрунтя успішної соціалізації особистості, свідомої оцінки та закріплення соціальних, правових, політичних та інших цінностей та норм, що сприятиме становленню громадянського суспільства в Україні та налагодження конструктивних взаємовідносин на всіх рівнях суспільно-політичної системи. Забезпечення інформаційної безпеки, розробка

та реалізація заходів та можливостей розвитку суспільної свідомості має стати одним з головних завдань планування та розвитку соціальних інститутів, передусім системи права, освіти та виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жарков Я. Небезпеки особистості в інформаційному просторі [Електронний ресурс] / Я. Жарко. – Юридичний журнал. – 2007. – №2. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2554>
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
3. Петров В. П., Петров С.В. Информационная безопасность человека и общества: учебное пособие / В.П. Петров, С.В. Петров. – М. : Изд-во НЦ ЭНАС, 2007. – 336 с.
4. Стрельцов А.А. Обеспечение информационной безопасности России. Теоретические и методологические основы / Под ред. В.А. Садовниченко и В.П. Шерстка. – М. : МЦНМО, 2002. – 296 с.

ІНСТИТУТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Нікогосян Л.В.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник – д.ю.н., проф. Л.Р. Наливайко

Загальновідомо, що в уяві багатьох пересічних громадян України європейське життя асоціюється передусім із економічними перевагами – високим рівнем споживання, оплати праці, доступністю доброякісних товарів і послуг не лише для «обраних», а й для широких верств населення.

Поряд із соціальними забезпеченні права на вільне працевлаштування, адекватної оплати та безпеки праці, гарантій соціального забезпечення, належних умов життя громадян, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту і соціального страхування відповідно до європейських стандартів [4], експертне середовище більше обговорює політичні вигоди євроінтеграції: аспекти військової, екологічної безпеки між державного співробітництва, розвитку правової держави, демократії громадянського суспільства тощо: «Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і повага до прав людини»; «...низка політичних аспектів не менш важлива, ніж фінансово-торговельні та соціальні ризики й вигоди поступово входження України в європейські структури» [1].

Слід зважати, що теперішні соціально – економічні та суспільно – політичні досягнення України та ЄС є результатом тривалого історичного процесу, в ході якого і сформувалася сучасна євроспільнота – сукупність людей, у яких протягом кількох поколінь поступово формувалася європейська ментальність. Її стрижень – спільна, попри національні відмінності й самобутність кожної країни ЄС, повага і безперечне визначення традицій, норм і правил, які становлять змістовну основу сучасної європейської демократії (остання, за влучною формулою О.Пахльовської, це «...абсолютно визначена система з обов'язковими константами: громадянські свободи, верховенство права, альтернативність влади, вибори, відділення церкви від держави, вільна преса тощо. Брак одного елементу провокує кризу всієї системи» [5].

Не менш очевидно, що успішна з погляду суспільства соціалізація безпосередньо залежить від того, якою мірою діяльність усіх соціальних інститутів, котрі створюють соціалізаційний вплив, відповідає прийнятим у цьому суспільстві соціокультурним нормам. А це практично всі складові інституційної структури суспільства, і хоча, як правило, вплив кожної з них у загальному результаті соціалізації – сформованій особистості – виокремити важко, тим не менше основні з цих складових традиційно визначені. Це родина (друзі, знайомі, сусіди тощо), заклади освіти (шкільні, вищої та післядипломної освіти), культури і мистецтва, трудові колективи, засоби масової інформації, місцеві громади, релігійні, політичні та громадські організації тощо.

Перший інститут соціалізації, який розглянемо *цесім'я, родина* в Україні. Сім'я цінується високо, розповсюджені багатопоколінні сім'ї, зберігаються традиції, орієнтація на виховання дітей у повних сім'ях. У країнах ЄС сім'ї цінуються високо, але толерантніше ставлення до незареєстрованих шлюбів і виховання дітей у неповних сім'ях (наприклад, у Великій Британії, Данії, Швеції, Норвегії). Менше розвинені родинні та міжпоколінні стосунки. У вихованні більше уваги зосереджено на розвитку дитини як особистості через різнобічне пізнання соціальної дійсності.

Близьке соціальне оточення (друзі, знайомі, сусіди). В Україні низький рівень довіри до оточення, незначний вплив соціального середовища на процеси соціалізації. А у західних країнах соціальне середовище більше впливає на процеси соціалізації у напрямі розвитку власної гідності, поваги і довіри до інших громадян.

Дитячі дошкільні заклади в Україні характеризуються здебільшого соціалізаційним приматом колективного над індивідуальним; брак державних закладів і кадрів, висока вартість перебування у приватних закладах. В країнах ЄС соціалізаційний примат індивідуального над колективним; значна допомога родинам для збільшення народжуваності й зайнятості жінок.

Інститут соціалізації щодо питань освіти, по – перше, *школи*, в Україні слабка якість освіти і виховання, брак відповідних кадрів і матеріально – технічного забезпечення школи, що суперечить сучасним

тенденціям розвитку суспільства та знань в цілому. У західних країнах попри різні організаційні системи освіта у країнах – лідерах якісна і диференційована відповідно до здібностей учнів, значна увага приділяється естетичному й фізичному вихованню, міцна матеріально технічна база шкіл.

По – друге, *заклади професійної освіти*, великий плюс в Україні, тому що зростає кількість тих, хто здобуває вищу освіту, але наявне незадоволення якістю та рівнем освіти. Протилежна ситуація в країнах ЄС там при різній вартості вищої освіти, повсюдно висока науковість, інформатизованість, якість та високі вимоги до здобувачів дипломів, атестатів.

По – третє, *заклади післядипломної освіти*, в нашій державі слабка система навчання, якій бракує цілісності, систематичності та матеріально – технічного забезпечення, а у більшості розвинених країнах сприяє розмаїття можливостей, умови ринку праці і соціокультурного середовища стимулюють сторони соціального діалогу до участі в навчанні впродовж життя.

Щодо рівня сприйняття *роботи* як життєвої цінності дещо нижчий, ніж у країнах ЄС. У мотивації при обранні місця роботи домінує оплата праці.

Також, українці більше довіряють *засобам масової інформації*, ніж європейці. Через ЗМІ (особливо ТБ) стає легко управляти та формувати українську суспільну думку. Європейці звикли до «глянцевого» мас – медіа, які є важливим чинником формування суспільних установок щодо моделей і способу їхнього життя.

Інтернетом та соціальними мережами значно менша частка користувачів серед українського населення; повільніші темпи розповсюдження, це пояснюється недоступністю до мережі через рівень доходів, освіти, сфери зайнятості, віку населення тощо. Значна роль Інтернет – комунікацій в західних країнах у соціалізації особи на всіх етапах її становлення, відомо що вони сприяють процесам глобалізації та розширюють можливості людей.

Перейдемо до питання *громадських та політичних організацій*. Незважаючи на давні позитивні традиції, в сучасній Україні мережа громадських організацій недосконала. Слабка співпраця з органами влади, зокрема мізерне фінансування їхніх програм і заходів, недосконале законодавство, дещо насторожене ставлення населення не дозволяють громадським організаціям країни посісти відповідне місце в системі соціалізації громадян. На сьогоднішній день в країнах Європи громадські організації дедалі більше стають майже рівноправними партнерами державних структур у суспільному житті, отримують підтримку з боку держави і громадян. Політичні організації, політичні партії в Україні поки що не стали в українському суспільстві дієвим інструментом процесу політичної соціалізації. Вони слабо впливають на формування політичної культури, не сприяють консолідації нації, вихованню політичної еліти. Незважаючи на те, що останнім часом в Європі авторитет партій дещо впав, партійно – парламентський механізм у більшості країн залишається досить гнучким та налагодженим.

Також в Європейській спільноті важливим інструментом були і залишаються *релігійні організації*. Соціалізуючий вплив релігійних організацій відчують на собі як віруючі, так і члени їхніх родин. Хоча останніми роками в Україні з'явилися ознаки міжконфесійної взаємодії за такими важливими соціальними напрямками, як охорона здоров'я, суспільна мораль, освіта, проте існує проблеми релігійної соціалізації особистості як чинника утвердження духовних цінностей громадського суспільства мають стати важливим спільним завданням для вчених, політиків, духовенства, релігійних організацій.

Метою даної роботи було визначити роль перелічених інститутів у формуванні особистості (соціалізації), проаналізувати особливості їх функціонування в Україні та ЄС, порівнюючи спільне та відмінне в тенденціях розвитку в контексті європейської проблематики, зосередженого переважно на соціальній сфері. Такий аналіз може допомогти формуванню відповідної ментальності жителів України – однієї з головних, на нашу думку, умов успішної євроінтеграції в досяжній перспективі [3].

Отже, соціалізація є комплексною та охоплює всі аспекти життя громадян як в Україні так і в Європі. На мою думку в нашій державі приховуються масштабні проблеми замість їх вирішення. Ми бачимо з вищенаведеного, що рівень життя у країнах Європи значно вищий ніж в Україні, а все тому що у європейських країнах мають належне фінансування, більше можливостей трудової мобільності, розвинена професійна соціальна робота, яка добре оплачується, постійно розробляються програми щодо покращення становища соціально незахищених верств населення, на відміну від нашої держави. Показано успішний досвід європейської спільноти щодо виховання, освіти, та становлення своїх громадян. Євроінтеграція насамперед має відбуватися не стільки в економічній і політичній сферах, скільки в соціальній, оскільки повага, гідність і безперечне визнання традицій, норм і правил кожної країни є основою сучасної демократії. Проблема соціалізації належним чином не вирішена і потребує більше наукового обґрунтування з боку вчених, а з боку держави фінансування, забезпечення матеріально – технічної бази, та докладання зусиль для зміни ситуації в країні та введення європейських стандартів якості життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Умланд А. Чотири виміри української інтеграції в Європу: внутрішньо і зовнішньополітичні вигоди зближення між Україною і ЄС / А. Умланд // Джеркало тижня. Україна. – 2011. – 13 трав. - № 17.
2. Курс Януковича на інтеграцію в Європу обіцяють не менять [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/news/17401.html>
3. Науковий журнал України Соціум №2/2011
4. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В.І. Муравйова. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.

5. Державна цільова програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008 – 2011 роки [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/594-2008-%D0%BF/page>

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДСТАВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ВЧЕННЯ Є.ЕРЛІХА

Кобан О. Г.

(аспірант кафедри теорії права і держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

(науковий керівник – доктор юридичних наук, професор Костицький В.В.)

Здійснено спробу розглянути основні підходи до праворозуміння, які склалися в юриспруденції на кінець XIX ст., що зумовили формування соціологічного підходу до права відомого на той час українського науковця-правника Є.Ерліха.

Постановка проблеми. Вивчаючи соціологічний підхід до права науковці, піднімають питання про те, хто ж є основоположником соціологічного вчення. Однозначної відповіді на це допоки немає. Дослідники називають Е. Дюркгейма, М. Вебера, Є. Ерліха, Р. ф. Ієринга, С.А. Муромцева, Р. Паунда, переконливо доводячи їх причетність до заснування соціологічного права. Висловлюється також судження про те, що соціологічна школа права не відмовилася від здобутків минулих правових концепцій. Так, російський правник О.Мартишин вважає, що «вона лише пропонувала своєрідну комбінацію підходів і компонентів, відомих і застосованих задовго до неї» [1, с.95-96]. Знаходимо також критику цього науковця і щодо окремих аспектів ерліховського вчення. Нашим завданням не є встановлення основних засад соціологічного підходу Є.Ерліха та самостійність його суджень. Ми зробимо спробу зазначити основні правові концепції, які склалися у науці на кінець XIX ст. та які могли стати передумовою формування соціологічного підходу до права відомого на той час українського науковця-правника Є.Ерліха.

Стан дослідження. Дослідження актуальних питань праворозуміння, яке є одним із основоположних у правовій науці, здійснює широке коло сучасних науковців, як українських (В.І.Бігун, Х.Бехруз, М.Козюбра, А.М.Ковтонюк, Н.М.Онищенко, Ю.Оборотов, С.Стеценко, Т.І.Тарахович), так і російських правників (С.С.Алексєєв, М.В.Антонов, М.І.Байтин, О.Мартишин, В.В.Трофімов). Ними аналізуються типи і підходи, значення для вивчення сутності права, засади та функції. Найбільш сталим визначенням у пострадянський час вважалося висловлювання С.Алексєєва, який праворозуміння характеризував як наукову категорію, змістом якої є пізнання права, його оцінка та ставлення до нього як цілісного соціального явища, здійснені внаслідок цілеспрямованої розумової діяльності людини [2, с. 169]. Сучасними дослідниками праворозуміння трактується значно ширше, зокрема, Ю.Оборотов визначає його як аксіоматичне начало (постулат) права [3, с. 49], Т.І. Тарахонич вказує на багатогранність цієї категорії, розглядає її як явище соціальної дійсності, правовий феномен, теоретико-методологічний підхід до розуміння сутності права [4, с. 152].

Виклад основного матеріалу. Більшість науковців, аналізуючи основні правові концепції та напрямки праворозуміння кінця XIX ст., указують на природно-правовий і юридично-позитивістський підходи до права та зародження соціологічного. Домінування будь-якого типу праворозуміння, вважає український юрист-науковець Х.Бехруз, соціально детермінується, залежить від цілого ряду соціальних факторів. [5, с. 146].

Щоб визначити, в якому співвідношенні щодо превалювання знаходилися зазначені основні типи праворозуміння, укажемо на стан наукових знань у досліджуваній період. Кінець XIX – початок XX ст.ст. характеризувався швидким і бурхливим розвитком науки, що потребувало нових підходів до праворозуміння. Їхня відсутність зумовила глобальну правову кризу. Юридичний позитивізм, який трактував право як сукупність загальнообов'язкових норм або правової поведінки, що забезпечується державним примусом, виявився неефективним для модифікації правової системи, застосування її в нових умовах науково-технічного прогресу. В юридичному позитивізмі відображався формально-догматичний підхід до праворозуміння.

Одним із основних теоретиків юридичного позитивізму був австрійський науковець Г.Кельзен. Основною його працею, в якій викладена нормативна концепція розуміння права є «Чиста теорія права». Аналіз цієї праці дозволяє віднести до засадних її положень: визначення концепції чистого вчення про право як теорію чистого права, а не конкретного правопорядку; очищення знання про право від всього, що не є проявами права, тобто від ідеологій, оцінок, суджень на підставі виключно фактів; вчення про право як особливу наукову дисципліну, не залежну від інших; протиставлення природного і нормативного розуміння права, фактів реального життя і норм; розуміння соціологічного підходу до права як різновиду юридичної етнографії [6].

Українським юристом М.М. Жовтобрюхом підкреслюється, що сама постановка проблеми сутності права для Г.Кельзена була «метафізичним питанням», наслідком чого наука втрачає свою об'єктивність, не в змозі відобразити правову реальність, об'єктивним регулятором суспільних відносин може бути лише деїдеологізоване, надкласове право [7].

У сучасній науковій літературі міститься не лише критика вчення Г.Кельзена, ученими підкреслюється його вклад у правову науку. Український дослідник Р.Корнута звертає увагу на значення вироблення Г.Кельзеном концептуальних понять і спеціальних термінів його теорії права (правова наука, правознавство, правовий вираз, розрізнення термінів норма права і правове положення, юридичний склад) [8, с. 14–15]. Позитивні аспекти вчення Г.Кельзена виділяються й російськими науковцями. В одній із останніх публікацій М.В.Антонов зазначає, що Г.Кельзен не відкидав фактичний вимір права, не вказував цей вимір антинауковим, а робив спробу створити окрему прикладну дисципліну. Такою визнавалася юриспруденція, предмет якої змістовно відрізнявся від предмету соціології та психології [9, с. 184]. Саме з Г.Кельзеном дискутував Є.Ерліх відстоюючи свої погляди щодо обумовленості права явищами, процесами, фактами соціуму.

На протипагу юридичному позитивізму склався соціологічний підхід до права, змістом якого стало обґрунтування важливості дослідження соціальних причин і факторів суспільних правовідносин для формування сутності права; розгляд впливу на юридичну науку соціальних явищ. У Західній Європі соціологічний підхід до права розробляли французькі учені юрист Л.Дюгі (створив концепцію соціальної солідарності), соціолог Є.Дюркгейм (розробив поняттєво-категоріальний апарат, інструментарій, що був застосований соціологією права), німецький філософ М.Вебер («Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика») та інші науковці. Так, М.Вебер здійснив обґрунтування самостійності соціології права шляхом виявлення сутності права як ефективного засобу здійснення політичної влади і його розмежувань з мораллю, обґрунтував взаємозв'язок економіки і правопорядку. Соціологічні погляди на право висловлені у наукових розвідках російських учених С.А. Муромцева, Н.І. Карєєва, Н.М. Коркунова, М.М. Ковалевського, П.І. Новгородцева, Л.І. Петражицького, українського науковця Б.А. Кістяківського. Але переважна більшість науковців указує, що безпосереднім засновником соціології права став український правник за походженням Є.Ерліх, який обґрунтував засади свого вчення у монографії «Основи соціології права» (1913).

Висновки. Дослідження історії та стану правових вчень кінця XIX ст. свідчить про те, що перші ідеї про обумовленість права фактами реального життя з'являються фактично одночасно у різних країнах світу. Філософи, юристи, соціологи обґрунтовують взаємозв'язок права та соціуму. Наскільки Є.Ерліх був ознайомлений із такими поглядами? У своїх працях він зазначає, що розподіляє погляди О.Конта, полемізує з Г.Кельзеном. Вважаємо, що соціологічний підхід до права Є.Ерліха базується як на аналізі тогочасних наукових розвідок про соціологію права, так і водночас є виявом праворозуміння.

Література.

1. Мартишин О. Классические типы правопонимания и «новые теории права» / О.Мартишин // Право Украины. – 2010. – №4. – С. 92-99.
2. Алексеев С.С. Теория права / Алексеев С.С. – М., 1995. – 320 с.
3. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права / Ю.Оборотов // Право України. – 2010. – №4. – С.49-55.
4. Тарахонич Т.І. Сучасні підходи до праворозуміння / Т.І.Тарахович // Альманах права. – 2011. – Вип.2. – С. 149 – 153.
5. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система / Х.Бехруз // Право України. – 2010. – №4. – С.143-147.
6. Чистое учение о праве Ганса Кельзена [перевод С.В.Лезова, Ю.С.Пивоварова]. – Вып.1. – М.: АН СССР ИНИОН, 1988. – 213 с.
7. Жовтобрюх М.М. Нормативізм Г.Кельзена і К.Шмітта як теоретико-правова антитеза соціології права: до постановки проблеми / М.М.Жовтобрюх // Право та державне управління. – 2012. – Вип 3. – С. 164 – 169.
8. Корнута Р. Друге читання основної праці Ганса Кельзена «Чисте правознавство» / Р.Корнута // Право України. – 2005. – №10. – С.13-17.
9. Антонов М.В. Социологические мотивы учения о праве Ганса Кельзена / М.В.Антонов // Юридический позитивизм и конкуренция теорий права: история и современность (к 100-летию со дня смерти Г.Ф.Шершеневича). Материалы VI Международной научно-практической конференции. В 3 ч. – Иваново: Ивановский государственный университет, 2012. – С. 184—198.

ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Козаченко М.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник – д.ю.н., проф. Л. Наливайко

Проведення адміністративної реформи в Україні актуалізує не лише потребу в удосконаленні системи публічного управління в цілому, але й зміни у підходах до формування кадрового забезпечення державної служби.

Стаття 1 Закону України «Про державну службу» визначає, що державна служба в Україні - це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного

виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження.

Виходячи зі статусу цих осіб та об'єму їх повноважень, претендент на посаду державного службовця має бути не лише висококваліфікованим спеціалістом у своїй сфері, але і бути готовим до постійного професійного розвитку своєї особистості та виявляти високий ступінь участі у процесах державотворення в Україні.

Варто розглянути питання взаємозв'язку між якістю прийнятих управлінських рішень та загальним рівнем соціального життя у державі.

Так, на прикладі багатьох органів державної влади в Україні можна відслідкувати і загальносоціальні проблеми українського суспільства.

Відсутність стабільності та впевненості у майбутньому. Як правило, державні службовці стикаються з проблемою відсутності стратегічного плану розвитку їх сфери діяльності або лише за його формальної наявності, що докорінно відрізняється від щоденної реальності у якій із приходом кожного нового керівника може докорінно змінитися підхід до вирішення питань, що стоять перед тим чи іншим органом державної влади. На жаль, не завжди на краще.

Ця проблема тісно пов'язана з питанням якісного добору керівників середньої та вищої ланки державних службовців. Оскільки критеріями, якими керуються під час їх добору не завжди є: досвід, професіоналізм, високі моральні якості, компетентність, відданість справі. Проблема в тому, що серед великої кількості «людей не на своєму місці» губляться або втрачають можливість ті особистості, які не зважаючи на будь-які перепони та маючи достатню кількість знань та досвіду, готові до впровадження прогресивних ідей і слідуванню задекларованим принципам державної служби.

Важливо зазначити також про вплив якості прийнятих рішень на процеси, що відбуваються в суспільстві. Так, кожне прийняте рішення має проходити сувору оцінку з точки зору його життєздатності і наслідків.

На сьогодні ми можемо побачити, як лобювання інтересів окремих груп призводить до нехтування інтересами суспільства та держави взагалі. Та демонструє низький рівень не тільки законотворчої та законодавчої роботи, але і справляє враження взагалі бездумного підходу. Що також негативно впливає на імідж державної служби та загального ставлення до такого соціального явища як державна влада.

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що наявність великої кількості, як антикорупційних законодавчих актів, так і наявність загальних правил поведінки державного службовця тощо – не гарантує високу якість управлінських рішень і гідний рівень професіоналізму, компетентності та усвідомлення серед державних службовців.

Таким чином, перед українським суспільством стоїть складне завдання – виховати у молоді повагу до загальнодержавних цінностей, високий рівень відповідальності за свої дії та прийняті рішення, оскільки саме з її числа буде формуватися наступне покоління державних службовців.

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НАРОДУ

Коновалова С.

(Ірпінська фінансово-юридична академія)

Науковий керівник – к.ю.н. М. Кармаліта

Протягом останніх десяти років кожен громадянин незалежної України може спостерігати стрімкий, революційний прогрес у розвитку інформаційних технологій. Саме через це зараз є дуже важливим питання інформаційної безпеки України, адже іноді навіть людина без спеціальної освіти може зруйнувати захист державної мережі.

Інформаційною безпекою України – є стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання, порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [2].

Звичайно не можна порівнювати інформаційний захист на рівні особи та на рівні держави тому, що захист інформації державного значення є набагато вищим. Проте не можна забувати про рівень суспільний (формування якісного інформаційно-аналітичного простору, плюралізм, багатоканальність отримання інформації, незалежні потужні ЗМІ, які належать вітчизняним власникам).

Прикладами загрози конституційним правам і свободам, можуть бути:

- девальвація духовних цінностей, пропаганда зразків масової культури, заснованих на культі насильства, духовних і моральних цінностях, що суперечать цінностям, прийнятим в українському суспільстві;

- зниження духовного, морального і творчого потенціалу населення України, що істотно ускладнює підготовку трудових ресурсів для впровадження і використання новітніх технологій, зокрема інформаційних;

□ маніпулювання інформацією (дезінформація, приховування або перекручування інформації) та інші [3].

Саме зараз виникає питання як же захистити громадян, суспільство, державу від загрози з боку неправомірного використання інформації?

Звичайно кожен знає, що Служба Безпеки України має функцію захисту інформації, але нажаль ця функція стосується більше державної інформації, що є таємницею. А як же бути з інформаційною безпекою соціуму, тобто безпекою народу? Вважаємо, що існує декілька шляхів для забезпечення даної безпеки:

- заборона засобів пропагандистсько-психологічного впливу таких як:
 - вимагання розголошення особистої інформації;
 - реклама спиртних напоїв, пігулок, нездорової їжі (усі ці продукти є небезпечними для суспільного здоров'я);
- заборона використання психотронної зброї такої як:
 - метод «програмування поведінки» (зомбіювання);
 - використання інформації, що стосується парапсихології та може бути використана проти особи;
- заборона засобів психологічного впливу таких як:
 - голографічні зображення в атмосфері;
 - синтезатори голосів відомих лідерів.

Також для повної ефективності необхідно мати досконале законодавство та звичайно потрібно, щоб усі хто живе у суспільстві також не нехтували особистою інформаційною безпекою.

Отже, з усього вищесказаного можна зробити висновок, що в Україні є досить розвиненою система захисту інформації, проте нажаль вона не є настільки дієвою. Достатньо подивитись на «правдиву інформацію» ЗМІ або рекламу (з масовим вживанням пігулок, спиртних напоїв та енергетиків), що істотно підриває психіку суспільства. Звичайно ці фактори ганебно впливають на стан соціуму і тому потрібно удосконалювати методи боротьби із неправдивою, некорисною інформацією, або інформацією, отриманою нечесним шляхом. Можливо саме зараз прийшов час до впровадження більш жорстких заходів, що будуть закріплені на законодавчому рівні!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захист інформації та інформаційна безпека // електронний ресурс.-режим доступу [www.info-work.com.ua]
2. Інформаційна безпека // України електронний ресурс.-режим доступу[www.uk.wikipedia.org]
3. Морозов О. Л. Інформаційна безпека в умовах сучасного стану і перспектив розвитку державності /О. Л. Морозов // Віче.–2007.–№12.
4. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції.–К., КНТ, 2006.–280с.
5. Указ Президента України «Про Доктрину національної безпеки України» від 8 липня 2009 року №514/2009.

СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВИ, ПРАВА І ЛЮДИНИ У ВЧЕННЯХ Б.А. КІСТЯКІВСЬКОГО

Киця О.С.

(Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка)

Науковий керівник: д.ю.н, проф. В.В. Костицький

Дослідження проблем співвідношення держави і права, влади та людини є традиційним в світовій історії політико – правової, філософської та соціологічної правової думки. Дана тема не обійшла уваги і українських та російських вчених, зокрема піком своєї популярності були дослідження у XIX-XX ст. Питання співвідношення активно досліджувалися такими вченими, зокрема П. Новгородцев, Н. Коркунов, А. Радищев, В. Гессеном, Б. Кістяківським та ін. Філософи, соціологи намагались з'ясувати сутність держави, її завдання та функції, місце соціуму та народу у ній, а також їх взаємодію.

Одним із таких вчених і був Б.А. Кістяківський, який присвятив не одну свою працю дослідженню даного питання, зокрема «Людина та суспільство», «Соціальні науки і право», «Філософія і соціологія права» та ін. Саме в цих працях розкривається зміст його вчень про типи держав, її сутність; теорія поділу влад, про органи державної влади; вчення про «правову державу» та її ознаки; людину, індивіда та суспільство, їх взаємодію з державою, позицію в державі; теорія суб'єктивних публічних прав тощо.

Переходячи безпосередньо до розгляду даної теми, Б.А. Кістяківський досліджуючи питання співвідношення держави та права зазначив: «...вопрос об отношении между государством и правом, несмотря на свою сравнительную простоту, оказывается одним из самых неясных и запутанных вопросов в современной науке о государстве» [1, с. 79]. Перш ніж дослідити дане питання, варто звернутися до розуміння вченим поняття «держави» та «права». Так, одне із визначень держави вченим визначається як: «правовая организация оседлого на известной территории народа, находящая своё завершение в органах государственной власти» [2, с. 118].

Досліджуючи значення права в житті держави та народу, Б.А. Кістяківський приходив до декількох визначення права, зокрема – теоретичного, яке в свою чергу поділяється на:

- державно – організаційне або державно – владне поняття права під яким розуміється сукупність норм, виконання яких гарантується державою;
- соціологічне – сукупність відносин, в результаті яких виробляються і закріплюються правові норми;
- психологічне – сукупність психологічних хвилювань повинності та зобов'язань, які мають імперативно – атрибутивний характер;
- нормативне – сукупність правових норм, які містять у собі ідеї про зобов'язання, які визначають зовнішнє відношення між собою людей.

Практичне розуміння права, у свою чергу складається з:

- юридико – догматичного розуміння права як сукупності правил, які вказують, як знаходити у чинних правових нормах рішення при конфлікті інтересів;
- юридико – політичного розуміння права як сукупності правил, які допомагають знаходити і встановлювати норми для задоволення інтересів [5, с. 139 - 140]. Аналізуючи вищезазначені положення, приходимо до висновку, що Б.А. Кістяківський прихильний широкого розуміння права та сторонник єдиновірного визначення.

Повертаючись до питання взаємодії, вчений наголошує, що основним моментом взаємодії права і держави, перш за все, є потяг до утвердження правових основ і необхідності підпорядкування державної влади правовим нормам. Так, держава і право є дві сторони однієї медалі, адже, на його думку, вони взаємодіють, а не зливаються. Єдність полягає у тому, що вони виникають і розвиваються разом; мають однакові підходи до типології та сутності; виступають засобами управління, інструментами влади; покликані для забезпечення особистих, групових та громадських інтересів тощо. Взаємодія ж права та держави з однієї сторони полягає у тому, що останнє формує, змінює, охороняє, гарантує права, яке з іншої сторони – впливає на державу, визначає діяльність її органів та визначає їх функції [6, с. 341 - 342].

Щодо відмінностей, серед них Б.А. Кістяківський визначав – держава – особлива організація політичної влади, а право – соціальний регулятор; держава виражає силу, а право – волю; якщо первинним елементом держави виступає орган, то первинним у праві виступає норма; не співпадають по формам та функціям. У даному контексті виникає у Б.А. Кістяківського концепція «правової держави», відповідно до якої держава є правовою організацією, де обмеження влади досягається визнанням за соціумом невід'ємних, непорушних та недоторканих прав, що становлять сферу свободи особи, в які держава не має втручатись. Основна мета такої держави – об'єднання інтересів держави та народу і їх солідарності. Людина та держава – це два поняття, що взаємодоповнюються, внаслідок чого «культурна людина» не мислиться без держави.

Основу правопорядку в державі складають свобода та недоторканість людини, де межі влади складають визнання останньою невід'ємних, непорушних та недоторканих прав. При цьому, у правовій державі відповідальність за нормальне функціонування правопорядку лежить на народі. Вчений розрізняє «природні» (дополітичні) права людини, під якими розуміється свобода совісті, свобода слова і спілкування, свобода пересування, дані права не створюються та не надаються державою, проте вони мають нею оборонятись та гарантуватись.

«Кістяковский предполагает две основы правового государства – субъективные публичные права и участие народа в законодательстве и управление страной...», де під публічними правами розуміє соціалістичні, які примикають до природних та політичних прав, зокрема право на працю, на участь у культурних та матеріальних благах [3].

«Способствуя росту солидарности между людьми, государство облагораживает и возвышает человека. Оно дает ему возможности развивать лучшие стороны своей природы и осуществлять идеальные цели. В облагораживающей и возвышающей человека роли и заключается истинная сущность и идеальная природа государства» - в цьому розуміється мета держави за Б.А. Кістяківським [4, с. 107].

Важливе місце у працях Б.А. Кістяківського займає дослідження проблеми державного управління. Вчений зазначав, що громадяни повинні здійснювати своє право на управління державними справами через політичні партії, інші форми організації залежно від їх правової культури.

У своєму дисертаційному дослідженні вчений зазначає: «Без активного отношения к правовому порядку и к государственным интересам, отношения, исходящего из недр самого народа, правовое государство немыслимо. Своего полного развития оно достигает при высоком уровне правосознания в народе и при сильно развитом в нем чувстве ответственности. Наше понимание государства, утверждающее временный и проходящий характер государственного насилия угнетения, покоится на нашей вере в человеческую личность. В правовом государстве ответственность за нормальное функционирование правового порядка и государственных учреждений лежит на самом народе. Но именно потому, что забота о государственной и правовой организации розложена в правовом государстве на самый народ, оно является действительно организованным, то есть благоустроенным государством [4, с. 109].

Отже, підводячи підсумок, вчення Б.А. Кістяківського залишаються актуальними і сьогодні, хоча деяким з них майже сторіччя. Вважаю, що певні положення мають місце і в наш час, зокрема з приводу того ж визначення права, адже традиційним є підхід до розуміння права з позиції позитивізму, що не відповідає сьогоденній дійсності та широко критикується. Особисто для мене близькі вчення з приводу взаємодії

народу та держави в особі державних органів. Я підтримую ту позицію, що народ, громадяни тієї чи іншої держави мають бути активний у творенні державного управління та діяльності держави загалом, адже саме нам жити у тій державі, яку ми побудуємо, тому підтримуючи Б.А. Кістяківського, закликаю всіх не бути байдужими до себе і того, що навколо вас, адже змінити можна все, головне почати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кістяковский Б.А. Философия и социология права. СПб.:РГХИ. – 1998
2. Кістяковский Б. А. Избранное: в 2-х ч. - Ч. 2 / Б. А. Кістяковский; [сост., автор вступ. ст. и коммент. А. Н. Медушевский] — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. — 376 с. — (Библиотека отечественной общественной мысли с древнейших времен до начала XX века).
3. Праздникова В.Ю. К вопросу о понятии государства и его социалистической природы в учении Б.А. Кістяковского [Электронный ресурс] — Режим доступа - http://www.ebiblioteka.lt/resursai/Uzsienio%20leidiniai/SGU/uaj/2005-0102/uaj0501_03.pdf
4. Харитонов А.Н. Соотношение государства и личности в учении Б.А. Кістяковского/ Гуманитарные исследования. 2007. № 4. С. 107-111.
5. Радкевич К. Право как социальное явление в концепции Б.А. Кістяковского// Социальные и гуманитарные науки. Серия 11 – М. 1998
6. Харитонов А.Н. Соотношение государства и права в учении Б.А. Кістяковского// Альманах современной науки и образования. 2007. № 2. С. 341-342.

СОЦІОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Костицький В.

(юрист)

Наукова дискусія щодо розуміння правового змісту поняття “статус НБУ” виявляється залежною від загальноправового тлумачення поняття “правовий статус”. Розбіжності в інтерпретаціях стосуються, перше, розуміння суті і природи самого явища, по-друге, включення до складу категорії “статус” тих чи тих елементів.

Статус НБУ відображає його цільове призначення і в нормативному сенсі виступає інструментом, що систематизує правові норми, що регулюють організацію і діяльність НБУ як суб’єкта правовідносин та приводить останні до стабільного правового стану.

У розумінні особливостей правового статусу НБУ поєднуються його нормативні характеристики, певні теоретичні уявлення і узагальнення та реальна практика реалізації правових приписів, що регламентують його організацію та діяльність. Відтак, як загальна статусно-правова характеристика НБУ, так і поелементний аналіз його статусу мають важливе наукове значення.

Фрагментарність наукових досліджень такої проблематики не дає змоги сформулювати загальне наукове уявлення про роль і місце принципу незалежності у структурі правового статусу НБУ, особливостях його організації та діяльності.

Не можна не погодитися з думкою, що проблема визначення правового статусу НБУ є однією з актуальних, цікавих та багатограних проблем сучасної юридичної науки[1]. Так само, слід погодитися і з тезою про комплексний характер згаданого правового статусу, що загалом притаманно статусу органу державного управління[2], а також з тезою про складну природу публічно-правового статусу цього органу[1].

Проте, фіксування комплексності характеру правового статусу НБУ не знімає з порядку денного проблеми уточнення самого змісту цього поняття, визначення складових такого статусу тощо. Втім, юридична категорія правового статусу широко використовується в науці для визначення природи, місця суб’єктів права у системі суспільних відносин, їхніх прав і обов’язків стосовно інших суб’єктів права тощо[3].

Найзагальніша дефініція правового статусу особи вказує на юридично закріплене становище суб’єкта права в суспільстві, що проявляється в системі прав та обов’язків. Зважаючи на синонімічність статусу і правового становища, до поняття правового статусу включають загальну правоздатність і гарантії прав[4], законні інтереси[5], юридичну відповідальність[6].

Очевидно також, що принципи, на яких ґрунтується правовий статус НБУ, не можуть бути вичерпані лише положеннями, що виражають особливості побудови НБУ. Такі принципи повинні систематизувати найхарактерніші особливості організації і діяльності НБУ, відображати статику і динаміку, що зумовлюють його статус.

Крім того, до числа принципів організації і діяльності НБУ не можуть входити положення, що відображають, як зазначає О.П. Орлюк, особливості правовідносин, що виникають за участю НБУ. Адже реалізація повноважень НБУ, як його центрального елемента, вочевидь, виходять за межі правового статусу НБУ. В той же час принципи організації і діяльності НБУ належать до передстатусних елементів.

Тому, враховуючи все вищесказане, принципи організації і діяльності НБУ можна визначити, на нашу думку, як засадничі ідеї та положення, як закріплені безпосередньо в законі, так і не регламентовані на нормативно-правовому рівні безпосередньо, які найбільш повно, цілісно, системно визначають найхарактерніші особливості організації і діяльності НБУ та зумовлюють його правовий статус.

Отже, в юридичній науці на сьогодні не склалося єдиного уявлення про зміст та структуру принципів правового статусу НБУ (центробанку як такого).

На особливу увагу заслуговує виокремлення в структурі правового статусу НБУ таких елементів, як відповідальність і гарантії. Адже в деяких дослідженнях ці елементи відносять до пост-статусних[7]. Така теза ґрунтується на припущенні про те, що відповідальність і гарантії безпосередньо виявляються вже в ході реалізації статусу суб'єкта права. Але нам ближчою до істини видається думка, що вони вже закладені в структурі статусу саме як певні права та обов'язки, і саме тому вони можуть бути реалізовані.

У сучасних дослідженнях класичною вважається така структура статусу суб'єкта права, яка включає в себе такі обов'язкові елементи: права, обов'язки, гарантії і відповідальність[8].

Докладніший розгляд вищезгаданих поелементних характеристик статусу державних органів щодо сучасного стану їх розвитку та стосовно НБУ дозволяє зробити такі висновки:

Навряд чи доцільно включати політичні характеристики до структури правового статусу, з огляду на відносну автономність політичної та правової сфер. Зрозуміло, що обидві ці характеристики НБУ як органу публічної влади можуть істотно відрізнитися. Проте, політична складова не може бути визначальною саме для правової характеристики статусу НБУ. Норми, що регламентують організації та діяльності НБУ, лише частково належать до предмету регулювання конституційного права (ними регулюються лише засадничі, відправні правовідносини). Натомість, основний обсяг нормативного матеріалу в цій сфері належить до сфери фінансового, і частково адміністративного права України, що зумовлено подвійною правовою природою НБУ як особливого органу державного управління та банківської установи.

Багатогалузевий же характер регулювання статусу НБУ зумовлює необхідність виокремлення конституційного, конституційно-правового, інших галузевих правових (адміністративно-правового, податково-правового, фінансово-правового тощо) та загального правового статусу НБУ. В основу такої класифікації мають бути покладені критерії галузевої приналежності джерел і обсягу правового регулювання статусу НБУ.

Конституційний статус НБУ визначається нормативними характеристиками, безпосередньо закріпленими правовими приписами Основного Закону України (статті 85, 93, 99, 100, 106[9]).

Конституційно-правовий статус НБУ є ширшим за змістом від конституційного і включає в себе нормативні характеристики, що містяться, окрім Основного Закону України, ще й в інших джерелах конституційного права (насамперед, маємо на увазі відправні положення спеціального Закону „Про Національний банк України”[10], прийняті в розвиток положень Основного Закону України).

Інші галузеві (спеціальні) правові статуси – адміністративно-правовий, цивільно-правовий[11; 12], фінансово-правовий – розкривають особливості участі НБУ у відповідних правовідносинах, регламентованих відповідними галузями права. Задля деталізації окремих аспектів участі НБУ в таких правовідносинах виокремлюються підвиди його галузевих статусів (зокрема, податково-правовий[2] та бюджетно-правовий статуси[13] як підвиди фінансово-правового статусу НБУ).

Загальний правовий статус НБУ охоплює конституційний та галузеві правові статуси і характеризується найбільшою широтою параметрів, визначеною джерелами різних галузей національного права України.

Таким чином, найбільший обсяг має загальний правовий статус НБУ, основу якого складає конституційно-правовий статус та інші галузеві статуси, осердям яких, своєю чергою, є конституційний статус НБУ.

З урахуванням конституційних приписів щодо правового статусу НБУ, можна стверджувати, що він є унікальним, типологічно не подібним до статусів інших органів державної влади України. Конституційно-правовий статус НБУ вказує на його неприналежність до жодної з гілок влади, зумовлює його особливе місце в державному механізмі України.

Загальний правовий статус НБУ є найбільш конкретизованим за рахунок найширшого обсягу правового регулювання і доповнює попередні статуси за рахунок поточного законодавства, окремі системні елементи якого вказують на специфіку статусу в різних групах правовідносин (конституційних, адміністративних, цивільних, фінансово-правових).

Водночас основи правового статусу НБУ зумовлені, визначені у відправних нормах конституційного рівня.

Своєрідність правового статусу НБУ визначається насамперед тим, що він має подвійний характер. Це, зокрема, виявляється в тому, що НБУ, з одного боку, є частиною банківської системи країни, а, з другої, він наділений контрольними та владно-розпорядчими повноваженнями щодо інших кредитно-банківських організацій[14; 15; 16; 17; 18].

Звернемо увагу на статтю 2 Закону „Про Національний банк України”, в частині 1 якої йдеться про те, що НБУ є центральним банком України, особливим органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією та законами України[10].

На наш погляд, з урахуванням наведених вище міркувань, запропоноване нормативне визначення не можна визнати абсолютно коректним. Адже з наведеного визначення випливає, що до структури правового статусу НБУ не включені завдання, функції, повноваження і принципи організації НБУ.

На наш погляд, найбільш виразно виявляється специфіка правового статусу НБУ через призму аналізу її в контексті з'ясування ролі та місця цього державного органу в механізмі Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пастушенко Е.Н. Центральный банк Российской Федерации: вопросы теории статуса и практики реализации // Вестник Саратовской гос. юрид. академии. – 2010. - №2. – С. 134.
2. Берназюк Я. Податково-правовий статус Національного банку України // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - №11. – С. 60.
1. Пастушенко Е.Н. Центральный банк Российской Федерации: вопросы теории статуса и практики реализации // Вестник Саратовской гос. юрид. академии. – 2010. - №2. – С. 141.
3. Дамдинов Б.Д. Теоретические проблемы правового статуса субъекта Российской Федерации // Сибирский юридический вестник. – 2002. - №3.
4. Конституционный статус личности в СССР / По ред. Н.В. Витрука. – М.: Юрид. лит.-ра, 1980. – С. 21-26.
5. Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. – М.: Юрид. лит., 1979. – С. 29.
6. Кучинский В.А. Личность, свобода, право. – М.: Юрид. лит., 1978. - С.115.
7. Теория государства и права. Учебник / Под ред. Г.Н. Манова. – М.: Зерцало, 1996. – С. 233-234.
8. Ливеровский А.А. О статусе субъекта Российской Федерации // Правоведение. – 2000. - №2. – С.90.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – №30. – Ст. 141.
10. Закон України "Про Національний банк України" від 20 травня 1999 р. - №679 – XIV // Відомості Верховної Ради 1999. - № 29. - Ст. 238.
11. Безклубий І.А. Банк як суб'єкт цивільного права // Часопис Київського університету права.- 2004.- № 4.- С. 70-78.
12. Гражданско-правовой статус Банка России / Под ред. П.Д. Баренбойма, В.И. Лафитского. – М., 2001. — 80 с.
2. Берназюк Я. Податково-правовий статус Національного банку України // Підприємництво, господарство і право. - 2003. - № 11. – С. 60-63.
13. Чернадчук В.Д. Щодо бюджетних повноважень Національного банку України // Підприємництво, господарство і право.- 2004.- № 7.- С.84-88.
14. Миропольцев В.Ю. Конституционно-правовые основы банковской системы Российской Федерации. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006.
15. Орлюк О.П. Банківська система України. Правові засади організації. – К.: Юрінком Інтер, 2003. - С. 80.
16. Тосунян Г.А., Викулин А.Ю. К вопросу о статусе Банка России // Деньги и кредит. – 1998. - №9. – С. 11-12.
17. Кротюк В.Л. Національний банк - центр банківської системи України. Організаційно-правовий аналіз.- К.: Ін Юре, 2000. - С. 34-36.
18. Воронова Л.К. Про правовий статус Національного банку України та його Ради за новим Законом України „Про Національний банк України” // Реферативний огляд чинного законодавства України. / За ред. В.В. Цветкова, Є.Б. Кубка. – К.: Салком, 2000. – С. 88-89.
10. Закон України "Про Національний банк України" від 20 травня 1999 р. - №679 – XIV // Відомості Верховної Ради 1999. - № 29. - Ст. 238.

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА ТА ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ

Крещенко В.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – кандидат юридичних наук. Н. В. Теремцова

На думку автора, належну увагу судова соціологія приділяє вивченню системи і структури умов ефективності правосуддя.

По-перше, це розробка загальної концепції ефективності правосуддя: цілі правосуддя та соціальні потреби, які задовольняються завдяки їх досягненню; зміст поняття ефективності правосуддя; співвідношення оптимальності та ефективності правосуддя; правосуддя як система, умови (гарантії) ефективності правосуддя, їх зв'язок і взаємодія, інформаційна забезпеченість судової системи; методи дослідження ефективності правосуддя тощо.

По-друге, це розробка системи критеріїв і показників ефективності правосуддя в цілому і за окремими судовими стадіями процесу; визначення "вагомих" (ціннісних) співвідношень між різними критеріями і показниками ефективності; виокремлення критеріїв організації та критеріїв якості судової праці; співвідношення критеріїв ефективності правосуддя та ефективності інших видів судової діяльності (наприклад, правова пропаганда); ефективності правосуддя та процесуальної діяльності інших (крім суду) учасників судочинства; розробка критеріїв для порівняльної оцінки якості роботи судів по регіонах і періодах.

По-третє, це вивчення на теоретичному рівні складної системи чинників (гарантій), які впливають на ефективність правосуддя; виявлення ієрархічних і координаційних зв'язків між ними; розгляд усіх чинників як складної системи "управління" правосуддям, де кожна структурна ланка і кожний елемент її виконує певну функцію; вивчення цих функцій на підставі знання "сили впливу" чинників тепер і в майбутньому; створення структурно-функціональної, "працюючої на управління" моделі чинників (умов, гарантій) ефективності правосуддя.

А також це виявлення дисфункцій, "слабких місць" у системі гарантій правосуддя, розробка науково обґрунтованих заходів підвищення ефективності правосуддя [3, с.188].

На думку автора, це, так би мовити, програма-максимум усього наукового напрямку. Зараз ми перебуваємо лише на його початку.

Таким чином ми можемо визначити три рівні вивчення ефективності правосуддя.

На першому рівні аналізуються чинники, які пов'язані зі станом і застосуванням судом галузей, інститутів і окремих норм права, вивчаються правом характеристики ефективності процесуальної діяльності (правовий аспект). На цьому рівні вивчаються: повнота встановлення предмета доказування, взаємовідносини суду з учасниками процесу, вплив останніх на внутрішнє переконання суду, помилки при проведенні окремих процесуальних дій та їх вплив на вирішення справи, а також інші питання застосування судом норм права.

Другий рівень вивчення ефективності правосуддя характеризується соціологічним, психологічним, етичним підходами до вивчення особи суддів, а також вивчення об'єктивних умов, за яких проходить службова діяльність і взагалі все життя судді. Ця друга ланка в системі гарантій правосуддя теоретично виявилася малодослідженою, хоча саме вона значною мірою визначає ефективність діяльності по застосуванню права.

Третій рівень вивчення ефективності правосуддя полягає у виявленні залежностей між якістю судової діяльності та дією соціально-економічних, політичних, ідеологічних, наукових гарантій, загальних для усіх видів державної діяльності. Цей глибинний рівень значною мірою визначає характер соціальних чинників, які аналізуються на першому та другому рівнях [5, с.63].

Виховна роль правосуддя полягає в тому, що судова система своєю діяльністю значною мірою формує повагу до права і обумовлює можливість подолання таких форм деформації індивідуальної правосвідомості, як правовий інфантилізм, правовий нігілізм, переродження правосвідомості. Саме судова система, що функціонує на принципах законності і справедливості, здатна в першу чергу внести в суспільство громадську злагоду, активне співробітництво суспільних груп населення, забезпечити гарантії прав і свобод особистості, моральних начал в суспільному і індивідуальному житті. Ця роль суду не завжди підкреслюється, але без соціально ефективної судової системи оптимальні правові відносини і відповідна їм правова свідомість ні існувати, ні розвиватися не можуть [1, с.274].

Соціальні підходи до судової діяльності не стоять на місці і весь час розвиваються однією з сучасних світових тенденцій такого підходу до розвитку судових систем є розширення поняття гуманізації правосуддя. Подібне розширення стосується всіх аспектів судової діяльності. Перш, за все, нові акценти вносяться в розуміння самого правосуддя. Вонбо все більше розглядається як засіб змінити існуючий соціальний і правовий стан речей. Сам злочин все більше трактується не тільки як порушення закону, а в першу чергу як насильство над людьми. Критерієм правосуддя оголошується досягнутий його результат дуже важливим є фокусування при розгляді справ на сутності закону і на об'єднуючій ролі правосуддя. Що стосується потерпілого і відповідачі, то в центрі уваги ставляться потреби потерпілого і перетворення в норму відшкодування його втрат. Обов'язковою вважається участь відповідача у відшкодуванні втрат потерпілого, заохочується його каяття і прощення в разі повного відшкодування втрат.

Не всі ці підходи можна вважати як безумовні, але вони є значущими з точки зору соціології правосуддя, оскільки виявляють тенденції його розвитку в умовах гуманізації суспільних відносин в цілому.

По мірі розвитку правової соціальної держави все більше дає себе знати необхідність урахування в діяльності судової системи життєвих потреб як соціума, соціальних груп, прошарків і інших спільнот, так і окремо взятих особистостей. В зв'язку з цим заслужовує на увагу така форма розширення можливостей. Правосуддя, як посередництво. В таких державах, як США, Австралія, Аргентина й інших, воно є частиною судочинства і деякі категорії справа не розглядаються судами без проходження цієї процедури. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод також передбачає прийняття справ до судового розгляду лише в разі безрезультатності посередницьких спроб вирішити конфлікт. Свого часу така форма подолання конфлікту була розповсюджена і в Україні [2, с.91].

Виявлення та усунення чинників, які негативно впливають на забезпечення належного рівня якісних параметрів особи та діяльності судді, - необхідний шлях підвищення ефективності правосуддя.

Ефективність правосуддя залежить від умов, в яких проходить судова діяльність. Вивчення та свідомо зміна цих умов сприяє підвищенню якості судочинства.

Серед соціальних умов, які впливають на якість судочинства, повинні насамперед вивчатися проблеми соціального планування та наукової організації праці в суді. Одна з таких проблем - визначення службового навантаження та необхідної кількості судових працівників. Актуальність цього диктується об'єктивно існуючими межами інтенсивності та обсягу праці, які гарантують збереження працездатності суддів і високу якість правосуддя. Для обґрунтування цього положення важливо простежити існуючий взаємозв'язок між обсягом службового навантаження і якістю судової праці.

Ряд соціологічних матеріалів і статистичних даних свідчать про необхідність удосконалення обґрунтовування як існуючої чисельності судових кадрів, так і динаміки їх зростання. Зараз визначення кадрів суддів недостатньо розміряється відповідно змінам кількості справ, що розглядаються, з демографічними чинниками, зі специфічними територіальними й правовими умовами в окремих регіонах країни.

Прагнення до економії часу при надмірному навантаженні судді часом призводять до процесуальних порушень (наприклад, не дотримуються необхідні процесуальні терміни, формально проводяться віддання до суду, немотивовано викладені висновки суду у вирокі).

Потрібна розробка принципів положень, які дозволили б обґрунтовано визначити правильність нормування судових кадрів і необхідні зміни чисельності суддів.

Статистичні дані доказують, що кількість справ, що надходять до судів, не завжди похідні від щільності населення, територіальної протяжності та сфери діяльності судів. В основі планування розвитку та розподілу контингенту суддів, видно, повинні лежати середні затрати часу на розгляд справ за окремими категоріями та видами злочинів, які експериментально установлені. Однотипність справ кожної категорії обумовлює єдину методику їх розслідування та проведення з кожної категорії взагалі одного й того ж комплексу слідчих і судових дій. Тому такі середні витрати часу для усієї маси справ можуть служити реальним мірилом їх трудомісткості [4, с.382].

Отже, на думку автора, торкаючись організації праці суддів, необхідно виділити ще одне питання, а саме - питання про функціональний розподіл праці суддів. Дані соціологічних досліджень свідчать, що якість праці суддів при спеціалізації вище. Спеціалізація економить час суддів й є більш раціональним методом праці. Звичайно, спеціалізація не може бути здійснена в судах з невеликою кількістю суддів, але в цих судах розглядається не велика, а менша частина усіх справ, що проходять через судову систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лукашевич М.П., Туленков М.В., Яковенко Ю.І. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій: Підручник. – К.: Каравелла, 2008. – 544с.
2. Радбрух Густав. Філософія права: Пер.з нім. – Київ: Тандем, 2006. – 316с.
3. Соціологія: Підручник / Н. П. Осипова, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін.; За ред. Н. П. Осипової. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 336 с.
4. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання. – 5-те видання.- К.: Знання, 2009. – 468 с.
5. Яковлев А.М. Социальная структура общества и право: учеб. Пособие / А.М. Яковлев. – М.: Норма, 2009. – 368 с.

ЛЮБЕЦЬКА ШЛЯХТА В ГЕТЬМАНЩИНІ

Кулішенко О.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – д. ю. н., проф. О. Шевченко

У вітчизняній історіографії утвердилась думка, що з початком національно-визвольної війни українського народу під проводом Б.Хмельницького “українська шляхта в своїй переважній більшості відразу ж і без жодних вагань зі зброєю в руках рішуче виступила на захист Речі Посполитої” [1, с. 29]. Проте це не зовсім так, оскільки українському гетьману і його соратникам вдалося залучити велику частину шляхти до свого табору, в результаті чого частина шляхти стала на бік повсталих і покаялась. Професор Наталія Яковенко виділяє “більші хвилі покаяння шляхетського елементу: впродовж літа-осені 1648 р., тобто внаслідок перших військових триумфів Хмельницького, і восени 1649 – на початку 1650 р., після Зборівської угоди” [2, с. 22].

Особливо яскравим прикладом втягування руської/української шляхти в державотворчі процеси може служити шляхта Любеча. Причини, які спонукали руську/українську шляхту Любеча стати на бік Б.Хмельницького необхідно шукати в минулих століттях.

З кінця XV ст. будівництво замків стало одним із головних заходів, спрямованих на захист кордонів Великого князівства Литовського, а згодом й Речі Посполитої, проти татарських набігів. Система «українних» господарських замків Київського воєводства поділялася, на думку М.Владимирського–Буданова, на три лінії оборонних замків. Перша, північна проходила по р. Дніпру та Прип'яті (Любеч, Мозир, Овруч); друга починалася біля верхів'їв р. Росі та Тетерева і йшла вглиб країни (Остер, Київ,

Житомир); третя, південна починалася від нижньої течії Дніпра і через верхню течію Бугу йшла до Дністра (Канів, Черкаси, Звенигород, Вінниця, Брацлав) [3, с. 74-75]. У 1471 р. київському воєводі підлягало вісім «українних» замків чи так званих «пригородів» – Житомир, Канів, Овруч, Остер, Любеч, Черкаси, Звенигород, до 1500 р. – Путивль [4, с.92]. Відтоді почалася й організація військових сил на приєднаних до Великого князівства Литовського землях, саме тут формувалися зем'янські володіння та родові «гнізда» боярства чи «служебної» шляхти (дрібношляхетської верстви, зобов'язаної певним колом обов'язків перед замковою адміністрацією). Неповноправний статус цієї верстви зробив її одним із постійних джерел допливу до козацтва. Але якщо в південних замках (Черкаси, Канів, Корсунь, Біла Церква,) цей процес відбувався ледь не від початку формування Війська Запорізького, на півночі воєводства – зокрема в Любечі, цей процес був більш тривалим. Любецька околиця як історико-географічна територія сформувалася ще в давньоруські часи, коли Любеч був одним із важливих центрів Чернігівського князівства. Згодом у політичному відношенні регіон являв собою своєрідне «яблуко розбрату» у взаєминах між Великим князівством Литовським, Річчю Посполитою та Московією. Своєрідна «автономність» околиці була закріплена створенням 1471 р. у складі Київського воєводства Любецької волості, у 1569 р. – Любецького староства, а у середині XVII ст. – Любецької сотні Чернігівського полку. Протягом XV – XVIII ст. довкола Любецького замку існувала унікальна соціально-територіальна спільнота, яка несла на собі обов'язок захисту північно-східних кордонів спочатку Великого князівства Литовського, потім Речі Посполитої й, нарешті, Гетьманщини. З Любецьким замком були пов'язані більше ніж 300 родин так званої «служебної» шляхти, щонайменше десять поколінь якої мешкали у навколишніх селах. Перша згадка про любецьких козаків датується 1561 р. – початком Лівонської війни (1560–1570 рр.). Як зауважив М.Довнар-Запольський, уже в першій половині XVI ст. практично всі військовослужбові категорії замкового населення були малопридатні у військовому відношенні. Слуги мали низький соціальний статус, зем'яни неохоче збиралися в ополчення, дедалі важче було залучати до військової служби і міщанство. Саме тому «українні старости» почали залучати до військової служби козаків, спочатку як виняток, а з 1572 р., коли козацька служба була прирівняна до регулярної військової – постійно [5, с.63-64]. На думку О. Яблоновського, поява козаків у замкових околицях була пов'язана з політикою Литовської держави, яка осаджувала їх поблизу замків на військовому праві [6, с.92]. Зауважимо, що до козаків зазвичай долучалась шляхта, яка «в пошуках свого місця в житті приходила до «козацького хліба» [7, с.135]. Беззаперечно, що близькість дрібношляхетського та козацького станів була зумовлена також загальними традиціями, побутом та звичаями.

Однак, більш масовий перехід служебної шляхти до козацької верстви розпочався лише після Люблінської унії. Одним з безпосередніх наслідків унії для любецьких бояр-шляхти стало набуття зем'янсько-шляхетського та шляхетського статусу. У 1571 р. чимало любецьких бояр отримали королівські привілеї із затвердженням своїх особистих та майнових прав. Причому королівські грамоти здебільшого надавалися з фіксацією обов'язкової служби при любецькому старості: «з котрих земель вишеписаных каждый з них к своей службе нашей военной коня ставит» [8, с.228].

Саме з 70–80-х рр. XVI ст. любецькі бояри стали одним із постійних джерел поповнення козацьких лав. Вочевидь, відчутний поштовх «показаченню» служебної шляхти Любеча дала королівська люстрація 1571 р., під час якої необхідно було доводити права на володіння маєтностями та особисте шляхетство. Під час королівських ревізій значна частина боярства позбавлялась земельних володінь, оскільки шляхетські права визнавалися лише за наявності королівських чи старостинських грамот. У разі їх відсутності шляхтич автоматично позбавлявся усіх прав і переходив до нижчих прошарків суспільства (селянства, козацтва чи міщанства) [9, с.33-34].

Саме у цей період любецька шляхта активно поповнювала лави не лише рядового козацтва, а й старшинської верхівки. Як зазначає Н. Яковенко, серед козацької старшини кінця XVI – середини XVII ст. було чимало бояр і зем'ян замкової округи Любеча – Величковські (Савичі-Величковські), Гладкі,Томиловичі (Томиленки), Кононовичі, Семаковичі (Злобицькі), Гладкі, Тупичі (Тупиці), Пушкарі (Ресинські), Жуки та ін [4, с.247].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смолій В., Степанков В. Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – К., 1997. – С. 29.
2. Яковенко Н. Шляхта в козацькій революції середини XVII ст. (полемічні зауваги до схеми В'ячеслава Липинського) // Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів. Матеріали другої польсько-української наукової зустрічі (Львів, 12–13 жовтня 1995р.). – Львів-Люблін, 1996. – С. 22.
3. Владимирский-Буданов М. Население Юго-Западной России от 2-ой половины XV до Люблинской унии (1569 г.) / Акты о заселении юго-западной России / М. Владимирский-Буданов // АЮЗР. – 1890. – Ч.VII. – Т.II. – С.74-75.
4. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) / Н.М. Яковенко. – К.: Наукова думка, 1993.- С.63; Довнар-Запольський М.В. Акты об украинной администрации XVI–XVII вв. / М.В. Довнар-Запольський // Архив Юго-Западной России (далі – АЮЗР). – 1907. – Ч.VIII. – Т.V. – С.92.
5. Довнар-Запольський М.В. Украинские староства в первой половине XVI в. / М.В. Довнар-Запольський. – К.: Типография Имп. университета Св.Владимира, 1908.- С.63-64.

6. Яблоновский А. Левобережная Украина в XV–XVII ст. Очерк колонизации / А.Яблоновский // Киевская старина. – 1896. – №LIII. – Апрель. – С.92.
7. Кривошея В.В., Орел В.М. Українська шляхта напередодні Визвольної війни середини XVII століття (Історико-географічні та історико-генеалогічні матеріали) / В.В. Кривошея, В.М. Орел. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАНУ, 2000. – С.135.
8. Филарет. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн.5.Губернский город Чернигов. Уезды: Черниговский, Козелецкий,Суражский, Кролевецкий и Остерский. – Чернигов: Земская типография,1874.- С.95-96; Каманин И.М. Материалы по истории козацкого землевладения (1494–1668) / И. М. Каманин // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца (далі – ЧИОНЛ). – 1894. – Кн.8. – Отд.III. – С.26-27; Акты об украинной администрации // АЮЗР. – 1907. – Ч.VIII. – Т.V. – С.228.
9. Леп'явко С.А. Козацькі повстання 1591–1596 років в Україні. Автореф. дис.... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 1991.- С.9-10, 15; Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні / С.Леп'явко. – Чернігів: Сіверянська думка, 1996. – С.33-44.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Меренкова В.О.

(Юридичний інститут,Національний авіаційний університет, м .Київ)

Науковий керівник: к.ю.н,доцент Роцин І.О.

Суб'єктом злочину є особа, яка досягла на момент вчинення злочину певного віку - шістнадцяти або чотирнадцяти років. Вік суб'єкта злочину - це не тільки критерій нижчої межі, з якої можлива кримінальна відповідальність, а й обставина, що визначає характер і ступінь кримінальної відповідальності неповнолітніх, тобто осіб, які не досягли вісімнадцяти років на час вчинення злочину.

Відповідальність неповнолітніх, тобто осіб, які не досягли 18-річного віку, передбачена кримінальним, адміністративним та іншим законодавством.

Кримінальній відповідальності підлягають особи, які до вчинення злочину досягли віку 16 років. Це так званий загальний вік кримінальної відповідальності.

Закон також передбачає і знижений вік кримінальної відповідальності. Йдеться про осіб віком від 14 до 16 років. Вони підлягають кримінальній відповідальності за такі види злочинів, як: убивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, звалтування, хуліганство та інші.

Зниження віку кримінальної відповідальності законодавець обумовив перш за все тим, що особа уже в 14-річному віці усвідомлює суспільну небезпеку і протиправність багатьох тяжких злочинів.

Діти віком від 11 до 14 років не можуть бути суб'єктами злочину, оскільки не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Проте ч. 2 ст. 97 Кримінального кодексу визначає, що до цих осіб можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру з дотриманням умов, передбачених особливою частиною КК.

Згідно зі ст. 105 КК неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого каяття і подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. У цьому випадку суд застосовує до неповнолітнього такі примусові заходи виховного характеру:

- застереження;
- обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на термін, що не перевищує трьох років.

До неповнолітніх застосовують лише такі основні види покарань: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний термін.

Отже, відносно неповнолітніх не можуть застосовувати: конфіскацію майна, обмеження волі, довічне позбавлення волі.

Особливості є і при призначенні кримінального покарання неповнолітнім. Вони визначаються насамперед тим, що щодо них на перше місце серед мети покарання висувається мета виправлення. Крім того, суд зобов'язаний урахувати вікові особливості неповнолітніх і умови їх життя, виховання та навчання, вплив дорослих, наявність або відсутність батьків, стан здоров'я та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України, Бажанов М.І., Баулін Ю.В., Борисов В.І. та ін.; Х.: Право, 203р. - 368 с.
2. Науково - практичний коментар Кримінального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997р. / За редакцією В.Ф. Бойка, Я.Ю. Кондратьєва, С.С. Яценка. -К.: Юрінком, 1997р. - 960 с.

3. Пленуми Верховного Суду України від 26 червня 1981 року "Про практику застосування судами України законодавства і виконання постанов Пленуму Верховного Суду України в справах про злочини неповнолітніх і про втягнення їх в злочинну та іншу антигромадську діяльність" // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. Х., 1995р. с.53.

МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ МЕЖ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Мовчан В.

(аспірант юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – д.ю.н., проф. В. Костицький

В умовах швидких глобалізаційних інтеграційних процесів державно-правових систем повстає проблемне питання про основи діяльності судової влади. Чим обмежується прояви судової влади і що є основою її здійснення та межами проявів?

Видатний український вчений, співавтор Конституції України В. Костицький у своїх дослідженнях доводить про обмеженість самого права мораллю, правознавець пише: «право – результат творчої діяльності соціуму, право – соціальне явище, створене соціумом у рамках, що визначаються моральними законами, установленними Всевишнім, Вищим Розумом [1]». З цього можна зробити висновки про те, що основою здійснення судової влади мають бути не тільки нормативно-правові приписи, а й етичні (моральні) норми-правила поведінки.

Основою діяльності судової влади в будь-якій державно-правовій системі є здійснення правосуддя, тобто справедливе вирішення спорів про право. Справедливість як морально-етична категорія та спори про право як категорія права вказують на моральну й правову основи здійснення судової діяльності.

Гранями права як цілісного явища, зазначає проф. В. Костицький, є приватне й публічне право [2], гранями ж моралі, на нашу думку, є принципи: справедливості, рівності, милосердя. Отже, моральна й правова основи судової діяльності мають межі, які визначають граничні прояви судової влади (її межі).

Згаданий відомий державний і громадський діяч В. Костицький, який брав участь у державно-будівничих процесах в Україні, визначав взаємовпливи моралі й права наступним чином, що: «якщо закон держави, ухвалений парламентом, суперечить моральному імперативу, дарованому Всевишнім, такий закон не творить права, є «не правовим». І це один із виявів цілісності права: поряд з правом існує «неправо» [3, с. 4]».

Судова влада при здійсненні правосуддя проявляється на стику взаємодії моралі й права тому відіграє важливу роль у еквівалентності їх співвідношення у суспільних правовідносинах. Як наголошує В. Костицький: «право, як і мораль, також є суспільною цінністю, надбанням духовної культури суспільства, а, з другого боку, регулятором суспільних відносин [4, с. 6]». Оскільки право і мораль є регуляторами суспільних відносин, то останні повинні застосовуватися судом при здійсненні правосуддя. При цьому необхідно пам'ятати, що їхня дія спрямована на регулювання здійснення судової влади, яка, поряд з іншими, також виступає суб'єктом суспільних правовідносин.

Гілка державної влади – судова влада, як і будь-яка соціальна влада, має межі своїх проявів. Основами її меж виступають мораль і право. Характеристики цих меж визначаються зовнішнім середовищем, характером і природою явищ на які спрямована судова влада та суспільними регуляторами.

В контексті основ меж здійснення судової влади право можна розглядати як міру «дозволеного егоїзму», а мораль як рівень «необхідного альтруїзму [5, с. 36]» в суспільних правовідносинах. Судова влада, здійснюючи свою діяльність в межах, які ґрунтуються на моралі й правах, стає ефективним засобом забезпечення еквівалентного співвідношення моралі й права в державно-правовій системі, тобто сприяє ефективному поєднанню їх регулятивної дії.

В приватно-правових відносинах роль судової влади зводиться до вирішення спорів, співмірного задоволення приватних інтересів, натомість в публічно-правових відносинах – до пропорційного співставлення й задоволення публічних і приватних інтересів.

Якщо звернутися до моралі як основи меж здійснення судової влади існує необхідність визначити її границі, тобто розуміння принципів рівності справедливості й милосердя. В нашому розумінні, мораль як загальна ідейно-нормативна, етична основа, суспільний (ідеально-абстрактний) регулятор, включає в себе в змістовному аспекті три узагальнених (базових) елементи 1) справедливості (те що отримуєш і як отримуєш, те ж так само і віддавай, віддавай кожному (суб'єкту чи/та об'єкту) йому належне, 2) рівність (за однакових обставин та щодо однакових суб'єктів ставлення, відношення мають бути однаковими), 3) милосердя (люби ближнього свого як самого себе, витрачай ресурси раціонально), яка 4) реалізується через здоровий глузд, 5) контролюється совістю і 6) отримує поштовх (легітимність) від рішення людини про підкорення цьому регулятору, 7) набуває обов'язкового, нормативного характеру у випадку підкорення та/або обмеження нею діяльності держави і функціонування системи права [6, с. 66]».

Отже, мораль і право є основами меж здійснення судової влади, які визначають величину її проявів у державно-правовій системі (внутрішній аспект), тобто обмежують діяльність судової влади. З іншої

сторони, мораль і право виступають регуляторами суспільних правовідносин, визначають межі проявів інших суб'єктів суспільних правовідносин і є інструментом здійснення судової влади (зовнішній аспект).

Як основи меж проявів судової влади право має внутрішні грані, визначені конкретно правовою системою, наприклад: розподіл на публічне і приватне право; права, свободи й обов'язки тощо і мораль має свої грані: принципи справедливості, рівності, милосердя. Вказані граничні прояви цих явищ є одночасно є межами здійснення судової влади при їх використанні в якості суспільних регуляторів і розкривають внутрішні аспекти основ меж судової влади.

При використанні моралі й права як суспільних регуляторів в ході здійснення судової діяльності, суд активно проявляє свою владу у сферах правотворчої, правоохоронної та правозастосовної діяльності держави. Разом з тим, з урахуванням регулятивної спрямованості права й моралі, судова влада поширюється на таких суб'єктів державно-правової системи як держава, суспільство, особа з метою забезпечення стабільності правопорядку та поступальності розвитку суспільних правовідносин. Зазначене показує зовнішні аспекти основ меж здійснення судової влади.

Внутрішні і зовнішні аспекти основ (права і моралі) меж здійснення судової влади дають змогу судовій владі, використовуючи примус, регулювати загальний рівень «дозволеного егоїзму» та «необхідного альтруїзму» в суспільних правовідносинах, забезпечувати «життєздатності», як окремо взятого суспільства, так і глобального. Ефективне і співмірне поєднання індивідуального і колективного, конкретного і загального, приватного й публічного є основою для успішного функціонування державно-правової системи, яке (поєднання) пролягає через складі внутрішні і зовнішні взаємодії судової влади, права й моралі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костицький В.В. Теорія розподілу влади: громадянське суспільство і держава в епоху глобалізації. Доповідь / В.В. Костицький; НАПрН України, Київський регіональний центр. – Л.: 2011. – С.60
2. Костицький В.В. Право як цілісність / В.В.Костицький // Право України. – 2002. – №2. – С.8
3. Костицький В.В. Право як цілісність: теолого-соціологічний підхід В.Костицький// Соціологія права. – 2012. – №1 (3) – С.3-9
4. Костицький В.В. Соціологія права як наука / В.В. Костицький // Соціологія права. – К.: Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2012. – №2-3. – С.13-13.
5. Мовчан В.В. До проблемних питань проявів судової влади в правотворчій діяльності / В. Мовчан // Проблеми реалізації принципу верховенства права: теоретичні і практичні аспекти: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 14 грудня 2012 року. Тези наукових доповідей. – К., 2012 – 184 с.
6. Мовчан В.В. Обмеження державно-правової системи мораллю / В. Мовчан // Соціологія права. – К.: Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2012. – №2-3. – С.64-70.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПОГЛЯДІВ ЄВГЕНА ЕРЛІХА ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИКА СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА ДЛЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ ТА ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Наконечний В.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – к. ю. н. Н. Теремцова

Як зазначають науковці, держава і право - це поняття, що надзвичайно тісно пов'язані із суспільством та відносинами, що виникають в ньому. Тоді чому значно менше уваги у сучасних українських науковців викликає соціологія права та доробок її представників?

Це може бути зумовлено декількома факторами:

1. Соціологію права часто ототожнюють із соціологічним позитивізмом. Дійсно, у праці Дубовицького В. М. «Социология права: предмет, методология и методы» знаходимо наступне: «Социологический позитивизм не ограничился догмой права, считая ее вспомогательной, даже технической частью теории права, и предпринял попытку выработать понятие права во взаимосвязи с другими многообразными явлениями общественной жизни, общественными отношениями, т.е. в контексте социальной обусловленности и социального функционирования права» [6, с.20]. Проте наближеність соціології права до позитивізму була характерною лише для початкового етапу її розвитку: «Дальнейшее развитие социологии права шло в русле концепций модернизма, т.е. резкого отрицания нормативизма и признания решающей роли социального субъекта (личности, социальных групп, движений)» [6, с. 20].

2. Неповне засвоєння ідей соціологічної школи романо-германською правовою сім'єю.

3. Спекуляції ідеями соціології права у нацистській Німеччині (можливість суддів виносити вирoki у кримінальних справах за відсутності відповідної норми права - ідея «вільного право знаходження»; ототожнення ідеологами нацизму Нового порядку і права як суспільних явищ [4, с. 115]).

Проте, внесок соціології права у розвиток юриспруденції не можна недооцінювати. Ця школа набуває все більшої ваги у світі, становить одну із основ формування такого прогресивного явища як інтегративне праворозуміння. На думку автора, вважаємо за необхідне зупинитися на найбільш актуальних

для сучасної України питаннях творчості Євгена Ерліха - засновника соціології права у такому вигляді, в якому вона існує сьогодні.

Євген Ерліх виступав за розширене розуміння права. Він відійшов від класичного позитивістського підходу до розуміння права. «Важко зрозуміти, чому цілком однакові норми, норми, яким притаманні однакові істотні риси, визнаються або не визнаються правом – залежно від того, чи є вони вирішальними для винесення судових рішень. Це ж було б вкрай маргінальною визначальною рисою» [7, с. 186]. Так науковець пише, порівнюючи закон і звичай у сучасній для нього Австрійській імперії та Римській імперії. Він вважає, що найширше коло соціальних норм від моралі і до норм хорошого тону є правом. Такі ідеї характерні для інтегративного підходу до праворозуміння, що провідним сьогодні в Україні. Окрім нормативних правових актів, які в Україні визнані основною формою права (нормативістський підхід), акцентується увага на необхідності визнання в якості форм права судового прецеденту (стаття 360-7 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» [3], – англосаксонська правова сім'я), правового звичаю (стаття 7 ЦКУ – історична школа права [2]), судової практики (соціологічна школа), а в деяких випадках і правової доктрини (науково-практичний коментар – мусульманська правова сім'я) [5].

Як нам відомо мораль, звичай, хороший тон, тобто право у розумінні Євгена Ерліха, свого часу санкціонувалося суспільством. Санкціонування норм права суспільством є необхідною умовою розвитку демократичної правової держави, а саме такий шлях обрала для себе Україна: «Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Український народ має таке право, що реалізується шляхом референдуму, здебільшого у галузі конституційного права (Стаття 72, 73, 74, 156 КУ) [1].

Проте, на думку автора, таке право потребує дещо більшого обмеження, ніж у статті 74 КУ (особливо в ході останніх подій в Україні. «Український вибір» В. Медведчука пропонує приймати всі закони на референдумі. Це призведе до маніпуляції настроями населення, хаосу, охлократії («Те, що відбувається, – це перехід до охлократичного режиму, коли влада приймає настільки непродумані, рішення. Приведення суспільства в готовність використовувати натовп, а не громадянське суспільство, поява провокаторів, те, що сьогодні є грою через натовп приймати рішення – це найнебезпечніше для країни», – зазначає М.Томенко [8]), прийняття необдуманих рішень, а згодом запровадження диктатури. Маємо відомий приклад із історії: за час правління Гітлера в Німеччині було проведено 35 референдумів. На всіх були прийняті лобіювані владою закони.

Нового, потужного впливу на розвиток права повинна набути судова практика у вигляді норм-рішень. «Не достатньо виконати договір так, як це ним передбачено; слід вирішити й такі питання, про які сторони навіть й гадки не мали: як діяти в разі, якщо заборговану річ буде знищено до виконання зобов'язання? Якщо вона виявиться зовсім іншого виду ніж передбачалося? На питання такого ґатунку юриспруденція може віднайти відповідь лише творчо, під стимулом образу, який життєві відносини набули не в ході мирного розвитку, а в процесі судового розгляду, спору, й ці норми-рішення, які не було взято з життя, а натомість створено самостійно, в свою чергу справляють зворотній вплив на життя. Тому норми-рішення безумовно здатні наповнити життєві відносини новим змістом», – зазначає Євген Ерліх у статті «Соціологія і юриспруденція».

Є. Ерліх, Е. Фукс, Й. Г. Гмелін, Г. Канторович, Ф. Жені вважали, що правосуддя – це індуктивний процес вироблення правових норм у зростаючій пропорції; подібно до того, як формуються доктрини експериментальної науки, формується і прецедентне право – шляхом застосування права до обставин кожної справи. Істотним чинником розвитку прецедентного права, на їхню думку, є особистість судді, його положення як вільного та творчого, але пов'язаного із практикою диспозитивного становища, суб'єкта. А питання визнання судового прецеденту в Україні як ніколи є актуальними [4, с. 110].

Автор вважає, що «немає жодної іншої гарантії правосуддя, окрім особистості судді», Ерліх вважає, що лише наділивши суддю свободою можна очікувати від нього відповідальності за «несправедливість», сваволі власних рішень.

Суддя і правознавець Б. Кардозо ще у 1921 р. у праці «Природа суддівського процесу» (німецькою мовою видавалася під назвою «Живе право»), осмислюючи «те, чим займаються судді», звертаючись до ідеї Ерліха, писав, що «в галузі конституційного права метод вільного рішення став ... домінуючим». Давайте проведемо паралельно із діяльністю Конституційного Суду України [8, с. 113].

Євген Ерліх не заперечує роль закону, але акцентує увагу на необхідності постійно слідкувати за змінами у суспільстві і, відповідно пристосовувати право до нових реалій: «Припущення про те, що кожен прийнятий закон справді чинить вплив на життя є неправильним. Важко уявити, наскільки більше є нечинного права у порівнянні з чинним. Кількість параграфів прийнятого майже сто років тому Австрійського цивільного уложення, які безслідно проминули дійсне життя, чия відміна не мала б жодного значення для нього, навряд чи обмежується лише третиною. Серед них є й такі, положення яких здавалося матимуть істотне значення, застосовуватимуться майже повсякчас; проте у зібранні рішень Верховного Суду (де цих рішень тисяч 15 000) посилаючись на них не знаходимо жодного разу» [5, с. 189]. Такої думки дотримується і Дубовицького В. Н.: «Живое право динамично и находится в постоянном процессе изменения, поэтому нормам позитивного права необходимо все время к нему приспособляться» [6, с. 21].

У разі нездійснення таких робіт закон стане мертвою нормою, адже в суспільстві діятимуть інші норми: «На Буковині діє австрійський цивільний кодекс, чужий закон, сімейне право якого виникло на основі зовсім іншої організації сім'ї».

В той же час введення кращих моральних цінностей суспільства в закон не тільки забезпечить його краще виконання, а зробить його правовим і прийнятним для людей: «Нравственные ценности данного общества должны отражаться в живом праве. И для того, чтобы оно соответствовало общепринятой морали, те, кто отвечает за развитие правовой системы, обязаны постоянно следить за содержанием этого внутреннего порядка данного общества. Тем самым, Е. Эрлих стоял у истоков концепции «правового закона»».

Проаналізувавши лише основні положення соціології права Євгена Ерліха, бачимо, що вони мають широкі можливості для запровадження в Україні за умови підходу до них з точки зору моралі, здорового глузду і справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. // Верховна Рада України; Конституція, (відомості Верховної Ради України (ВВР)), 1996, № 30, ст. 141); {Текст Конституції України відповідає тексту, що існував до внесення змін Законом «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-iv від 08.12.2004}; – Тлумачення від 25.01.2012, підстава v003p710-12. – Режим доступу: – <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Цивільний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. / (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44, ст. 356). – Режим доступу: <HTTP://ZAKON2.RADA.GOV.UA>.
3. Про судоустрій і статус суддів. Верховна Рада України; Закон від 07.07.2010 № 2453-VI. – Режим доступу: – <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Бігун В. С. «Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина (актуальний наукознавчий нарис)». Проблеми філософії права. – 2005. – Том III. – № 1-2. Ст. 105-126.
5. Георгіца А. З. «Соціологія права Євгена Ерліха: на шляху до інтеграційного праворозуміння». Науковий вісник Чернівецького університету. 2012. Випуск 618. Правознавство. Ст. 7-12.
6. Дубовицький В. Н. Социология права: предмет, методология и методы / В. Н. Дубовицкий; Белорусский государственный университет. – Минск: Право и экономика, 2010. – 174 с.
7. Ерліх Є. «Соціологія і юриспруденція». Проблеми філософії права. – 2005. – Том III. – № 1-2. Ст. 185-193.
8. Марчук В. П. «Євген Ерліх – основоположник соціології права». Проблеми філософії права. – 2005. – Том III. – № 1-2. Ст. 147-151.

СУД І ПРАВОТВОРЕННЯ В ПОГЛЯДАХ ЄВГЕНА ЕРЛІХА

Наставна Г.В.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – д.ю.н., професор Костицький В.В.

Питання проявів судової влади в правотворчій діяльності являються актуальними й дискусійними як в науках процесуального права, теорії та філософії права, так і в практичній діяльності в сучасній Україні. Дану проблематику в тій чи іншій мірі підіймали в своїх працях наступні вчені: Вітрук М.В., Козюбра М.І., Матвєєва Ю. І., Мовчан В.В., Нерсисянц В.С., Стецик Н.В. та інші.

В даній роботі мені цікаво дослідити певні аспекти наукового доробку Євгена Ерліха, що стосуються судів, суддів та їх вплив на правотворення. Важливими працями Євгена Ерліха в цій тематиці є: «Про прогалини в праві» (1888), «Вільне правознаходження та вільне правознавство» (1903), «Про живе право» (1911), «Основи соціології права» (1913), «Юридична логіка» (1917, 1918 – окремою книгою), «Теорія суддівського правознаходження» (незавершена, опубліковано 4 розділи в 1917 р.), «Соціологія права» (1922).

Серед визначних ерліхознавців та «ерліховідкривачів» варто відзначити таких: Антонов М.В., Бігун В.С., Вогл С., Марчук В.П., Паунд Р., Пацурківський П.С., Ребіндер М. та інші.

Для початку хотілось би звернути увагу на певні розбіжності в поглядах вчених на приналежність до того чи іншого народу такої постаті в історії соціології права як Євген Ерліх. Для нас безумовно важливо визначитись, чи є він австрійським, чи українським науковцем, бо від цього формується наша національна правосвідомість. Мені імponує погляд Пацурківського П.С., який безсумнівно відносить Ерліха до українських правознавців та обґрунтовує такий висновок в своїй статті «Копати криницю життя», виходячи з самоідентифікації та ментальної приналежності Ерліха, їх впливу на його праці [9, с. 5-6].

Ерліхівське праворозуміння не обмежувалося розумінням права як закону – законоправа (законницького, законного права). Ерліх розрізняв три типи права: соціальне право, право юристів, державне право. Нас цікавитиме право юристів, яке постає як сукупність норм-рішень, тобто правових

положень, відповідно до яких суди вирішують правові спори, що в свою чергу виникають, на думку Ерліха, через недосконалість, неповноту «організаційного права», його нездатність врегулювати нові ситуації. Норми-рішення спрямовані на вирішення спорів, й оскільки це є завданням юристів, і передусім суддів, а ті «створять» його, це право Ерліх назвав «правом юристів». [2, с. 108]

Ерліх був одним з основоположників руху вільного права, який мав за мету ідейно протистояти формалістичній тенденції в юриспруденції на той час. В рамках даного руху розглядалися фактори, що впливають на суддю та чи є суддя вільний творити право. Ерліх виокремлював три істотні чинники впливу на прийняття судових рішень, здійснення правосуддя. Перший чинник – ціннісні судження у судовій інтерпретації, другий – соціально-історичний контекст справи, третій – «особистість судді». Саме «особистість» судді, вважає Ерліх, вирішує, чи слідувати «букві закону». Зразковість здійснення правосуддя – результат «особистості», сформованої й зумовленої почуттям справедливості. Якщо недосконала «особистість», то можливе зловживання. Вважаючи, що «немає жодної іншої гарантії правосуддя, окрім особистості судді», Ерліх вважає, що лише наділивши суддю свободою можна очікувати від нього відповідальності за «несправедливість», сваволю власних рішень. [2, с. 111-112]

Один з відомих ерліхознавців Антонов М.В. підкреслює, що на відміну від прихильників руху вільного права, які бачать в судді основного творця права, у своїх пізніх творах Ерліх чітко визначає межі суддівського розсуду. Відзначимо основні з них: по-перше, вільний розсуд судді поширюється лише на ті інтереси, які не врегульовані в правових приписах щодо інших інтересів; по-друге, суддівське правознаходження не має інтуїтивного характеру, рішення судді повинне бути засноване на раціональному, об'єктивному науковому методі, що дозволяє достеменно встановити вихідні соціальні інтереси, захищені законодавцем [1, с. 363].

Характерною в поглядах Ерліха є його позиція щодо виникнення соціальних інститутів не в силу правових положень і законів; лиш державні інститути виникають на підставі законів. Наведена далі цитата з його праці «Соціологія права» відображає сутність впливу суду на правотворення: «...більшу масу правових положень створено не законами, а судовим правом і правом юристів, й не через передбачливість, а післябачливість (опіслядумку), бо щоб судді та юристи могли зайнятися юристичним спором, задіяні в цьому інституції вже повинні були б існувати й призвести до спору» [5, с. 164]. За Ерліхом законодавець регулює лише ті правовідносини, що потрапляють до поля його зору, й він не здатен охопити усю їх різноманітність, водночас враховуючи постійні зміни в суспільстві. Суд же стикається з новими конфліктами й спорами, та мусить їх вирішувати на основі існуючого правового положення, й тоді він посиляється на статті закону, аби справити враження, що суд приймає рішення на основі цих положень закону. Отже, вважає Ерліх, «таке рішення найімовірніше фактично міститиме нове правове положення на яке суди будуть посилалися, додержуючись його саме так, начебто воно містилося б в самому законі» [5, с. 165]. На підтвердження своєї думки мислитель наводить приклад видання в його часи книг законів з судовими рішеннями, коментованих кодексів.

На мою думку, важливо зауважити, що Ерліх прямим текстом зазначає: «...лише рішення судів найвищих інстанцій та найбільш поважних судів функціонують у якості «творців» правових положень» [5, с. 165], тобто мається на увазі, що не всі суди здійснюють правотворення, в той же час серйозним є визнання, що суди, за Ерліхом, все ж таки постають «творцями» правових приписів.

Отже, вважаємо, що Ерліх чесно визнав, що судді застосовують не лише існуючі норми законодавства, але й, у силу прогалин в останньому, займаються «правознаходженням». Замість того, щоб закрити очі на існуючу проблему, він натомість запропонував її наукове обґрунтування та розробку.

Розглянемо також і погляди інших вчених на ідейні здобутки Ерліха в питанні суддівського правотворення, зокрема ті погляди, що подаються широкому колу осіб для вивчення основ правової, соціологічної, історичної думки. Шульженко Ф.П. та Андрусак Т.Г. відображають ерліхівські позиції так: «Законодавець не створює, а лише винаходить, фіксує відповідну норму після того, як вона знайдена юристами-практиками в повсякденному житті. Є. Ерліх, висувачи ідею "вільного", або "живого", права, віддавав перевагу судовій та адміністративній правотворчості» [10].

В підручнику за ред. Лейста О.Е. відзначається, що головним способом існування норм-рішень є вільне правознаходження суддями, що розглядають конкретну справу. Зокрема, Ерліх писав, що «вільне правознаходження не означає свободу суддів від закону», однак пояснював, що задача суддів та юристів не в тому, щоб логічно виводити рішення по окремій справі з приписів закону. Підводиться думка про те, що вирішальна роль в правосудді та правотворчості надається не «мертвим параграфам закону», а вільному слову кваліфікованого юриста [7].

Цікаво розглянути як подається інформація щодо Ерліха та його погляди на суддівське правотворення ще в двох навчальних посібниках. В першому посібнику, автором якого є Орач Є.М., зазначається: «Найбільшу роль у справі відшукування «живого» права Ерліх відводив суддівській та позасуддівській діяльності. ... Суддя, оскільки його власна обізнаність є недостатньою, спираючись на дані, що надаються захистом, свідками, експертами і документами, розпочавши, передусім, зі зваження інтересів, повинен узагальнити всі дані та знайти норму рішення» [8]. В другому ж, автором якого є Єришев А.А., погляди Ерліха отримують критичну оцінку, зокрема зазначаються слабкості в його позиціях, зумовлені його розумінням суті держави, також пояснюється причини прагнення Ерліха щодо применшення функції

держави в правотворчості. В цьому ж посібнику вказується, що Ерліх виправдовував «вільне суддівське правознаходження» за допомогою так званих соціологічних методів [6, с. 143].

Проаналізувавши позиції науковців, різні погляди, викладені в навчальних посібниках та підручниках, наукових статтях та публікаціях, як українських, так і російських авторів, слід відмітити, що ідеї Євгена Ерліха розуміють кожен по-своєму, досліджують різноманітні грані його наукового доробку. В рамках розглядуваної мною тематики дискусійними видаються положення в поглядах Ерліха щодо свободи суддівського правознаходження та її межі, й разом з тим, існування суддівського правотворення взагалі, його причин, проявів, сутності та зумовленості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонов М.В. Ойген Ерліх про закон і правосуддя / М.В. Антонов // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – №2. – С. 356-368.
2. Бігун В.С. Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина (актуальний наукознавчий нарис) / В.С. Бігун // Проблеми філософії права. Міжнародний часопис. – Том III. – № 1-2. – Київ; Чернівці: Рута, 2005. – С. 105-126.
3. Георгіца А.З. Соціологія права Євгена Ерліха: на шляху до інтеграційного праворозуміння / А.З. Георгіца // Науковий вісник Чернівецького університету : Правознавство. – 2012. – Вип. 618. – С. 7-12.
4. Ерліх Є. Вільне правознаходження та вільне правознавство / Є.Ерліх ; пер. з нім. Д.С. Дороша // Проблеми філософії права. Міжнародний часопис. – Том III. – № 1-2. – Київ; Чернівці: Рута, 2005. – С. 168-184.
5. Ерліх Є. Соціологія права / Є.Ерліх ; пер. з англ. В.С. Бігуна // Проблеми філософії права. Міжнародний часопис. – Том III. – № 1-2. – Київ; Чернівці: Рута, 2005. – С. 161-167.
6. Ерышев А.А. История политических и правовых учений: Учеб. пособие / А.А. Ерышев. – 3-е изд., стереотип. — К.: МАУП, 2002. – 152с.
7. История политических и правовых учений: учебник для вузов / Е. А. Воротилин [и др.] ; ред. О. Э. Лейст; Московский гос. ун-т им. М.В.Ломоносова. Юридический факультет. – М. : Зерцало-М, 2002. – 678с.
8. Орач Є.М. Історія політичних і правових вчень : Навчальний посібник / Є.М. Орач. – К.: Атіка, 2005. – 560с.
9. Пацурківський П.С. Копати криницю життя / П.С. Пацурківський // Науковий вісник Чернівецького університету : Правознавство. – 2012. – Вип. 618. – С. 5-6.
10. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень / Ф.П. Шульженко, Т. Г. Андрусак. – К.: Юрінком Інтер, 1999. — 304 с.

ЄВГЕН ЕРЛІХ ТА ЙОГО КОНЦЕПЦІЯ «ЖИВОГО ПРАВА»

Наставний Б.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – д.ю.н., професор В. Костицький

Євген Ерліх (нім. Eugen Ehrlich; 14 вересня 1862 - 2 травня 1922) - правознавець і соціолог, по праву вважається одним із засновників соціології права, у нерозривному зв'язку з якою він і розробив свою теорію "вільного суддівського знаходження права". Є основоположником концепції «живого права» і одним із засновників школи «вільного права». Будучи професійним юристом, Ерліх із самого початку виступив з різкою критикою юридичного позитивізму і етатизму з позицій соціології права.

Соціологічна теорія права Є. Ерліха, а саме його робота "Основи соціології права" ("Grundlegung der Soziologie des Rechts", 1913) [1] стала теоретичним фундаментом соціологічного напрямку в юриспруденції і всього руху за "вільне право". Серед інших робіт вченого, такі як - "Вільне знаходження права і вільна наука права", яка вважається вихідним пунктом всього вільно-правового руху та "Мовчазне волевиявлення". Всього Є. Ерліхом опубліковано більше 70 робіт, і всі вони неодноразово перевидавалися багатьма мовами: англійською, італійською, французькою, японською [7]. На Є. Ерліха, як на свого попередника і вчителя, вказують відомі американські та японські соціологи права - Роско Паунд, Отосіро Ісісака, Тетсу Ізомура та ін. [2, с. 8].

Соціологія права, по вченнях Ерліха, - галузь, яка досліджує право, спираючись на факти. До останніх він відносив звичаї, володіння, панування і волевиявлення. Він розглядав право як «живе право», яке спонтанно і природно виникає в суспільстві. На формування поглядів Ерліха значний вплив зробили як місце проживання та обставини його кар'єри, так як його досвід і знання правової культури Буковини, яка була населена тоді представниками різних національностей, що мали свої правові звичаї, де австрійське законодавство різко контрастувало з місцевими звичаями, за якими часто здійснювалася вся юридична практика [5, с. 45].

Таке співіснування двох «правових систем», змусило його засумніватися в трактуванні поняття закону, запропонованої такими теоретиками, як Ганс Кельзен. Ерліх зазначав, що існуючі правові теорії дають неадекватний погляд на правову реальність суспільства, визнаючи право тільки у вигляді суми

законів і статутів, значна частина з яких не працює. Він провів відмінність між викладеними в статутах і укладених юридичними нормами й «живими» нормами-рішеннями, заснованими на нормах поведінки. [3]

Для того, щоб повністю розкрити сутність права, правова наука, за Ерліхом, повинна бути не тільки історичною, але і соціологічною. Тому для успішної боротьби з позитивізмом в юридичній науці і практиці він з допомогою свого "семінару живого права" збирав широкий фактичний матеріал, який мав служити доказом недоцільності обмеження правової науки дослідженням тільки тексту закону і його техніко-правового застосування. На основі цього матеріалу Ерліх намагався дати "нове" теоретичне обґрунтування існуючого права. При цьому він приділяв велику увагу не тільки вивченню законодавства, але й дослідженню звичаєвого права, судової практики, явищ господарського життя, намагався осмислити і узагальнити їх з позиції свого "соціологічного" світогляду [5, с. 46-47].

Під впливом "руху за вільне право" (Freirechtsbewegung), Є. Ерліх в роботі "Мовчазне волевиявлення" замість того, щоб обґрунтувати необхідність суворої регламентації нормами закону відповідних економічних відносин, вимагав зворотного - керуватися нормами фактичних життєвих відносин, чим сприяв відходу від закону [5, с. 48-49].

Останні, за Ерліхом, насправді керують життям в суспільстві і можуть розглядатися в народній свідомості, якщо не обов'язково юристами, як закон. Наприклад, комерційні угоди можуть розвиватися і бути визнані судами. Ерліх вважав, що «живе право», яке регламентує суспільне життя може бути абсолютно відмінним від правових норм, спеціально створених для прийняття рішень судами. Такі норми можуть регулювати тільки суперечки тих, хто постав перед судовим або іншим офіційним юридичним розглядом. Закони самого життя є основою для рутинного структурування соціальних відносин. Їх джерело знаходиться в різних видах громадських об'єднань, в яких люди співіснують, а суть їх полягає не в суперечці і судових розглядах, а у встановленні миру і співпраці [3].

У концепції Ерліха право проявляється у подвійному порядку: один порядок містить норми, які виробляються при вирішенні спорів, другий - норми, за якими здійснюється повсякденна людська діяльність. Перші він називає нормами рішень, другі - організаційними нормами, або суспільним правом. Взаємодією права суспільства і права юристів є живе право [7].

Суспільне право проявляється безпосередньо через суспільні сили, а правові положення виникають завдяки судовим рішенням і закону. Правопорядок, який створюється самостійно, суперечить правопорядку, який утворюється через правові положення і тільки через діяльність суду та державних установ проводиться в життя. "Тільки ті норми, які містять у собі обидва ці порядки, складають фактично ціле право суспільства", - підкреслював Ерліх.

Під суспільством вчений розумів сукупність людських об'єднань, які він поділяв на самотні (генетичні) і нові. До перших належать рід, сім'я, родина. До других – ті, які виконують суспільні завдання. Суспільство з точки зору вченого це не сукупність окремих індивідів, а сплетіння людських спілок. Тому, підкреслює він, "щоб зрозуміти витоки, розвиток і сутність права, слід, перш за все, вивчити порядок, який існує у спілках" [6, с. 131-132].

Право завжди соціальне. Окремий індивід розглядається правом тільки як одна ланка багатьох спілок, і право вказує йому всередині кожної спілки його місце і завдання. Правом є норми, які самі по собі формуються у суспільстві, воно твориться не тільки законами, а й громадською самодіяльністю.

Є. Ерліх зазначав, що "правові установи ґрунтуються не тільки на правових нормах. Мораль, релігія, звичаї, пристойність, а також добрий тон і мода регулюють не тільки позаправові відносини, вони на кожному кроці проникають і в галузь права... Лише взаємодія суспільних норм всіх видів дає нам повну картину суспільного механізму" [1, с. 44-45].

Тому, він підкреслює, "щоб зрозуміти витоки, розвиток і сутність права, слід, перш за все, вивчити порядок, який існує у спілках". Ці "відкриття" Ерліха можна було б не заперечувати, якби він не дійшов до крайнього висновку, що "життя повинне було б перетворитись в пекло, якби воно регулювалось тільки правом" [1, с. 47]. Під правом у даному випадку Ерліх розуміє норми закону, що виступають як "система твердо установлених правових правил", яка "за своєю природою завжди має прогалини", і що по суті ця система "застаріває в той самий момент, коли вона установлена" [4, с. 17].

Проникнення звичаїв, моралі та інших соціальних норм у сферу права норм Ерліх відносить не до стадії створення норм законодавства, а тільки до стадії їх застосування. Він твердить, що застосування норм права не може привести до однакових результатів, які передбачає законодавець, тому, що "ніяка теорія неспроможна стати на перешкоді суспільним явищам, до яких застосовується право, продовжувати постійно розвиватись і щохвилини поповнювати новим змістом установлені для рішень норми" [4, с. 17].

Водночас, Євген Ерліх відзначав роль держави у суспільстві, стверджуючи неможливість розвитку суспільства при повній анархії. "Все стає зрозумілим тоді, - підкреслював вчений, - коли держава розуміється не як сутність, яка висить у повітрі, а як орган суспільства... Зрозуміло, що все у суспільстві належить самому суспільству; все, що у суспільстві відбувається, стосується суспільства; тому виникає потреба всім самостійним суспільним спілкам встановлювати єдину правову основу через державу".

Розуміючи право набагато ширше, ніж правотворчість держави, Ерліх заперечував примус як обов'язкову і специфічну ознаку права, оскільки правопорядок, як такий, що задовольняє в цілому все суспільство, підтримується ним і без примусу, завдяки "почуттю необхідності правопорядку". Право,

зазначав Ерліх, не застигла догма, а мінлива, жива сила, і те, що законодавець мав на увазі вчора, може застаріти сьогодні [6, с. 131-132].

Цікавим є погляди Ерліха щодо вільне правознаходження суддею в момент прийняття рішення щодо конкретного випадку. Суддя повинен завжди сам відшукати норму для вирішення конкретної справи, незалежно від того, вирішує він дану справу на основі правової норми чи без такої. [1, с. 140].

Підсумовуючи вище викладене, ми бачимо, що "соціологія права" Ерліха та його концепція «живого права» спрямована на обґрунтування необхідності вивчення "живого права", під яким він розуміє фактично вихід за межі правової норми і взагалі всі неправові норми, які хоч в якійсь мірі беруть участь у регулюванні суспільних відносин (від моралі, релігії та звичаїв аж до доброго тону і моди). На думку Ерліха, зовсім немає потреби займатись кодифікацією цього "позадержавного" права. Він вважає це непотрібним і навіть безнадійним, адже "сфера дії наших кодексів, - пише він, - так віддалена від дійсності, що правові відносини, з якими вони повинні мати справу, так незрівнянно багатші, різноманітніші, мінливіші... , що вже одна думка вичерпати їх в одному кодексі була б дивовижною" [1, с. 394].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ehrlich E. Grundlegung der Sociologie des Rechts. – München und Leipzig. – 1913.
2. Rehbinder M. Die Begründung der Rechtssoziologie durch E. Ehrlich. – B. – 1986.
3. Ehrlich, E. Fundamental Principles of the Sociology of Law [1913]. Transaction Publishers, New Brunswick, – NJ. – 2002.
4. Ehrlich E. Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft. – Leipzig. – 1903.
5. Марчук В. «Свободное право» в буржуазной юриспруденции. Критика концепций Е. Эрлиха / В.П. Марчук. – Киев. – 1977.
6. Андрусак Т. Історія політичних та правових вчень. Курс лекцій / Т. Андрусак. – 2009. – С. 131-132
7. Костицький В. Соціологія права. Курс лекцій / В. Костицький // КНУ імені Т. Шевченка. – Київ. – 2013.

СПІВВІДНОШЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА З ФІЛОСОФІЄЮ ПРАВА

Новицька Ю.А.

(студентка Національного університету ДПС України)

Науковий керівник: к.ю.н., с.н.с. Новицька Н.Б.

Реалізація правової реформи потребує глибокого аналізу соціально-правових проблем, дослідження актуальних задач та тенденцій розвитку правової системи та на цій основі розробки серйозної наукової бази.

Сьогодні право виявилось у центрі обговорення всіх соціально значимих проблем. Це обумовило нагальну потребу в глибокому проникненні у суть цього складного феномену на основі його філософського та соціологічного осмислення. В умовах сучасного розвитку українського суспільства соціологія права набуває особливого суспільного змісту через участь у науковому розв'язанні актуальних питань теорії та практики державно-правового розвитку.

З метою повного та чіткого розуміння предмету соціології права важливого значення набуває її співвідношення з філософією права.

Всім правовим явищам властиві загальні риси, пізнання яких відбувається через застосування певних підходів, принципів та методів.

Жодна наука не може існувати сама по собі і виникнути не маючи в своїй основі попередньо створених знань дотичною або базовою наукою. Те ж саме можна сказати і про соціологію права як науку. Важливе значення для розуміння предмета соціології права має її співвідношення з іншими науками, перш за все з філософією права. Варто зазначити, що на даний час не існує єдиної точки зору на дане співвідношення. Деякі вчені вважають, що соціологія права має міждисциплінарний характер і мова про її самостійність іти не може[1].

На думку польського вченого Підгурецького А. соціологія права та філософія права виступають двома складовими частинами однієї спільної науки і у деякій мірі навіть витісняє теорію права[2].

Останнім часом вчені все більше схилиються до думки що соціологія права є відносно самостійною наукою яка виникла під впливом розвитку соціології та соціальної філософії, представники яких указали на необхідність дослідити не тільки «внутрішню» проблематику права, а й функціонування самого права як особливої соціальної інституції в системі інших соціальних інституцій, що історично розвиваються[3].

Підкреслимо що в рамках правової науки соціологія права найбільш тісно пов'язана з філософією права та теорією права. Сучасний етап розвитку наукових знань характеризується збільшенням складових, граней одного й того ж об'єкту. Тобто об'єктна область у наук може бути одна, а предметна, враховуючи зміст і специфіку конкретної науки, різна. Це пояснюється тим, що у процесі людської діяльності і пізнання предмет являє категорію, яка позначає деяку цілісність, виділену з загальної сфери об'єктів і тому вивчається більш спеціалізовано і з застосуванням диференційованого підходу до нього різними науками.

Разом з тим розвиток знання супроводжується і процесами інтеграції. Подібне спостерігається тоді, коли нове знання народжується на стику наукових дисциплін. При цьому інтеграція знань також визначає перспективи розвитку науки. Так, на стику соціології та правознавства склалася нова наукова дисципліна – соціологія права.

Говорячи про співвідношення соціології права з філософією права, слід мати на увазі, що філософія права, як самостійна дисципліна, має усталений предмет дослідження, систему категорій і понять. Філософія права і соціологія права – взаємообумовлені і взаємозалежні напрями наукового аналізу і разом з тим володіють своїми особливостями. Філософія права займає особливе місце в системі наук. Вона являє собою загальнонауковий феномен, що інтегрує всю сукупність принципів, шляхів і методів пізнання, вироблених усіма науками, у тому числі і юридичними, застосовуваними в процесі наукового пізнання особливостей правової діяльності, її розвитку та практичного перетворення. Зміст філософії права полягає у гносеологічному обслуговуванні галузевих юридичних наук, які досліджують конкретні правові явища[4]. Призначення філософії права – озброїти не тільки загальну теорію права, але і всі галузеві юридичні науки надійним гносеологічним інструментарієм. Філософія права є пізнавальною основою всієї системи юридичних наук. Крім того, об'єднуючи пізнавальні можливості всіх юридичних наук, філософія права збагачує дослідний потенціал кожної з них.

Філософію права цікавлять передусім загальні питання взаємовідносин особи, суспільства та держави, причому розглядає ці питання вона крізь призму понять «сущє», «належне», «вибір», «доцільне», «правосвідомість», «моральна свідомість», «індивідуальне», «загальне» тощо.

На відміну від вивчення права у філософському аспекті, соціологія права досліджує функціонування права в суспільстві під кутом зору соціального аспекту. Проблема соціального детермінізму права, різноманітних соціальних функцій права, а також умови його громадської дії – і є предметом соціології права[3]. Слід зазначити, що таке вивчення впливу права на поведінку людей, що представляє собою опосередкований вплив на інтереси та потреби соціальних спільнот, а також сполучається з цілями правового регулювання.

Як наука соціологія права є певним чином структурована система соціальних знань про право як специфічний соціально-юридичний феномен в його генезі та у динаміці. Її вплив відбувається на весь комплекс юридичних наук. Як частина загальної соціології вона спирається на весь її технічний інструментарій широко використовує міждисциплінарний підхід до вивчення права, беручи на озброєння досягнення в таких галузях знань, як соціальна філософія, статистика, соціальна психологія, математика і т. д.

Соціологія права, в її широкому розумінні, вивчає реальну дію правових актів та окремих норм на фоні і з урахуванням всієї соціальної регуляції, включаючи моральні цінності, звичаї, громадську думку і т.д. У той же час вона вивчає в комплексному вигляді всі соціально-правові явища, в яких є юридичний зміст і де право постає у вигляді причини, слідства або визначального фактора (власність, господарські договори, сім'я і т.д.). Значну увагу соціологія права приділяє при цьому вивченню ефективності законів та окремих норм, основним соціальним функціям права, аналізу громадської думки про нього і правосуддя в суспільстві, місця і ролі в ньому юридичних інститутів, престижу юридичної професії і т.д.

Соціологія права також робить основними взаємовідносини особи, суспільства та держави, але аналізує ці взаємовідносини у контексті понять «ситуація», «стан справ», «обов'язок», «законність», «громадянський обов'язок», «моральний обов'язок», «володіння», «власність», «влада», «соціальна інституція», «соціальна діяльність», «соціальна структура», «громадська думка» тощо.

Отже, хоча соціологія права та філософія права вивчають загальнотеоретичні аспекти права вони не можуть бути складовими однієї науки, а є окремими науками, які збагачують та доповнюють одна одну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Социология права : Учебник / В.М. Сырых, В.Н. Зенков, В.В. Глазырин и др.. / Под ред. В.М. Сырых - М.: Изд-во Юстицинформ, 2004. – 640 с.
2. Подгурецкий А. Очерк социологии права: Пер. с польск. — М.: Прогресс. 1974. — 328 с.
3. Кудрявцев В. Н., Калширчук В. П. Современная социология права. — М.: Юрист. 1995. - 297 с.
4. Философия права: Ученик / О.Г. Данильян, Л.Д. Байрачная, С.И. Максимов и др.. / Под ред. О.Г. Данильяна. — М.: Изд-во Эксмо, 2006. — 416 с. — (Российское юридическое образование).

СОЦІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ПРАВА СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО

Олещук К.

(Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки)

Науковий керівник - д.філос. наук, проф. Кондратик Л.Й.

В умовах формування сучасної української правової держави соціологічний підхід до вивчення права набуває найбільшої актуальності. Дослідження права як соціального явища стало предметом гострих наукових дискусій кін. XIX поч. XX ст. Представником яких є і Станіслав Дністрянський. Творчість українського вченого мало досліджена соціологами через те, що науковець не вживав самого терміну

“соціологія права” означаючи її як загальну науку права, проте його концепція охоплює проблемне поле та методологію цієї галузі знань. Крім того, постать С. Дністрянського відноситься до тих українських науковців, яких високо цінували за кордоном (в Чехії, Австрії, Німеччині, Польщі де друкувались роботи вченого) та через еміграцію мало знали на батьківщині. Так, за словами відомого австрійського правника і політика Вольфганга Мантля: “Станіслав Дністрянський залишався до цього часу недооціненим визначним соціологом права Центральної Європи” [5, с.8].

Наукова спадщина академіка надзвичайно багатогранна. Серед дослідницьких інтересів С. Дністрянського правознавство, соціологія, політологія, статистика. Найґрунтовніші дослідження здійснені ним в сфері соціології права. Серед них такі визначні праці як “Звичаєве право та соціальні зв’язки” (1902), “Природні засади права” (1911), “Генеза та основи права” (1923), “Погляди на теорії права та держави” (1925), “Нова держава. Інавгураційний виклад ректора УВУ”, “Соціальні форми права”(1927) та ін, які мали надзвичайну вагу в юридичній науці того часу. Вже, починаючи з його габілітаційної праці “Das Wesen des Werklieferungsvertrages” надрукованої в 1898 у Відні, науковець відступив від ідей пануючих юридичних шкіл які, на його думку, губилися в безплідному діалектичному догматизмі. Один з дослідників творчості С. Дністрянського доктор М. Мельник зауважив, що науковець своїм сміливим методом інтерпретації та теорією розширення суддівської свободи при збереженні правових норм утворив нову школу в науці права, послідовниками якої були Штайнбах, Мавчка, Еренцвайг та ін. [6, с.6].

Юридичні надбання С. Дністрянського набувають специфічного значення для соціологічної науки, якщо звести їх до знаменника застосування соціологічного методу в праві, який надовго завоював своє місце в європейській юридичній науці завдяки працям С. Дністрянського. Основу соціологічного розуміння права він розкрив у власній теорії соціальних зв’язків у праці “Звичаєве право та соціальні зв’язки”. Звичаєве в синонімічному значенні природне сутнісне. Дана розробка виникла на основі критики абстрактного ідеалу Рудольфа Штамлера. С. Дністрянський наголошував на тому, щоб у розумінні права не створювати правничих абстракцій, а виходити від соціального устрою держави як природного організму. Досліджуючи походження та основи права, науковець стверджує, що воно виникає лише там, де існують соціальні зв’язки. Останні формуються із необхідності задоволення людьми своїх потреб. Соціальні зв’язки історично розвиваються від найпростіших - таких як родина, рід, плем’я - до найскладніших – держави та народу.

Головною причиною утворення таких соціальних зв’язків Дністрянський називає економічні мотиви, які вимагали певної організації суспільного життя. Тому кожен соціальний зв’язок має свої норми взаємодії та звичаї, а також засоби для їх реалізації. Звичай постають як наслідок спільного існування індивідів серед суспільних зв’язків, вони є формою здійснення етичних поглядів людей [2, с.10].

В даній теорії мислитель зосереджує значну увагу на встановленні різниці між звичаєм і обрядовістю, як різних сторін соціальних явищ та індивідуальною і соціальною етикою, серед яких саме остання подає засади успішного функціонування соціального зв’язку. Таким чином С. Дністрянський доходить висновку, що право є соціально-етичним мінімумом, який сам соціальний зв’язок відібрав із загалу правил, котрі є обов’язковими для виконання, забезпечують мирне співжиття та досягнення спільних цілей.

У праці “Загальна наука права і політики” С. Дністрянський значно поглибив соціологічний метод дослідження права, доповнивши його методом еволюційного розвитку в історії права. В даній праці він обґрунтував свою теорію соціальних зв’язків, яка спирається на синтез історичного розвитку права в окремих суспільних зв’язках, а в новітньому праві завершується у ставленні суспільства до держави та навпаки. Така взаємна обумовленість соціальних та економічних елементів прослідковується у всій праці. Відтак, на думку вченого, теза про економічні та соціальні основи права повинна стати основою кожного новітнього права[1, с.33,34]. Сьогодні розуміння соціальних основ права видається цілком очевидним, проте в ту добу кін. ХІХ поч. ХХ ст. така думка була новітньою. Саме завдяки науковому доробку С. Дністрянського ми маємо можливість жити в правовому суспільстві.

Розмірковуючи над походженням права, науковець критикує пануючу на той час думку, за якою звичаєве право, закони, суддівська практика та правова наука є джерелами права, вказуючи на неточність таких тверджень. В даному випадку соціологічно-правові погляди вченого визначають особливості його праворозуміння. На думку С. Дністрянського право є продуктом соціальних взаємодій, адже існує лише там, де існують соціальні зв’язки, які підпорядковані економічним цілям. Відповідно, соціальні зв’язки є джерелом права, тому що воно виходить саме з родин, родів, племен, держав з одного боку, а з церковних, станових, класових, партійних чи ін. соціальних організацій з іншого [2, с. 37]. Тому вже звичай, закони, суддівська практика та правова наука є лише соціальними основами права серед поодиноких соціальних зв’язків. У своїй концепції вчений визначає три головні соціальні основи права: 1) звичай; 2) авторитет суспільного зв’язку; 3) воля членів зв’язку. А звичаєве право, закони, суддівська практика та правова наука є основними формами в яких проявляється право. С. Дністрянський виділяє такі чотири основні форми права: 1) звичаєве право; 2) різні форми права в державі; 3) так зване право юриспруденції; 4) становище судді з огляду на творення права [2,с. 56].

Одне з провідних місць в соціологічно-правовій концепції С. Дністрянського займає і проблема співвідношення права та держави. Загальна теорія цього питання була розкрита у праці “Звичаєве право та соціальні зв’язки”. Роботи “Погляд на теорії права та держави” та “Нова держава” стали більш ґрунтовним дослідженням цієї теми. На думку вченого, нова держава повинна будуватись на принципах новітнього

права: ідеї свободи людини та суверенності народу паралельно з суверенністю держави, які проголосила Французька революція. С. Дністрянський відзначає, що еволюційний розвиток йде в тому напрямку, що нація, маючи своїх людей і свою територію, прагне до того, щоб на своїй природній культурі відкрити шлях до “цивілізації”, тобто, щоб на власній національній території створити питому державну організацію [1, с.34].

Підсумовуючи вище сказане відзначимо, що основними положеннями соціологічної концепції права С.Дністрянського є наступні:

- право є соціальним явищем, єдиним джерелом якого є соціальні зв’язки;
- соціальними основами права виступають: звичай, авторитет суспільного зв’язку та воля членів зв’язку;
- право – це соціально-етичний мінімум, що є обов’язковим для виконання, та забезпечує успішне функціонування суспільного зв’язку;
- основними формами, в яких проявляється право, є питання: про звичаєве право, про різні форми права в державі, про так зване право юриспруденції та про становище судді з огляду на творення права;
- право може існувати лише в найвищій формі соціального зв’язку – державі, яка санкціонує вибрані з усього загалу соціально-етичні норми.

Таким чином, С. Дністрянський, уточнивши смисл термінів соціальний зв’язок, звичай, обрядовість, індивідуальна та соціальна етика, визначив співвідношення що саме належить до основ права, які є причиною правоутворення, а що є соціальними формами взаємодії, в яких право проявляється, тобто є наслідком. В теоріях праворозуміння, які існували до того часу це співвідношення мало зворотній бік. Вчений встановив природний порядок речей в розумінні права. В залежності від розвитку суспільства та соціального устрою право може набувати різних форм.

Концептуальні ідеї С. Дністрянського можна розглядати як одну із головних підстав виникнення соціології права початку ХХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академік Станіслав Дністрянський 1870 – 1935 // Науково-довідкові видання з історії України. Пам’ятки політико-правової культури України. – Випуск №21. – С. 33,34.
2. Дністрянський С. Загальна наука права і політики./ С. Дністрянський. – Прага: Наклад українського університету в Празі, 1923.Т. 1. – 1923. – С. 10, 37, 56.
3. Дністрянський С. Звичаєве право – а соціальні зв’язки / С.Дністрянський // Часопис правничі і економічні. – Львів, 1902. Р.3–Т. 4-5. – С. 1-45.
4. Дністрянський С. Погляд на теорії права та держави: Ювілейний збірник Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові в п’ятдесятиліття його заснування.1873- 1923./ С. Дністрянський– Львів, 1925, - 63с.

ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

Панасюк В.

(Ірпінська фінансово-юридична академія)

Науковий керівник – к.ю.н. М. Кармаліта

Відповідно до Конституції України забезпечення правосуддя та дотримання законності, захист конституційних прав і свобод громадян покладається на судову гілку влади, проте результати функціонування судової системи свідчать про її неспроможність виконати це завдання.

Інструментом, здатним сформувати в державі цивілізовані соціальні, економічні та політичні відносини, є досконала правова система, яка забезпечена ефективним судочинством. Історично так склалося, що Україні довелося зробити низку спроб щодо проведення глибоких судово-правових реформ. Необхідність здійснення таких реформ була викликана не лише трансформацією моделі планової економіки у ринкову, але й загальним розвитком людської цивілізації, яка керується принципами утвердження гуманізму, демократії та верховенства права.

Подібно до України в Німеччині судова влада є однією з трьох гілок влади (ст. 92 Основного закону ФНР). Український науковець Ю. Чуприна у своєму дослідженні, аналізуючи судову систему України, звертає увагу на особливості такої системи інших держав, в тому числі й Німеччини. Її судова система не має розподілу повноважень між судами земель і федеральними судами, всі суди Німеччини об’єднані системою централізованого оскарження. Кількість судових ланок залежить від характеру суду й становить 3 (для адміністративних, трудових і соціальних судів) або 4 ланки (для судів загальної юстиції) [7, с. 11-12].

Немає сумнівів щодо того, що існуюча судова система України потребує значного вдосконалення, основною метою якого є можливість гарантованої реалізації закріпленого Конституцією України права кожної особи на судовий захист. При цьому необхідно вирішити комплекс проблем, які існують, зокрема в

доступі правосуддя, в верховенстві права та однаковому застосуванні приписів чинного законодавства, в справедливості рішень суду.

Аналіз даних Державної судової адміністрації України щодо стану здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції у 2010 році дає підстави відмітити основні види порушень в діяльності судів:

1) не дотримання строків розгляду справ;

Так, із порушенням строків, встановлених Цивільним процесуальним кодексом України, розглянуто 67, 6 тис. справ і заяв, що складають 10 % від кількості розглянутих[1].

2) незадовільна якість розгляду справ судами першої інстанції;

За даними Державної судової адміністрації рішення місцевих загальних судів, що були скасовані або змінені в апеляційному порядку, становлять понад 18 тис., що відповідає 3,1 % від загального числа рішень, ухвалених у першій інстанції [4].

Серед причин зазначених порушень слід назвати наступні:

1) недоступність правосуддя [1]

Серед проблем, що перешкоджають громадянам реалізувати своє право на доступне правосуддя, слід виокремити:

– нечітке визначення та розмежування юрисдикції судів;

– ускладнену судову процедуру;

– відсутність системи правової допомоги малозабезпеченим громадянам.

2) неефективний механізм виконання судових рішень.

За останній рік у правовому регулюванні виконавчого провадження відбулися позитивні зміни, а саме, прийнято Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від жовтня 2010 року; Національний план дій із забезпечення належного виконання рішень судів, яким передбачено прийняття дуже важливих законопроектів для ефективного виконання судових рішень[6].

Незважаючи на це, рівень виконання судових рішень поки що залишається низьким. Причинами неефективного виконання судових рішень є незадовільний стан організаційного і матеріального забезпечення виконавчої служби, відсутність можливості виконати судові рішення через протидію боржників (наприклад, обмеження доступу виконавця до приміщення або майна боржника), безкарність дій боржника [5].

Шляхами підвищення ефективності функціонування судової гілки влади мають стати:

1. Першочергове прийняття Закону України „Про тимчасовий порядок фінансування судової влади” (він встановить особливий порядок фінансування діяльності всіх судів України з метою забезпечення гарантій їх незалежності при здійсненні судочинства; виведе фінансування судової влади з казначейської системи обслуговування бюджетних коштів, що зробить суди і органи Державної судової адміністрації незалежними від органів виконавчої влади у питаннях їх матеріально-технічного забезпечення [4]);

2. Розробка нормативно-правових актів на виконання Концепції судівництва щодо створення та забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Дисциплінарної комісії суддів України, Вищої ради юстиції.

Разом з тим, викладене підтверджує, що сьогодні Україна перебуває у стані очікування чергового етапу проведення судово-правової реформи. У всій цій коловерті навколо правосуддя у нашій державі надзвичайно важливим є той факт, що усі інституції державної влади дійшли спільної думки про необхідність перегляду та оновлення планів і стратегій реформування українського судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/2/19.pdf>

2. Слепнева И.Е. Проверка судом законности и обоснованности процессуальных решений органов расследования в досудебных стадиях. Автореферат диссертации на соискание уч. ст. канд. юрид. наук. — Волгоград. 1998. -24 с.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р.

4. Про тимчасовий порядок фінансування судової влади в Україні: Проект Закону

5. Проблемні питання конституційного судочинства // Правовий тиждень. - № 24 (150) 16 червня 2009 р. - <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=1186>

6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р.

7. Чуприна Ю.Ю. Місце судової гілки влади в системі державної влади України / Ю.Ю.Чуприна // Державне будівництво [Електронне видання]. – 2010. – № 1. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ: МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

*Савченко Ю.
(юристконсульт)*

Одним з основних напрямів державної політики України, як і більшості країн світу є забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Процеси глобалізації, демократизації та гуманізації сучасного життя зумовили актуалізацію гендерної рівноваги та посилення забезпечення рівноправності жінок та чоловіків. Гендерна рівність є однією з умов забезпечення соціальної справедливості та важливим показником сталого розвитку громадянського суспільства. У зв'язку з цим приділяється велика увага прийняттю міжнародного та національного законодавства з прав людини.

Так, першим міжнародно-правовим документом, в якому закріплені основні права та свободи людини була Загальна декларація прав людини, прийнята ГА ООН 10.12.1948, принциповою засадою якої є рівність правового статусу людей. Стаття 2 вказаної Декларації проголошує рівність прав і свобод людей незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового чи іншого стану, а також політичного, правового або міжнародного статусу країни чи території, до якої людина належить [7, с. 160].

Важливими документами ООН, що покликані захищати права жінок, є Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, а також Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийняті 16.12.1966.

Актом, що узагальнив досвід міжнародного співробітництва у сфері захисту прав жінок, який поширюється на політичні, соціальні, економічні сфери, стала Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнята ГА ООН 18.12.1979. У преамбулі зазначеної Конвенції вказується, що дискримінація жінок порушує принципи рівноправності і поважання людської гідності, перешкоджає участі жінки нарівні з чоловіком у соціальному, політичному, економічному та культурному житті своєї країни, заважає зростанню добробуту суспільства і сім'ї, дедалі більше утруднює повне розкриття можливостей жінок [3, с. 11].

На сьогодні більшість заходів щодо досягнення гендерної рівності стосуються здебільшого потреб жінок. Вони не враховують чоловічого фактору, навіть у тих випадках, коли ці заходи мають за мету виправлення порушень рівноваги у становищі жінок і чоловіків. У цьому аспекті актуальними є Конвенції Міжнародної організації праці, зокрема Конвенція 1981 р. №156 “Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих із сімейними обов’язками”. Відповідно до цієї Конвенції пільги щодо материнства повинні поширюватися не тільки на жінок, а й на чоловіків. Вона має велике значення, оскільки сім’єю та дітьми здебільшого опікуються жінки, а ті чоловіки, які б хотіли скористатися певними “материнськими пільгами”, просто не наважуються повідомити про своє рішення (наприклад, взяти відпустку по догляду за дитиною тощо) через гендерні стереотипи.

Принципи гендерної рівності закріплено в багатьох інших міжнародних документах, зокрема Конвенції ООН про викорінення насильства щодо жінок (1993 року), Декларації щодо рівності жінок і чоловіків, Декларації про ліквідацію дискримінації щодо жінок (1967 року), Декларації ООН про соціальний прогрес (1995 року), Пекінській декларації та Платформі дій (1995 року), Декларації Тисячоліття 2000 та ін.

На виконання статті 2 Конвенції ООН 1979 року Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, відповідно до якої держави зобов’язані включити принцип рівноправності чоловіків і жінок у національні конституції, в Конституції України гарантується рівність жінок та чоловіків. Водночас, викликає заперечення, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується “шляхом надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї”, оскільки рівність не повинна встановлювати у якості норми такі умови та спосіб життя, які притаманні чоловікам [12, с. 276].

8 вересня 2005 року Верховна Рада України ухвалила Закон “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, у якому вперше законодавчо визначені такі поняття, як дискримінація за ознакою статі, позитивні дії, гендерна рівність, гендерно – правова експертиза та ін.

Президент України підписав Указ “Про підвищення соціального статусу жінок в Україні” від 25.04.2001 та Указ “Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” від 26.07.2005.

На виконання статті 4 Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” прийнято Постанову Кабінету Міністрів України “Про проведення гендерно-правової експертизи” від 12.04.2006 №504. У зв’язку із прийняттям зазначеної Постанови наказом Міністерства юстиції України від 12.05.2006. №42/5 затверджено Інструкцію з проведення гендерно-правової експертизи та Форму висновку гендерно-правової експертизи актів законодавства.

21.11.2012 розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1002-р була схвалена Концепція Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року.

Минуле століття внесло корективи у стереотипи суспільної свідомості, відбулося переосмислення ролі жінок та чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Положення міжнародних документів спрямовані на досягнення рівності жінок та чоловіків, рівних можливостей, подолання дискримінації щодо жінок. Вони являються основним орієнтиром при вдосконаленні законодавства України з питань гендерної рівності.

Законодавча база в Україні є однією з кращих серед країн пострадянського простору, але соціальні негаразди призводять до того, що чимало нормативних актів залишаються нереалізованими через недостатнє організаційне та фінансове забезпечення. Розв'язання питань покращення становища жінок ускладнюється кількістю нормативно-правових актів, масив яких практично не систематизований, що призводить до суперечності, перетинання або дублювання один одного. Тому необхідне здійснення гендерного аналізу українського законодавства, приведення його у відповідність до міжнародних норм, внутрішнє узгодження. Можливо потрібно взяти до уваги досвід Швеції, яка у 1991 році прийняла Закон "Про гендерну політику" та прийняти і в нашій державі аналогічний документ, який би вирішив проблему безсистемного та хаотичного регулювання гендерних відносин.

Важливо зазначити, що Україна стала однією з перших країн світу, що має окрему статтю в Конституції, де задекларовані рівні права і можливості жінок та чоловіків. Однак, не можна констатувати, що жінки та чоловіки фактично мають однакові можливості для реалізації власних прав, оскільки на практиці Україна робить надто уповільнені кроки до цього бажаного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" від 08.09.2005 // Офіційний вісник України. – 2005. - № 36. – С. 33-40.
2. Інструкція з проведення гендерно-правової експертизи та Форма висновку гендерно-правової експертизи актів законодавства, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 12.05. 2006 №42/5. // Урядовий кур'єр, 2008, № 91.
3. Конвенція о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин – Права человека. Дискриминация в отношении женщин: Конвенция и Комитет. Изложение фактов №22 – М. – 108 с.
4. Конвенція 1981 р. №156 "Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих із сімейними обов'язками".
5. Конституція України від 28.06.1996 (із змінами та доповненнями). – К.: ТОВ «Видавництво "Юридична думка"», 2011.–120 с.
6. Концепція Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 № 1002-р// Офіційний вісник України, 2012 № 93 (14.12.2012) ст. 3796.
7. Нормативно – методичні основи гендерних перетворень – К., 2005. – 184 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України "Про проведення гендерно-правової експертизи" від 12.04.2006 № 504. // Урядовий кур'єр, 2008, № 83.
9. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. – 2-ге вид. – К.: Юрінформ, 1992. – С. 67-93.
10. Указ Президента України "Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" від 26.07.2005 №1135. // Офіційний вісник України, 2005 р., № 30, ст. 48.
11. Указ Президента України "Про підвищення соціального статусу жінок в Україні" від 25.04.2001 // Офіційний вісник України, 2002 р., № 45, ст.
12. Шведова Н.А. Гендерный подход как фактор политической культуры // Гендерный калейдоскоп. Курс лекций. / Под общей редакцией д-ра эконом. наук М.М.Малышевой. – М.: Academia, 2002. – С.271–290.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШЛЮБНО-СІМЕЙНОГО ПРАВА РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

Сидорчук О.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник: д.ю.н., професор Захарченко П.П.

Шлюб, як визнана в суспільстві форма взаємин між чоловіком і жінкою з метою створення сім'ї, пройшов тривалий час еволюції. Порівняння шлюбно-сімейного права в різні епохи дозволяє прослідкувати не тільки зміни сімейного права, а й самого інституту сім'ї, поняття, структури, зв'язків з іншими соціальними інститутами, її місця в суспільстві і значенні для держави. На сучасному етапі вивчення історії держави і права не висвітлено спільні та відмінні риси в сімейному праві Русі та ВКЛ. Дана стаття є спробою дослідити, як в процесі історичного розвитку суспільства та держави змінюється шлюбно-сімейне право, порівняти його основні положення та принципи, а також прослідкувати вплив правових систем обох держав на сімейні відносини українців.

У дохристиянській Русі шлюб регулювався звичаєвим правом та язичницькими обрядами, ґрунтувався як звичайна майнова угода, що вільно укладалась та розривалась. У Великому князівстві Литовському шлюб міг також укладатися без вінчання в церкві.

Після хрещення Руської держави і надання церкві монопольного права на освячення шлюбу, джерелом вітчизняного шлюбно-сімейного права стали візантійські кодекси, так звані «Номоканони» - юридичні збірники, де містились як церковні правила, так і настанови римських і візантійських імператорів про церкву. Якщо ж говорити про джерела права Великого князівства Литовського, то на думку к.ю.н. Мартинюка О.В., візантійські збірники мали не загальнообов'язковий, а лише рекомендаційний характер.

Стосовно місцевих джерел права, що регулювали шлюбно-сімейні відносини, то перш за все в Руській державі це були князівські устави, за якими вся сфера сімейних відносин перейшла у ведення церковного права. Зокрема, це «Устав Володимира» та «Устав Ярослава» - пам'ятка церковного права, яка розвивала ідеї, закладені в «Уставі Володимира». Місцеві джерела шлюбно-сімейного права існували і в Литовській державі, де протягом другої половини XV–XVI ст. відбуваються зміни в суспільних відносинах, тому протягом XVI ст. видається кодифікований акт загальнодержавного значення – Литовський Статут у трьох редакціях. Він юридично закріпив монопольне право церкви освячувати шлюб та регулювати шлюбно-сімейні відносини.

Щодо умов, необхідних для взяття шлюбу в Руській державі, то тут є декілька особливостей. Шлюб, наприклад, укладався в більш близьких ступенях спорідненості, ніж це було встановлено в візантійському законодавстві. «Еклога» ввела таке поняття, як заручини (з 7 років), які вимагали формально згоди самих наречених, а в зв'язку з тим, що наречені були малолітніми - фактично вимагалася згода самих батьків. Шлюб у Великому князівстві Литовському набував законної сили також з виконанням декількох умов: наречені мали отримати згоду батьків, шлюбний союз мав укладатися публічно, а також наречені повинні були сплатити податок.

Аналізуючи джерела шлюбно-сімейного права Руської держави, можна стверджувати, що шлюбний вік для нареченого наставав із 15 років, а для нареченої – з 13-річного віку. Якщо ж говорити про Велике князівство Литовське, то заслуговує на увагу підвищення шлюбного віку за Статутом 1566 року. Для жінок він становив 15 років, для чоловіків — 18.

Вступаючи до шлюбу, наречена отримувала від батьків певну частку майна. В Руській державі це майно називалося посагом. Посаг передавався чоловікові, причому укладався письмовий договір. Право ВКЛ також характеризувалося записом «віна» на користь дружини з боку чоловіка.

В обох державах примусовий шлюб був заборонений, в разі порушення даної норми передбачалися різноманітні штрафи.

Шлюбні узи в Руській державі церква проголошувала непорушними. Їх розірвання допускалося лише у виняткових випадках і тільки після судового розгляду. Самочинне розірвання шлюбу не допускалося. Якщо чоловік залишав сім'ю і створював нову, не освячену церквою, такий шлюб не визнавався, а того чоловіка змушували повернутися до першої дружини. У Великому князівстві Литовському розлучення відбувалося за згодою обох сторін. Особи, котрі уклали шлюб за звичаєвим правом, за розлученням зверталися до світського суду, вінчані – до церковного.

Історія усиновлення на Русі, ймовірно, починається за часів князя Володимира, котрий поклав початок християнізації Русі. Саме він, як свідчать літописи, доручив духівництву піклування і нагляд за сиротами й сам роздавав сиротам, убогим і мандрівникам велику милостиню. З часів князювання Володимира Мономаха й аж до середини XVI століття нормативне регулювання відносин з організації добродійної діяльності (з боку держави або з боку церкви) не набуло особливого розвитку.

Дослідивши основні джерела права Великого князівства Литовського, можна прийти до висновку, що на законодавчому рівні усиновлення на той час ще не існувало. Варто зазначити, що усиновлення у ВКЛ ще не набуло статусу інституту права у повному його розумінні в означений період, проте, будучи поширеним на українських землях як соціально-правове явище, воно детально регулювалося нормами звичаєвого права, що застосовувались ще з часів Руської держави.

І, нарешті, опікунство. За джерелами права, які дійшли до наших часів, ми бачимо, що цей інститут на Русі був досить розвинений. Про це свідчать такі риси руського опікунського права, як винагорода опікуну за його діяльність, його звіт про виконання ним його обов'язків і строга відповідальність за надане йому майно.

Свій розвиток інститут опіки продовжує в Литовських Статутах. Головною функцією опікуна було управління майном підопічного до його повноліття, хоча потім опіка стала поширюватися не тільки на майно, а й на самого підопічного.

Отже, можна побачити, що як і в Руській, так і в Литовській державі існували свої особливості формування шлюбу та сім'ї. Зокрема, це стосується шлюбного віку, порядку передачі посагу, причин для розлучення, особливостей опікунства та ін.. Це все характеризує тісний зв'язок систем права обох держав з одного боку, а з іншого – їхню самотність та вагомий внесок у формування та регулювання шлюбно-сімейних відносин. І завдяки розвитку та вдосконаленню шлюбно-сімейного права укріплювалася сім'я – основна ланка будь-якого суспільства.

ЗВИЧАЙ ДІЛОВОГО ОБОРОТУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ

Стрілець О.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – д.ю.н., професор Захарченко П. П.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Цивільного кодексу України (далі - ЦК), цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі. Отже, законодавець визнає звичай, так само як і його різновид – звичай ділового обороту, джерелом цивільного права, хоча й із застереженням – відповідно до ч. 2 ст. 7 ЦК України, звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується.

В науковій літературі неодноразово підкреслювалося, що в майновому обороті в силу його складності та інших особливостей значну роль зберігає звичай [3, с. 80]. І хоча далеко не всі сприймають звичай ділового обороту в якості джерела права [2, с. 103], однак включення норми про можливість регулювання цивільних відносин звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту, в ЦК свідчить про те, що законодавець визнає потребу в додатковому регуляторі суспільних відносин, що враховує їх специфіку.

Українське законодавство містить численні відсилки до різного роду звичаїв, однак термінологічна чистота йому не властива. Використовуються різні варіанти для визначення звичаїв: звичай ділового обороту, торгові та інші чесні звичаї, відомі міжнародні звичаї, банківські звичаї, звичаї торгівлі, торговельні звичаї, портові звичаї, морські звичаї, звичаї торговельного мореплавства та ін. Все це розмаїття призводить до того, що з'ясувати задум законодавця щодо певного виду звичаю подекуди досить складно. Тим більше, що дається лише визначення загального поняття звичаю в ст. 7 ЦК. Крім того, окремо в науковій літературі стоїть питання про співвідношення всіх згаданих вище термінів.

Законодавець не розшифровує поняття звичаю ділового обороту, однак сама назва містить вказівку на сферу застосування – діловий оборот (обіг), що, вочевидь, відсилає до підприємницької (господарської) діяльності. Це, на думку окремих авторів, свідчить про те, що основна (регулятивна) функція звичаю ділового обороту обмежена діловою (підприємницькою) сферою та сферою обігу (договірними відносинами).

З огляду на вищезазначене, не зовсім вдалим виглядає підхід законодавця до визначення джерел господарського права. Господарський кодекс України (далі - ГК) не визнає ані звичай ділового обороту, ані будь-який інший звичай в якості джерела господарського права, оскільки ст. 7 ГК визначає лише систему юридичних джерел. Сучасний дослідник договірної права Т. В. Боднар доречно звертає увагу на те, що в саме в цій сфері, де історично виникли і переважно застосовуються звичаї ділового обороту, мали б бути посилання на них як на регулятори поведінки суб'єктів [2, с. 102]. Системний аналіз норм ГК все ж дозволяє зробити висновок про те, що законодавцем залишено певну нішу в правому регулюванні для звичаїв. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 265 ГК сторони для визначення умов договорів поставки мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, якщо це не заборонено прямо або у виключній формі цим Кодексом чи законами України. Також згадуються «торгові та інші чесні звичаї» (ст. 32 ГК), «банківські звичаї» (ст. 344 ГК) тощо. Крім того, в ГК вживається конструкція «вимоги, що звичайно ставляться» (зокрема, в ст. 193 ГК). Однак сам термін «звичай ділового обороту» в ГК відсутній. На відміну від ГК, в ЦК більше двадцяти статей містять прямі посилання на звичаї ділового обороту (ст.ст. 527, 529, 532, 538 ЦК та ін.).

Ускладнення виникають і через наявність та неврегульованість суміжних категорій. Близькою до звичаїв ділового обороту конструкцією є «вимоги, що звичайно ставляться». Саме вона вживається в ГК, а в ЦК існує поряд з посиланнями на звичаї ділового обороту. В науковій літературі немає єдиного підходу до визначення даної конструкції. Одні автори схиляються до того, що «вимоги, що звичайно ставляться» є поняттям більш широким за змістом, аніж звичаї ділового обороту [2, с. 103], по суті являють собою правові звичаї, що застосовуються до цивільних відносин [3, с. 92]. Інші ж притримуються позиції, що дане поняття є синонімом ділових узвичаєнь як поширеної в певній сфері підприємницької діяльності практики відносин [1, с. 252].

Не полегшує ситуацію й неузгодженість процесуального та матеріального законодавства щодо питання про застосування звичаїв ділового обороту при вирішенні спорів. Включення в процесуальні кодекси такої норми було б логічною реакцією законодавства на легалізацію звичаїв ділового обороту в ЦК. Однак, незважаючи на наявність прямих відсилок в ряді статей ЦК і навіть на те, що звичаї ділового обороту повинні враховуватися судом при тлумаченні умов договору (ч. 4 ст. 213 ЦК), Цивільним процесуальним кодексом України не передбачена можливість застосовувати звичай при вирішенні справ. Цікаво, що навіть Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК) містить норму, яка дозволяє господарському суду застосовувати міжнародні торгові звичаї у спірних відносинах за участю іноземного суб'єкта підприємницької діяльності у разі відсутності законодавства, що регулює такі відносини (ч. 6 ст. 4 ГПК). Більш лояльним є законодавство, що визначає діяльність третейських судів. Відповідно до ч. 3 ст. 11 ЗУ «Про третейські суди» у разі відсутності законодавства, що регулює певні спірні відносини, третейські суди

керуються торговими та іншими звичаями, якщо останні за своїм характером та змістом властиві таким спірним відносинам. Ч. 4 ст. 28 ЗУ «Про міжнародний комерційний арбітраж» встановлює, що в усіх випадках третейський суд приймає рішення з врахуванням торгових звичаїв, що стосуються даної угоди.

В цілому, можна сказати, що через відсутність чіткого законодавчого регулювання система звичаїв ділового обороту в Україні складається дуже повільно. Незважаючи на те, що по суті звичай не є новим правовим феноменом, однак в юридичній науці до цього часу не існує визначеності в розумінні його особливостей. Саме тому в науковій літературі даються різноманітні, часто суперечливі тлумачення звичаю ділового обороту та суміжних категорій. Ще більше заплутав ситуацію щодо питання про співвідношення вказаних понять вітчизняний законодавець.

Вважаємо, що визначення звичаю ділового обороту та усвідомлення його місця в системі джерел права мають не стільки теоретичне, скільки практичне значення, оскільки орієнтує сторони договору та правозастосовчі органи щодо їх ієрархії в триаді регуляторів відносин сторін.

Запровадження звичаїв ділового обороту в систему джерел права пов'язується перш за все з розвитком саморегуляції, з децентралізацією правового регулювання, що, безперечно, є позитивною тенденцією в економіці нашої держави. Метою використання звичаїв є підвищення економічної ефективності підприємницької діяльності окремих суб'єктів, що, в свою чергу, сприяє гнучкості всього ділового обігу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : монографія / Олена Анатоліївна Беляневич. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
2. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві: (Заг. положення) : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – К. : Юстиніан, 2007. – 280 с.
3. Гражданское право : в 4 т.; Т. 1 : Общая часть / [отв. ред. Е. А. Суханов]. – [3-е изд., перераб. и доп.] – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 720 с.

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА: ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ЯК ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Теремцова О.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник- кандидат юридичних наук Теремцова Н.В.

Як визначають науковці, соціологія права – галузь соціології, що вивчає взаємодії інституту права з іншими соціальними інститутами. До сфери інтересів соціології права входить вивчення генезису, динаміки, структури правових норм, а також їх соціальну обумовленість і роль у суспільстві [5].

Процес становлення соціології права, як і будь-якої нової наукової дисципліни, що формується в суміжних галузях знання, супроводжується дискусіями про її наукову приналежність і дисциплінарний статус. У зв'язку з цим в соціологічній літературі домінує уявлення, згідно якому соціологія права – це однією з галузей загальної соціології, тобто дисципліна соціологічна, а не юридична. Це на думку соціологів.

На думку автора, як і багатьох вчених соціологів, філософів, юристів – є необхідність формування соціології права як окремих галузі соціологічної дисципліни або інституту законодавства.

1) Позиція автора, як і багатьох вчених [2]; [4]; [6], полягає в тому, що соціологія права можлива і як соціологічна дисципліна (окрема галузь загальної соціології), і як юридична дисципліна (окрема галузь юридичної науки). Це дві різні за своїм предметом і методом галузі наукового пізнання, що відрізняються один від одного так само, як соціологія відрізняється від юриспруденції.

2) Проте сама по собі принципова можливість існування соціології права в двох різних іпостасях зовсім не означає, що обидві ці наукові дисципліни (соціологічного і юридичного профілю) фактично склалися і функціонують [5].

3) Фактичним є те, що соціологія права, як окрема галузь правознавства вже сформувалася (причому в західній юриспруденції давно, а у нас набагато пізніше). Цього, на жаль, не можна сказати про соціологію права як самостійну соціологічну дисципліну.

4) Позитивним слід відмітити й те, що всі монографії й підручники з соціології права написані юристами. Публікації ж соціологів по даній темі представлені статтями або окремими розділами в підручниках [1]; [2]; [3].

Для затвердження про те, що вже є соціологія права як окрема галузь (і дисципліна) загальної соціології або загальної теорії права, необхідно, як мінімум, три підходи:

По-перше, необхідна концепція предмету і методу з такої дисципліни, логічно узгоджена із загальною концепцією предмету і методу соціології або загальної теорії права.

По-друге, необхідно сформулювати відповідне соціологічне поняття права, яке було притаманне соціологічній концепції суспільства як її органічний компонент. Адже від розуміння (і поняття) того, що є право як специфічне суспільне явище, залежить і концепція соціології права як соціологічної дисципліни так і юридичної. Інакше кажучи, яке місце і роль права в тій або іншій загальній концепції суспільства, така і соціологія права як самостійна галузь в рамках загальної соціології, або загальної теорії права.

І, по-третє, ці концептуальні положення про предмет і метод соціології права повинні бути реалізовані на практиці наукової роботи, тобто у відповідних теоретичних і емпіричних дослідженнях.

Слід навести приклад, що в зарубіжній і вітчизняній літературі з соціології права поки відсутня понятійно-теоретичний зв'язок предмету (і методу) загальної теорії права з предметом (і методом) соціології права як її окремої галузі, не сформульовано соціологічне поняття права як суспільного явища і як складової відповідного соціологічного поняття як суспільства, так і юриспруденції в даному пізнанні (і, відповідно, не розроблена соціологічна концепція права), не встановлено коло напрямів теоретичних і емпіричних досліджень, пріоритетних із погляду логіки розвитку даної науки і так далі.

Таким чином, немає необхідних наукових підстав говорити про те, що соціологія права як юридична дисципліна вже сформована.

Це особливо стосується вітчизняних юридико-соціологічних досліджень правової проблематики, що проводиться в межах загальної теорії права.

Повертаючись до історії такі дослідження досить активно почали здійснюватися соціологами лише наприкінці 70-х років, відколи в межах ряду соціологічних дослідницьких центрів сформувалися юридичні підрозділи, що займалися проблемами негативної девіантної (і, перш за все –злочинної) поведінки, в яких разом із соціологами працювали юристи (лабораторія соціологічних досліджень НДІ комплексних соціологічних досліджень при Ленінградському університеті, сектор соціальних проблем алкоголізму і наркоманії Інституту соціологічних досліджень АН СРСР, група вивчення проблем з пияцтва і алкоголізму Ленінградського інституту соціально-економічних проблем і ін.).

В даний час чисельні центри вивчення громадської думки і інші соціологічні організації активно проводять дослідження з найбільш ширшому колу правової проблематики, вивчаючи відношення населення до тих або інших соціально-правових проблем, причини соціально-правових конфліктів, оцінку населенням положень окремих законодавчих актів, його відношення до підготовлених законопроектів і тому подібне

В ході подібних досліджень накопичується багатий емпіричний матеріал юридико-соціологічного характеру. Проте соціологи не виявляють декілька помітної цікавості до такого теоретичного осмислення цього матеріалу, яке було б спрямоване на формування і розвиток соціології права як особливої соціологічної дисципліни, зорієнтованої на вивчення соціальних характеристик права.

Ці наукові пошуки, направлені на зміну дослідницької парадигми у вітчизняній соціології права і в юриспруденції в цілому, багато в чому залишається поза межею осягання соціологів, які за своєю перевагою знаходяться під впливом тих, що домінували у минулому з легистсько-позитивистських уявлень про право як про законодавство, тобто як про сукупність примусових норм, встановлених державою.

Узагальнення і аналіз отриманих емпіричних даних здійснюється ними найчастіше з позицій політологічного підходу (при вивченні відношення населення до органів влади і ухвалюваних ними рішень, ступені легітимності влади і так далі), рідше - в межах теоретичних конструкцій загальносоціологічного профілю (у контексті ідей і теоретичних моделей конфліктології, соціології девіантної поведінки, соціального контролю, соціалізації, соціальної інтеграції і тому подібне). Про нерозвиненість теоретичного рівня соціологічних досліджень питань права в рамках загальної соціології та загальної теорії права слід, мабуть, судити по навчальній соціологічній та юридичній літературі, оскільки в спеціальних наукових працях вчених проблематиці соціології права приділено ще менше уваги, чим в інших галузях науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. История политических учений. Под ред.: С. Ф. Кекекьяна и Г.И. Федькина. – М.,1955.- С.374-380.
2. Касьянов В.В., Нечипуренко В.Н., Самыгин С.И. Социология: –Ростов н/Д: МарТ, 2000. - 512 с.
3. Кельзен Г. Чистое учение о праве. Вып. 1. –М, 1987. –С. 7-19.
4. Костицкий В.В. Социология сучасного праворозуміння та проблеми конституційного закріплення теорії розподілу влади./В.В.Костицкий // Соціологія права.–2013. – № 1. – С.3-12.
5. Лапаева, Валентина Викторовна. Социология права [Текст] : монография / В.В. Лапаева; Ред. В.С. Нерсисянц. - М. : НОРМА, 2004. - 287 с.
6. Теремцова Н.В. Природа правомірної поведінки людини (культура поведінки людини, механізм індивідуальної поведінки, антисуспільна поведінка, конформістська поведінка...)//Вісник Національного технічного університету України «КПІ» . Політологія, Соціологія, Право: 36.Наук.праць. – Київ: ІВЦ «Політехніка», 2010. - № 2 (6). -181с. – С.167-170 .Фахове видання.
7. Einführung in die Reshtsphilosophie. Hrsg. von O. Weinberger. Graz, 1979. S. 36.

ЗНАЧЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА ДЛЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Яцино К.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Науковий керівник – к. ю. н., доц. О. Ковальчук

Наразі в межах соціології права розробляється ціла низка компонентів здатних впливати на право. Здобутком цієї науки є можливість показати весь спектр такого впливу. Сюди ми відносимо роль

неюридичних факторів в процесі правотворення: ментальність суспільства, його історію, звичаї, традиції, мораль, систему цінностей та способів інтелектуальної діяльності, стереотипи світосприйняття, культуру, політику, економіку, релігію, етику. Кожен із цих аспектів сутності та існування права може стати предметом окремого наукового дослідження, складає певний їх напрям, що проте, не повинно призводити до руйнування цілісності (інтегративності) сприйняття права як системного явища науковцями і практиками. Питання в іншому – актуальності того чи іншого напрямку дослідження правової реальності, яка зумовлена конкретно соціально-історичною та пізнавальною ситуацією. Саме сьогодні за висновками багатьох фахівців для юриспруденції настав період, коли вона значною мірою вже використала ресурс розвитку «в ширину», повинна бути готовою «глянути на себе» ніби зі сторони [1, 17], перевірити весь свій методологічний інструментарій, істотно оновити його з урахуванням результатів фундаментальних досліджень насамперед у царині філософії та соціології права для переходу на якісно нову ступінь сприйняття правової дійсності [2, 140].

Соціологія права здатна прогнозувати і досліджувати утримання, звуження, розширення і розвиток меж державної влади. Адже з точки зору науки соціології права держава виступає як інститут публічної влади в масштабах всього суспільства, призначення якого полягає в забезпеченні його стабільності та стійкого розвитку за допомогою централізації та використання владно-примусового потенціалу. Натомість лише за усвідомлення соціальних (недержавно-владних основ), право, виконуючи властиві йому регулятивні функції, може стати засобом обмеження державної влади, а тому й розглядатися в контексті забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, функціонування правової державності та правової культури суспільства.

Здобутки соціології права доречні для визначення й реалізації широкомасштабних стратегій реформування. Наприклад, при запровадженні заходів, спрямованих на покращення існуючого дисбалансу правових привілеїв шляхом створення спеціальних організацій для захисту і представлення інтересів їхніх носіїв, применшення ролі права в сучасних суспільствах шляхом скорочення наявних правових ресурсів і заохочення до неправових засобів соціального контролю («делегатія суспільства»).

Дослідники в галузі права вбачають нинішнє завдання соціології права в поясненні і передбаченні варіацій дії права, його ролі та ефективності, шляхів виникнення і способів вирішення правових питань у суспільстві. Моральна ж доречність соціології права полягає у її здатності виявити певні тенденції, ознаки правової поведінки у правовій системі конкретного суспільства. А політична – виявляється в її інструментальності в руках тих, хто прагне змінити, контролювати правову систему чи маніпулювати нею [3, 562].

На сучасному етапі виділяють загальні та спеціальні проблеми соціології права. Серед загальних проблем важливе місце посідають такі, як соціальні джерела права, соціальна система і соціальний механізм функціонування правових інститутів, система соціальних функцій права, правові проблеми соціального планування, взаємодія права і громадської думки, престиж права і юридичних професій у суспільстві. Що стосується спеціальних проблем, то можна визначити такі, як соціогендерний аспект у соціології права, соціологічні проблеми нормотворчості та діяльності щодо застосування права, соціологічний підхід щодо дослідження судової діяльності, інститутів і норм кримінального права тощо. Також соціологічним дослідженням підлягають аспекти правомірної поведінки. Соціологія права вивчає такі її аспекти, як: ступінь знаходження в установлених законодавством рамках; зміст соціально корисної поведінки, яка не суперечить суспільним інтересам і цілям; рівень усвідомлення правомірності своєї поведінки. Правомірна поведінка також досліджується соціологією права за ступенем її соціальної значимості: соціально-активна, конформістська, маргінальна або нігілістична поведінка.

Деякі вчені вважають, що напрямки дослідження соціології права зумовлені певним колом питань, які часто постають перед соціологами права при вирішенні даних проблем. Так, Леон Мейхью, американський дослідник в галузі соціології права, виводить в поле зору три питання, які можуть вирішити суперечність підходу до вивчення права під соціологічним кутом.

По-перше, це взаємодія між правом і мораллю, яка породжує проблему: чи може право встановлювати в законодавчому порядку моральні норми і чи здатне воно здійснювати соціальні зміни перед фактом протилежних установок у суспільстві?

По-друге, чи є право лише системою логічно пов'язаних одне з одним концепцій і норм? З відповіддю на це: стверджувати таке означає відмовлятися від використання права для досягнення важливих соціальних цілей, оскільки тільки з визначенням того, що юридична інтерпретація є творчою діяльністю, яка неминуче реагує на соціальні запити і тиск, можна спрямовувати і контролювати цю творчу діяльність, поставивши її на службу певним суспільним функціям.

Нарешті потрібно розібратися в тому, як можна організувати юридичний процес, щоб гарантувати контроль права над державною владою і захист прав громадян у всіх верствах суспільства [4, 220].

Нині значна увага приділяється розробці прийомів, які забезпечують одержання достовірної інформації про реальну дію права, його взаємодію з іншими соціальними факторами; методам включеного спостереження, аналізу письмових джерел, документів, а також анкетуванню. Всі ці прийоми, застосовані в ході дослідження, забезпечували його успіх, оскільки дозволяли зібрати максимально повну інформацію про досліджуваний об'єкт із найрізноманітніших джерел у процесі безпосереднього сприйняття правових явищ членами дослідницького колективу або шляхом опитування учасників правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брызгалов А. И. О некоторых теоретико-методологических проблемах юридической науки на современном этапе // Государство и право. – 2004. - № 4., С. 17-22.
2. Петришин О. В. Проблеми соціалізації правової науки. // Право України, 2010, № 4., с. 133-141.
3. Юридична енциклопедія : В 6-ти томах / Нац. акад. наук України; Ін-т держави і права ім.В.М.Корецького НАНУ; Гол. ред.: Шемшученко Ю.С., Зяблюк М.П., Горбатенко В.Д. та ін. – Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, т. 5, 2003, - 768 с.
4. Мейхью Л. Социология права // В кн.. Американская социология: перспективы, проблемы, методы. – М.: Прогресс, 1972. – 257 с.

«СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА»

Співзасновники журналу

Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Всеукраїнська громадська організація «Асоціація українських правників»

Рада співзасновників:

Гриценко І.С., доктор юридичних наук, професор;

Костицький В.В., член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор (*голова редакційної колегії*);

Шемшученко Ю.С., академік Національної академії наук України, доктор юридичних наук, професор;

Мельник Г.П., віце-президент Асоціації українських правників.

Члени редколегії:

Балакірева О.М., кандидат соціологічних наук;

Басай В.Д., доктор юридичних наук, професор;

Безклубий І.А., доктор юридичних наук, професор;

Бостан С.К., доктор юридичних наук, доцент;

Вівчаренко О.А., доктор юридичних наук, доцент;

Гетьман А.П., академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Захарченко П.П., доктор юридичних наук, професор;

Костенко О.М., академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Костицький М.В., академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Котюк І.І., доктор юридичних наук, професор;

Крупчан О.Д., академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Марцеляк О.В., доктор юридичних наук, професор;

Марчак В.Я., доктор юридичних наук, професор;

Мельник Г.П., адвокат;

Мірошніченко А.М., доктор юридичних наук, професор;

Нагребельний В.П., член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор;

Наливайко Л.Р., доктор юридичних наук, професор;

Новицька Н.Б., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Новицький А.М., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Оніщенко Н.М., академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Притика Ю.Д., доктор юридичних наук, професор;

Ромовська З.В., доктор юридичних наук, професор;

Селіванов А.О., академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Семчик В.І., академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Судаков В.І. член-кореспондент Української академії політичних наук, доктор соціологічних наук, професор;

Фурса С.Я., доктор юридичних наук, професор;

Швець М.Я., член-кореспондент НАПрН України, доктор економічних наук, професор;

Шемшученко Ю.С., академік Національної академії наук України, доктор юридичних наук, професор;

Шуба О.В., доктор політичних наук, професор;

Щербина В.С., член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Юхимчук-Чапка Алісія доктор юридичних наук (Польща).

Головний редактор – В.В. Костицький

Заступник головного редактора – Н.Б. Новицька

Редакція журналу не завжди поділяє позиції авторів з приводу висловлюваних проблем і не несе відповідальності за зміст авторських публікацій.

Журнал рекомендовано до друку Рішенням Вченої ради Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи (протокол № 6 від 11.04.2013 р.).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 18116-6916Р видане Міністерством юстиції України
07.09.2011.

Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи 01034, м. Київ,
вул. Паторжинського, 4, оф. 8,
тел./факс 228-50-12

ШАНОВНІ АВТОРИ!

Запрошуємо до співробітництва вчених, аспірантів, практичних працівників!

Для публікації в журналі «Соціологія права» приймаються неопубліковані раніше наукові праці в галузі соціології права, філософії права, загальної теорії права, а також що розглядають соціологічні та теоретичні проблеми права.

Фаховий журнал «Соціологія права» виходить чотири рази на рік (щоквартально).

Статті до публікації приймаються: №1 – до 20 березня; №2 – до 20 червня; №3 до 20 вересня; №4 – до 20 грудня.

Редакційна колегія журналу звертає увагу на обов'язкове дотримання вимог до наукових фахових видань та пропонує:

Рукопис подавати у двох примірниках українською, російською або англійською мовами та його електронну версію (структура та зміст якої повністю відповідають друкованому варіанту) у вигляді файлу:

- у текстовому редакторі Word, шрифт – Times New Roman, з розширенням .doc, кегль – 14;
- параметри сторінки – формат А-4, розташування тексту (таблиці, діаграми тощо) книжне з дотриманням таких розмірів полів: верхнього, нижнього і лівого – 2 см, правого – 1 см;
- відстань між рядками – 1,5 інтервал;
- кількість матеріалу однієї статті – 10 - 12 стор.

Стаття має передбачати такі обов'язкові структурні елементи:

УДК;
ім'я та прізвище, науковий ступінь, вчене звання автора;
назва статті;
анотація та ключові слова – укр., рос., англ. мовами;
до статті англійською мовою обов'язкова анотація українською;
постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями;

аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор; виділення невирішених раніше аспектів загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття;

формулювання цілей статті (постановка завдання);
виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.
використана література (згідно ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Нові правила бібліографічного опису. –

Режим доступу: [//www.ukrbook.net/DSTU_pabl.htm](http://www.ukrbook.net/DSTU_pabl.htm));

реферат статті англійською мовою обсягом 1 стор.

Рукопис статті повинен бути ретельно вичитаний, виправлений та підписаний автором.

Стаття має супроводжуватися довідкою про авторів (вказуються прізвище, ім'я та по батькові, вчене звання, місце роботи, посада, адреса електронної пошти і контактні телефони).

Весь текст повинен бути набраний в одну колонку без застосування будь-якого форматування.

Не допускається використання вставок та гіперпосилань.

Рукопис не має містити прихованого тексту і тексту, розміченого кольорами або підкресленнями.

Можна виділяти окремі частини тексту курсивом або напівжирним шрифтом.

Бібліографічні посилання подають, уникаючи автонумерації та автоматично генерованих кінцевих посилань.

Автор статті відповідає за правильність і достовірність викладеного матеріалу та за належність останнього йому особисто.

Редакція зберігає за собою право вносити до тексту редакційні зміни і скорочувати його.

Всі автори повинні подати рецензію на статтю.

Рецензія в обов'язковому порядку має висвітлювати такі питання:

- актуальність теми;
- новизна та обґрунтованість одержаних результатів;
- наукова (практична) цінність результатів.

Рецензія повинна бути підписана відповідними особами.

Разом з рукописом на папері подається файл на диску формату CD або текст статті надсилається електронною поштою на e-mail редакції: erlikh.sociology@yahoo.com та дублюється на адресу: natalka_bn@ukr.net

На диску мають бути тільки файли, які стосуються змісту статті.

На етикетці диску необхідно вказати прізвище та ініціали автора/авторів.

Після узгодження з Редакцією, автори можуть мати нагоду направляти матеріали статей, відгуків та підтвердження оплати послуг за e-адресою: natalka_bn@ukr.net або erlikh.sociology@yahoo.com

За надання послуг щодо розгляду, форматування, корегування, тиражування та ін. робіт пов'язаних з публікацією статей та виданням журналу пропонується здійснити оплату у розмірі 200грн.